

Б. И. Андрусишин
С. О. Берендеев
Р. В. Губань

ОСНОВИ ПРАВОВЗНАВСТВА

9

УДК 34(075.3)
А66

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 20.03.2017 р. № 417)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО.

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

- Кедрук В. П.** — учитель Дубровицького НВК «Ліцей-школа», учитель вищої категорії, старший учитель
- Мірошниченко О. А.** — доцент Чернігівського обласного Інституту після-дипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського, канд. юр. наук, доцент
- Полегешко Т. В.** — завідувач РМК при відділі освіти Ріпкинської райдерж-адміністрації

А66 Андрусишин Б. І., Берендєєв С. О., Губань Р. В.
Основи правознавства: Підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Андрусишин Б. І., Берендєєв С. О., Губань Р. В. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2017. — 208 с. іл.

ISBN 978-966-569-306-2

УДК 34(075.3)

ISBN 978-966-569-306-2

© ВТФ «Перун», 2017
© Андрусишин Б. І.,
Берендєєв С. О.,
Губань Р. В., 2017

ВСТУП

Мета курсу «Основи правознавства».

Цього року ви починаєте вивчення навчального предмету «Основи правознавства». У багатьох з вас виникне запитання: навіщо мені потрібен цей предмет, як він мені допоможе в моєму майбутньому житті? Відповідь дуже проста — ви зможете знати власні права та навчитися їх захищати.

Знання права допомагає людині впевнено орієнтуватися в будь-яких життєвих ситуаціях. Наприклад ви хочете влаштуватися на роботу, але не знаєте, які документи для цього потрібні, чи вам продали неякісний товар і ви не знаєте, як його повернути —, у всіх цих ситуаціях вам допоможуть знання з правознавства.

Протягом вивчення курсу «Основи правознавства» ви побуваєте в уявній ролі поліціанта, судді, адвоката, звинуваченого або потерпілого; батьків, учителів, директора школи, учня; покупця та продавця, в ситуаціях, коли можуть бути порушені ваші права, аби ви стали на захист прав людини і громадянина як представник держави чи правозахисної організації.

Курс «Основи правознавства» має на меті не теоретичне засвоєння навчального матеріалу, а насамперед, спрямувати вас на уміння застосовувати набуті юридичні знання на практиці.

Основними завданнями курсу є:

— ознайомлення з основами теорії держави та права і формування уявлення про державно-правові реалії сучасної України;

— поглиблення знань про виникнення, типи та форми держави, сучасну українську державу та її органи;

— поглиблення знань про соціальні норми, формування системного уявлення про правові норми, галузі права, правовідносини, правопорядок, правопорушення та юридичну відповідальність;

— формування системного уявлення про способи підтримання правопорядку, способи захисту прав і свобод;

— виховання особистої переконаності в необхідності дотримання правових норм;

— набуття вмінь аналізувати суспільно-політичні події, користуватися правовими актами, юридичною літературою;

— формування навичок діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях;

— формування вміння використовувати набуті знання у практичному житті тощо.

Цей підручник якраз і було створено, аби ви змогли отримати необхідний багаж знань та навичок із питань права, які стануть вам у нагоді протягом усього вашого подальшого життя.

Отже, в результаті засвоєння матеріалу курсу ви зможете оволодіти певним обсягом знань і вмінь.

Знати:

- основні права, свободи та обов'язки людини;
- галузі права та їхні загальні положення;
- форми держави та особливості організації державної влади;
- як влаштуватися неповнолітньому на роботу; укладати шлюб;
- процедуру звернення до органів державної влади;
- механізми захисту власних прав;
- юридичні професії та особливості їхньої діяльності.

Уміти:

- застосовувати на практиці набуті теоретичні знання;
- аналізувати, творчо осмислювати та логічно впорядковувати інформацію, вміщену у джерелах права;
- працювати з термінологічним словником;
- свідомо і доречно використовувати термінологічні поняття та висловлювати власну думку щодо можливості ефективної реалізації своїх прав неповнолітніми;
- пояснювати, що таке право і яка його роль у житті суспільства, визначати деякі важливі поняття і терміни юридичної науки;
- опрацьовувати окремі положення нормативно-правових актів;
- аналізувати, оцінювати і розв'язувати життєві ситуації, спираючись на знання положень законів;
- використовувати, застосовувати і дотримуватись правових норм у своїй поведінці;
- оцінювати і регулювати свої взаємини з іншими людьми, спілкуватись, дискутувати, колективно розв'язувати проблеми.

Структура курсу

Курс «Основи правознавства» складається з 5 розділів.

Розділ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ. ПРАВОПОРУШЕННЯ.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Розділ 3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ

Розділ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ,
ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОВІДНОСИН

Розділ 5. ЯКЩО ПРАВО — ЦЕ ПРОФЕСІЯ

Як працювати з підручником

У підручнику є матеріали для обговорення, проведення тематичних дискусій, велика кількість витягів із законів та інших нормативно-правових актів. Існує рубрика «Цікаво знати», в якій представлено маловідомі факти з історії про ті норми або галузі права, які ви будете вивчати. В кінці кожної теми є словник, який допоможе легко знайти необхідні терміни. Також у підручнику представлено багато схем та ілюстративного матеріалу, який дає можливість кожному обрати для себе оптимальну форму опрацювання та запам'ятовування навчального матеріалу. Вирішення юридичних завдань дасть можливість змодельовати життєві ситуації, які підготують вас до практичного застосування набутих знань.

Викладання курсу передбачає використання інтерактивних методів, які спрямовані на розвиток критичного мислення (метод мозкового штурму, робота в малих групах, парах, імітації спрощених судових слухань, ажурної пилки тощо).

Які з цих методів обрати — це право вибору кожного учня та вчителя. Головне, що в підручнику є необхідні матеріали для організації різних форм навчання. А далі все залежить від вашої творчості.

Крім того, навчальний курс розрахований на розвиток умінь учнів висловлювати власну позицію, аргументовано її відстоювати, посилаючись на відповідні норми чинного законодавства. Застосовувати набуті знання для визначення способу поведінки і порядку дій в конкретних ситуаціях, процедури звернення до відповідних органів та установ по кваліфіковану юридичну допомогу.

Ми сподіваємося, що цей підручник стане для вас своєрідним дороговказом в побудові справжньої правової держави в Україні, творцями якої ви станете.

Розділ 1. Основи теорії держави і права

- Виникнення держави та її ознаки
- Державний лад
- Поняття і види соціальних норм
- Поняття та ознаки права
- Джерела права

1. Виникнення держави та її ознаки

1. Причини виникнення держави

Появу держави обумовлено цілим комплексом економічних, кліматичних, географічних, релігійних та інших факторів, що мають важливе значення для організації суспільного життя. Перехід від племінної організації суспільства до держави є результатом тривалого, багатоговікового процесу розвитку людської цивілізації. Умовно всі чинники можна переділити на такі групи:

	<p>Економічні</p> <ul style="list-style-type: none"> • за розподілом праці (відділення рільництва від скотарства, поява ремесла та торгівлі) • поява надлишкового продукту та необхідності його розподілу в суспільстві • поява приватної власності та майнової нерівності
	<p>Соціальні</p> <ul style="list-style-type: none"> • виникнення соціальних суперечностей між людьми • розпад племінної структури суспільства • необхідність створення нової організації суспільного життя для вирішення найважливіших потреб людей
	<p>Політичні</p> <ul style="list-style-type: none"> • необхідність створити новий устрій, який забезпечить повноцінне функціонування суспільства • потреба у сильній владі з розгалуженою системою, яка зможе ефективно застосовувати примус у разі порушення встановлених суспільних норм

З ускладненням суспільного виробництва виникла потреба по-новому організувати суспільство і забезпечити ефективне управління соціальними процесами. Цьому сприяло і досягнення певного рівня добробуту суспільства, яке дозволяло утримувати професійний спеціалізований апарат управління.

Потрібно зауважити, що виникненню держави передував перехідний період у вигляді військової демократії, що супроводжувався постійними війнами, що, своєю чергою, дозволяло владній верхівці швидко і легітимно збагатитися за рахунок розграбування інших племен і закріпитися на певній території. Така система призвела до зростання ролі вождя і найближчого оточення. Вождь наділявся надприродними якостями і тому часто виконував релігійні функції. Так влада поступово ставала спадковою, а данина на утримання дружини і найближчих помічників перетворювалася на податки. Перераховані обставини послужили основою формування держави та державної влади, головним завданням якої стала підтримка єдності та стійкості людського суспільства.

Втім, питання про виникнення держави є дискусійним, що підтверджують різні теорії її походження.

Таблиця «Теорії походження держави»

Назва теорії	Сутність теорії	Представники
Теологічна	Пояснює походження держави і права Божою волею, процес виникнення і розвитку держави і права є аналогічним процесу створення Богом світу	Б. Августин, Т. Аквінський
Патріархальна	Визначає, що виникнення держави є результатом розвитку сім'ї та батьківської (патріархальної) влади	Платон, Аристотель, М. Драгоманов
Договірна	Визначає, що походження держави і права є результатом укладення суспільної угоди між людьми та усвідомлення ними своїх прав, потреб та інтересів. За цією угодою одні передають владу іншим, а інші дбають про їхні інтереси	Дж. Локк, Томас Гоббс, Жан-Жак Руссо, І. Кант
Органічна	Порівнює виникнення, будову і функції держави з зародженням, будовою і функціями живого організму. Тому держава, як і людський організм, народжується, розвивається і гине	Герберт Спенсер
Соціально-економічна	Визначає, що держава і право виникли внаслідок дій об'єктивних процесів економічного розвитку суспільства, а також його нерівномірного розвитку	Карл Маркс, Фрідріх Енгельс
Психологічна	Пояснює виникнення держави і права особливими властивостями людської психіки — потребою людей жити в організованому суспільстві. А також, що одним людям притаманно керувати, а іншим — підкорятися	Лев Петражинський, Габріель Тард
Завойовницька	Визначає, що держава виникає внаслідок завоювання одними народами інших та збереження контролю над ними за допомогою апарату примусу	Людвіг Гумплович, Карл Каутський, Євген Дюрінг
Сакральна	Доводить, що влада має магичне походження. Першими носіями влади були маги, жерці, чаклуни, боги або люди з надприродними здібностями	Д. Фрейзер
Космічна	Держава виникла внаслідок втручання інопланетних цивілізацій, які створили власний суспільний устрій на Землі	В.І. Вернадський, П. Тейяр де Шарден

Завдання

Опрацюйте таблицю та поміркуйте, яку теорію виникнення держави ви підтримуєте? Чому? Обговоріть це питання в групах.

2. Поняття й ознаки держави

Протягом різних історичних періодів вчені намагалися дати своє визначення держави, яке, на їхню думку, найточніше змогло б передати її особливості та зміст. Наприклад, у стародавній Греції філософ Арістотель вказував, що держава — це зосередження всіх моральних і розумових інтересів громадян. У Стародавньому Римі оратор Цицерон стверджував, що держава — це союз громадян, об'єднаних на основі права і загальної користі. В епоху середньовіччя французький король Людовік XIV через свою необмежену владу сказав: «Держава — це я!». Таким чином сформувався понад 100 різних визначень держави. Що ж до сучасної юридичної науки, то вона визначає, що:

Держава – це особлива організація політичної влади в соціально неоднорідному суспільстві, за допомоги, якої забезпечується його цілісність, безпека та здійснюється керівництво і управління суспільними справами.

Для характеристики держави використовуються такі основні ознаки:

територія	(обмежена частина поверхні планети Земля). Сама територія не породжує держави. Вона тільки утворює цілісний недоторканий зовні простір, у межах якого держава поширює свою владу на населення, що тут проживає
населення	громадяни, які проживають на території держави
суверенітет держави	закріплює та виражає верховенство державної влади на всій території, а також здатність держави бути незалежним учасником міжнародних відносин
публічна влада	влада, яка виступає від імені населення і за допомогою правових та організаційних засобів здійснює владні функції
фінансова система	створює єдину грошову систему, офіційну систему оподаткування і фінансового контролю
державний апарат	система державних органів і службових осіб, які здійснюють владні повноваження та керують суспільством;
апарат примусу	наявність правоохоронних органів, збройних сил
система права (правотворчість)	можливість видавати або санкціонувати загальнообов'язкові правила поведінки у вигляді правових норм
державні символи	герб, гімн, прапор

Завдання

Уявіть, що ви журналіст і вас відправили у відрядження на Запорізьку Січ, щоб ви написали статтю під назвою «Козацька держава». На які ознаки ви будете звертати увагу, щоб визначити, що у козаків справді була держава? Які з них будуть головними, а які — додатковими?

3. Функції держави

Функції держави — головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями й такі, що характеризують її сутність. Функції

держави можна класифікувати за різноманітними критеріями.

За соціальним значенням державної діяльності:

основні функції — найважливіші напрямки діяльності держави, які мають пріоритетне значення у визначений історичний період розвитку суспільства (захист прав і свобод людини, економічна, соціальна);

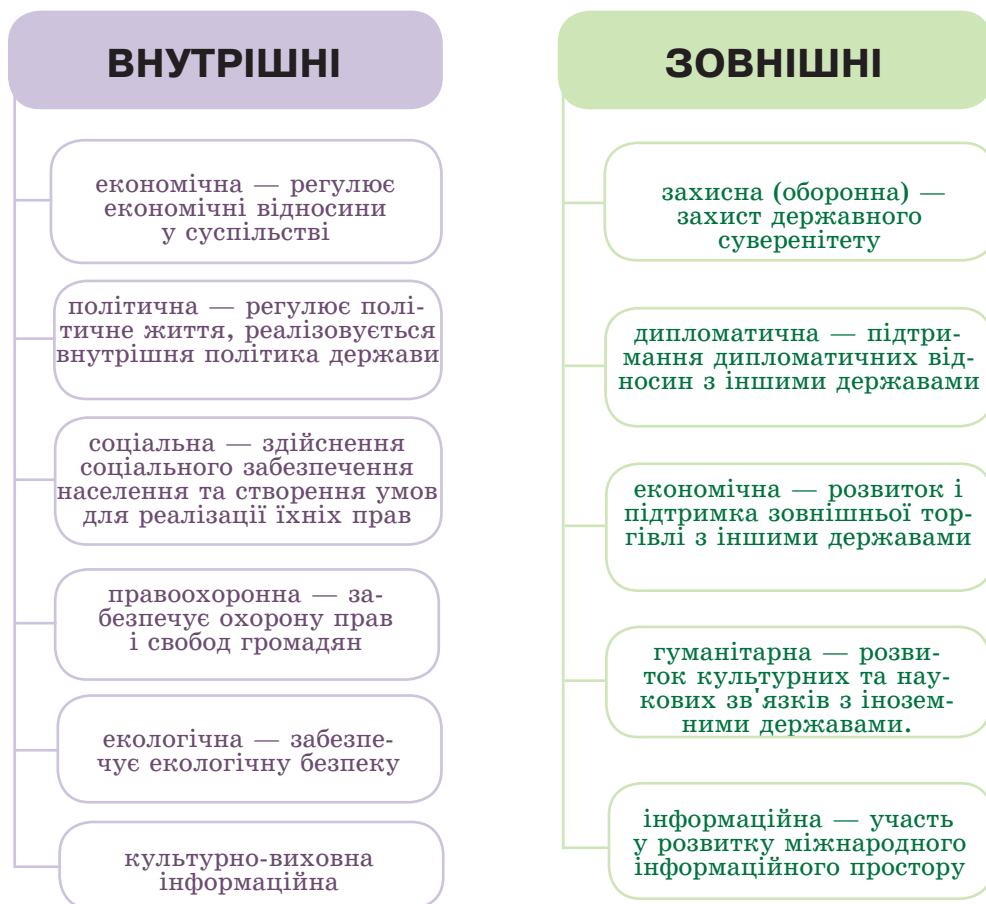
неосновні (додаткові) функції — напрямки діяльності держави зі здійснення конкретних завдань, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговувальний характер (управління персоналом, оподаткування, фінансовий контроль).

За часом їх дії:

постійні функції — напрямки діяльності держави, що здійснюються впродовж тривалого часу і притаманні їй на всіх або більшості етапах її існування, розвитку та функціонування (політична, соціальна, організація оборони країни);

тимчасові функції — напрямки діяльності держави, які спрямовані на вирішення деяких невідкладних завдань і здійснюються протягом певного періоду її існування (боротьба зі стихійним лихом, введення надзвичайного стану, боротьба з тероризмом).

Залежно від сфери діяльності бувають внутрішні та зовнішні функції.

Завдання

Визначте, до яких функцій держави належать наведені приклади.

1. Участь України в ООН.
2. Ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи.
3. Виплата стипендій студентам.
4. Проведення Антитерористичної операції.
5. Укладання торгівельної угоди України з Румунією.
6. Спільний політ українських та американських астронавтів у космос.
7. Прийняття Верховною Радою Закону про Державний бюджет.
8. Отримання Україною безвізового режиму.

4. Державна влада.

Влада — здатність певного суб'єкта (індивіда, колективу, організації) підпорядковувати собі волю і поведінку іншого суб'єкта у своїх власних інтересах чи інтересах інших осіб, за допомогою різноманітних засобів (примус, право, авторитет, тощо).

В залежності від галузі функціонування існують різні види влади:

Економічна влада — це об'єктивно зумовлені матеріальними потребами життя суспільства відносини, в яких власник засобів виробництва підпорядковує своїй волі волю інших учасників процесу виробництва. Способами такого підпорядкування можуть бути як безпосереднє володіння власністю, так і контроль над нею, а також кошти, цінні папери. Прикладом буде діяльність банків, приватних підприємств або заводів.

Соціальна влада передбачає розподіл соціальних благ і пов'язана з визначенням статусу різних груп у структурі суспільства, посад, прав, наданням соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом, а також розподілом доходів, пільг і привілеїв.

Релігійна — цей вид влади реалізується за допомогою таких засобів, як релігія, мораль.

Сімейна влада — це побудований на силі авторитету вплив одного або кількох членів сім'ї на її розвиток і добробут.

Державна влада — це влада, яка здійснюється тільки державою та її органами і характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами.

У сучасному демократично орієнтованому суспільстві державна влада ґрунтується на принципі народовладдя. Її джерело — не божественна воля і не харизматичні властивості правителя, а суверенітет народу; його волею, вираженою в Конституції країни, визначається характер державної влади та форми її здійснення.

Завдання

Опрацюйте ст. 5 Конституції України та визначте:

1. Хто є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні?
2. Яким чином народ здійснює владу?

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу.

Державна влада має власні ознаки, які притаманні тільки їй:

- ✓ є публічною владою, тобто офіційно управляє справами всього суспільства в цілому і регулює відносини між великими й малими соціальними групами в інтересах тієї його частини, котра опанувала цією владою;
- ✓ є суверенною владою, тобто у сфері державних справ вона має верховенство, самостійність і незалежність по відношенню до будь-якої іншої влади як усередині держави, так і за її межами;
- ✓ здійснюється на постійній основі спеціальним апаратом влади (державним апаратом);
- ✓ має монопольне право застосовувати примус на своїй території;
- ✓ має виключне право оподаткування певних осіб, що перебувають на території держави (наприклад для формування бюджету держави);
- ✓ поширюється на всіх осіб, які перебувають на території держави (виключенням можуть бути іноземні дипломати, які мають дипломатичний імунітет);
- ✓ видає нормативно-правові акти;
- ✓ є легітимною (тобто законність здійснення та формування органів влади).

Легітимну державну владу визначають як владу, що встановлюється відповідно до процедури, передбаченої нормами права. Легітимізація влади в цивілізованому суспільстві відбувається, насамперед, через загальні демократичні вибори. Результатом їх проведення є створення загальнонародного і водночас загальнодержавного представницького органу влади.

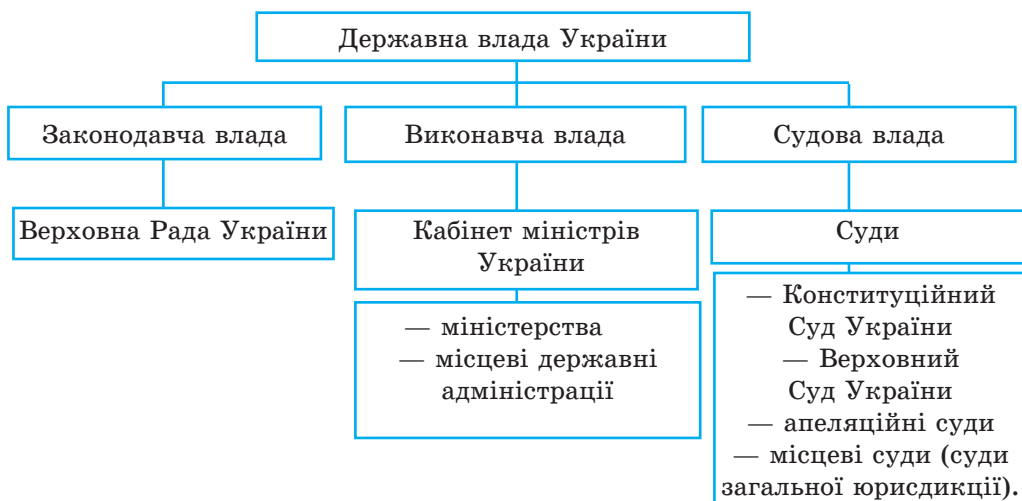
Отже, легітимізація державної влади має відбуватися способом її делегування від одного суб'єкта — народу, іншому — державі. Зрозуміло, що цей перехід не може бути стихійним, він має регулюватися демократичними конституційними принципами й нормами, передусім, принципом розподілу влади на законодавчу, виконавчу, судову.

Саме такий принцип закріплено в ст. 6 Конституції України.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Отже, в Україні державна влада має таку схему:

Отже, необхідною умовою зміцнення і розвитку державної влади є її законність, однакове і неухильне виконання законів, що видаються органами та посадовими особами держави. Крім того, державна влада належить до необхідних і спеціальних засобів для управління, організації суспільства, прийняття та приведення в життя законів, призначених для врегулювання відносин як у самій державі, так і на міжнародному рівні.

Запитання для повторення та обговорення

1. Назвіть причини виникнення держави.
2. Які теорії походження держави ви знаєте? Яка з них, на ваш погляд, найбільш точно пояснює причини виникнення держави?
3. Що таке влада? Назвіть її види.
4. В чому полягає особливість державної влади?
5. На яких засадах здійснюється державна влада в Україні?

Словник

1. **Держава** – це особлива організація політичної влади в соціально неоднорідному суспільстві, за допомогою якої забезпечується його цілісність і безпека та здійснюється керівництво і управління суспільними справами.

2. **Функції держави** — головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями й такі, що характеризують її сутність.

3. **Влада** — здатність певного суб'єкта (індивіда, колективу, організації) підпорядковувати собі волю і поведінку іншого суб'єкта у своїх власних інтересах чи інтересах інших осіб за допомогою різноманітних засобів.

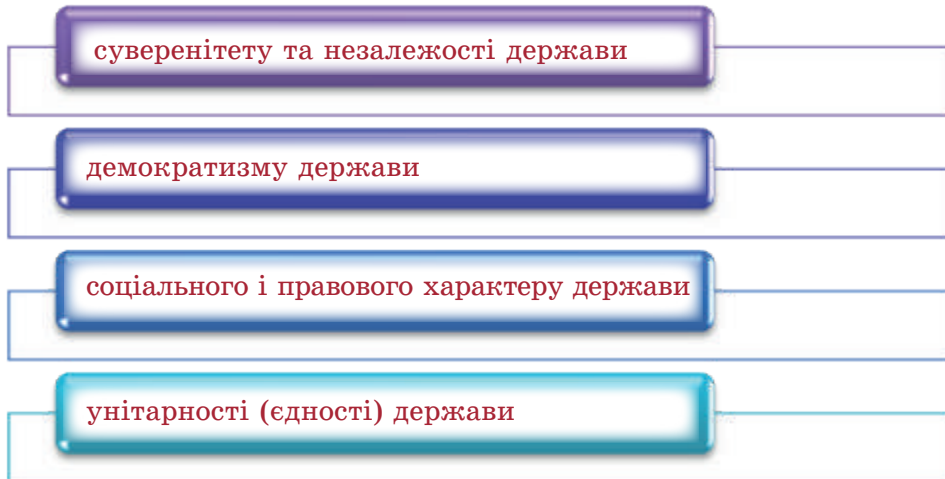

2. Державний лад

Державний лад — це система відносин, які виникають на основі норм, закріплених у Конституції, конституційних законах і діяльності органів, що складаються у процесі формування держави і місцевого самоврядування.

Організацію державного устрою засновано на принципах поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, розмежування компетенції між центральною владою, місцевими радами та ін. органами самоврядування на основі верховенства Конституції та законів України.

Основними принципами державного ладу України відповідно до його Конституції є принципи:

Суспільний і державний лад, закріплені конституцією, називають конституційним ладом. Значною мірою конституційний лад залежить від форми державного правління і політичного режиму, які безпосередньо впливають на рівень демократичності суспільного життя і правової системи, повноту законодавчого закріплення прав і свобод людини і громадянина, ефективність механізмів їхнього забезпечення й захисту.

Характеризуючи державний лад, доцільно вирізнити три елементи:

- державне правління;
- державний устрій;
- державний (політичний) режим.

У такому контексті державний лад часто визначають як форму держави.

Форма держави — спосіб організації структури держави та її органів, а також спосіб здійснення державної влади, що виражається у формі правління, формі державного устрою і політичному режимі.

Поняття форми держави необхідне для відповіді на запитання: як створюються вищі органи держави, як вони взаємодіють між собою і населенням, як територіально побудовано державну владу, якими методами здійснюється державна влада.

2. Форми державного правління

Форма правління — це організація верховної державної влади, порядок її утворення й діяльності, компетенція і взаємозв'язок її органів, а також взаємовідносини з населенням країни. За формою правління, перш за все, розрізняються монархії та республіки.

Монархія (греч. monarchia — єдиновладдя) — така форма правління, за якої верховна влада повністю або частково належить одній особі (королю, імператору, царю, султану, еміру).

Для монархії є характерними такі ознаки:

монарх персоніфікує владу, виступає у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики як глава держави;

влада монарха є спадковою, безстроковою, формально незалежною, але обмеженою територією держави (проте в деяких країнах існує виборна монархія, наприклад, у Малайзії);

монарх не несе юридичної відповідальності перед підданими за ухвалені рішення;

здійснює одноособове правління, тобто може прийняти до свого розгляду будь-яке питання і його влада поширюється на всі сфери суспільного життя;

влада монарха оголошується священною та має в більшості випадків релігійний характер.

Залежно від наявності вищих державних органів влади та розподілу повноважень між ними монархії поділяються на абсолютні та обмежені.

Абсолютна монархія — форма державного правління, за якої влада монарха є необмеженою, а монарх очолює всі гілки державної влади, має виключні повноваження щодо її здійснення. Прикладом абсолютних монархій є Бруней, Катар, Оман. Саудівська Аравія, Ватикан є **теократичними монархіями** (тобто в руках духовництва одночасно зосереджено, як духовну, так і світську владу).

Для **деспотичної монархії** характерною є нічим і ніким не обмежена свавільна влада монарха, який у своїх діях спирається на верхівку військової аристократії. Цей різновид монархії був поширений у державах рабовласницького типу, насамперед, Стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Ассирія).

Обмежена монархія — форма державного правління, за якої владу монарха обмежено парламентом або Конституцією. Сформувалась у результаті еволюції абсолютної монархії, коли влада монарха була обмежена і визначалась конституцією, де, крім того, закріплювався порядок престолонаслідування.

Конституційна монархія може бути парламентською та дуалістичною.

Основними рисами дуалістичної монархії є:

— подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади: глава держави — монарх, який здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент — законодавчу;

— монарх має право розпуску парламенту, його рішення мають силу закону, також він займає центральне місце у апараті держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і правителем.

Прикладами дуалістичної монархії можуть бути Марокко, Йорданія, Кувейт.

Закон конституційної монархії — влада монарха обмежується представницьким органом на основі конституції, яка прийнята парламентом. Монарх не може її змінювати. Виконавча влада належить уряду, який формується парламентом і лише йому підзвітний.

Парламентська монархія має наступні риси:

— існуванням представницького органу державної влади — парламенту, з дорадчими повноваженнями;

— уряд формується парламентом і підзвітний йому;

— монарх юридично є главою держави, але участі в управлінні країною фактично не бере;

— глава держави або не має права вето щодо законопроектів, або фактично його не застосовує.

Прикладами парламентської монархії є такі країни, як Бельгія, Велика Британія, Данія, Швеція, Японія.

Завдання.

Поміркуйте, які причини спонукали до перетворення абсолютної монархії на обмежену?

Республіка (лат. *respublica* — суспільна справа) — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється представницькими органами (парламентом, президентом), що обираються населенням на певний термін.

Ознаками республіки є:

- виборність до органів державної влади;
- здійснення влади на підставі принципу її розподілу на законодавчу, виконавчу, судову;
- народ — єдине джерело влади, яка здійснюється ним безпосередньо або за дорученням представницькими органами державної влади;
- можливість дострокового припинення повноважень представників державної влади.

Залежно від обсягу державно-владних повноважень президента і парламенту республіки поредаються на:

Президентська республіка — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється у спосіб надання президенту великого кола повноважень.

Ознаки президентської республіки:

- ✓ президент є головою держави, обирається народом і є головою уряду, який йому підзвітний;
- ✓ парламент не може відправляти у відставку міністрів, а президент не може розпускати парламент;
- ✓ президент не підзвітний парламенту, але має право вето щодо актів парламенту;
- ✓ уряд несе відповідальність перед президентом і діє протягом терміну президентських повноважень.

Прикладом президентської республіки є США, Бразилія, Мексика.

Парламентська республіка — форма державного правління, за якої державна влада здійснюється за умови верховенства парламенту.

Ознаки парламентської республіки:

- ✓ парламент формує уряд із представників партій, які отримали більшість на виборах;
- ✓ президент обирається парламентом;
- ✓ уряд є найвищим органом виконавчої влади, формується з членів парламенту;
- ✓ уряд несе відповідальність перед парламентом;
- ✓ президент здійснює свої конституційні повноваження лише за згодою уряду, але має право вето на закони парламенту;

Прикладом парламентської республіки є такі країни, як Австрія, Угорщина, Італія, Німеччина.

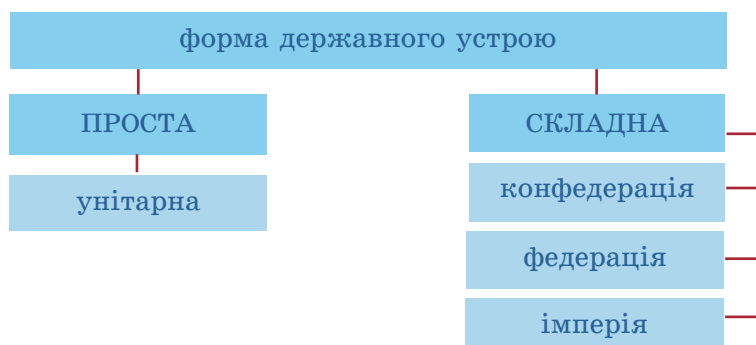
Змішана республіка поєднує в собі риси парламентської та президентської республік. Вибори президента проводяться загальним голосуванням, але президент не очолює уряд. Своєю чергою уряд призначається президентом, але без згоди парламенту не може призначити прем'єр-міністра. Уряд несе відповідальність перед президентом, але й парламент має право виразити йому квоту недовіри, що призведе до відставки уряду.

Поміркуйте: 5 стаття Конституції визначає, що Україна є республікою. Який вид республіки існує в Україні? Чому?

3. Форми державного устрою.

Форма державного устрою — це елемент форми держави, який характеризує внутрішню структуру держави, спосіб її територіального поділу, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами. Розрізняють просту і складну форми державного устрою.

Проста (унітарна) держава — єдина держава, що не має всередині відокремлених державних утворень, які користуються певною самостійністю.

До ознак унітарної держави належать:

- єдина конституція, система законодавства і судова система;
- єдине громадянство і єдина державна символіка;
- єдина система вищих органів державної влади — глава держави, уряд, парламент, юрисдикція яких поширюється на територію всієї країни;
- адміністративно-територіальні одиниці не можуть мати будь-яку політичну самостійність(ознаки державності).

До унітарних держав належать: Україна, Болгарія, Польща, Франція, Італія, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Греція, Іспанія, Нідерланди, Китай та ін. Деякі унітарні держави (Велика Британія, Іспанія, Італія, Україна, Фінляндія) включають автономні утворення (адміністративні автономії). В Україні — це Автономна Республіка Крим, яка відповідно до ст. 134 Конституції України є невід'ємною частиною нашої держави.

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Складна держава формується з відокремлених державних утворень, що користуються певною самостійністю. До такої форми держави належать: федерація, конфедерація, імперія.

Федерація — це складна (союзна) держава, до складу якої входять на добровільній основі декілька державних утворень (суб'єктів федерації), які мають певну юридично визначену політичну самостійність.

Основними ознаками федерації є:

- наявність загальної конституції федерації та конституцій її суб'єктів, тобто суб'єктів федерації наділено установчою владою;
- федерація складається з територій суб'єктів федерації, що мають власний адміністративно-територіальний поділ (наприклад, на штати, або автономні округи);
- наявність федерального двопалатного парламенту і парламентів — суб'єктів федерації, федерального уряду і самостійних органів управління суб'єктів федерації;
- наділення суб'єктів федерації в межах установленної для них компетенції правом видання законодавчих актів, які діють лише на території суб'єкта федерації та мають відповідати союзному законодавству;
- наявність громадянства як усієї федерації, так і її суб'єктів; таким чином у ряді федерацій допускається подвійне громадянство.

Прикладом федерації будуть такі країни: США, Німеччина, Канада, Австрія, Індія та ін.

Конфедерація – добровільне об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети. У конфедерації немає єдиної системи органів, законодавства, території, громадянства. Це — нестійка форма об'єднання, яка з часом або розпадається, або перетворюється на федерацію.

На відміну від федерації, конфедерації створюються для досягнення певних, обмежених цілей у межах відомого історичного періоду. Суверенні держави, які утворили конфедерацію, залишаються учасниками міжнародно-правового спілкування, що мають власне громадянство, системи органів влади, управління, правосуддя. Вони здійснюють владу самостійно, встановлюють власну конституцію. До конфедерацій відносять США в роки громадянської війни (1861—1865) коли існувала Конфедерація південних штатів, або Швейцарію в епоху середньовіччя. Деякі вчені вказують, що сучасною формою конфедерації є Євросоюз.

Імперія – це примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади і утримуються в її складі на основі примусу. Протягом історії людства існували Османська імперія, Австро-Угорська імперія, Римська імперія та ін.

Завдання.

1. Опрацюйте ст. 132 Конституції України та визначте принципи, на яких ґрунтується територіальний устрій України.

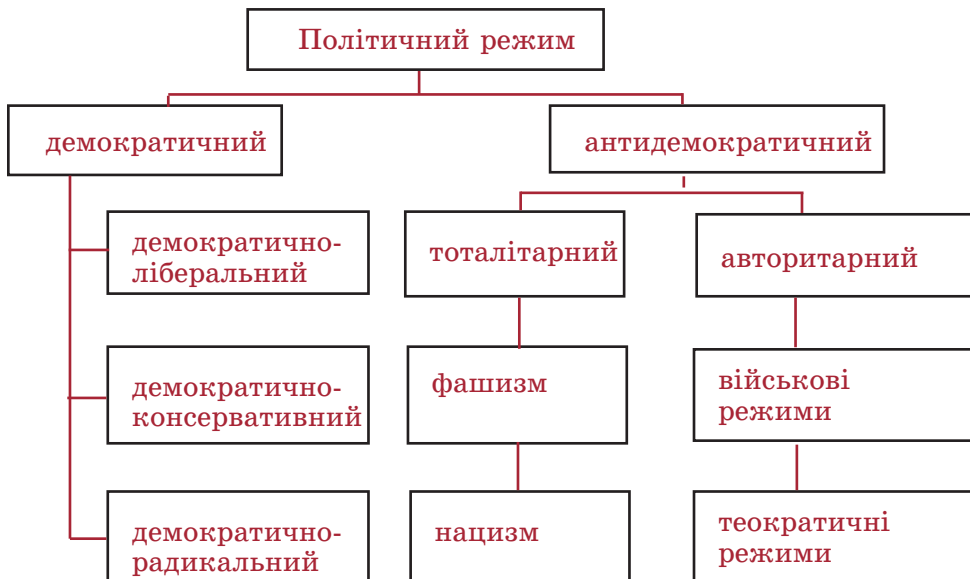
2. Поміркуйте, які фактори впливають на формування державного устрою держави.

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

4. Форми державного (політичного) режиму

Форма державного режиму — сукупність методів, форм і способів здійснення державної влади.

Політичні режими поділяють на два основні різновиди: демократичні та антидемократичні.

Демократичний режим (від. грец. слів — demos народ, kratos — влада) — форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління та ухвалення рішень відповідно до волі більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- наявність Конституції, яка закріплює повноваження органів влади, механізм їх формування;
- визначено правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом;
- права громадян не тільки проголошуються, а й гарантуються;
- наявність поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову з визначенням функціональних складових кожної з них;

- вільна діяльність політичних і громадських організацій, обов'язкова виборність органів влади;
- розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- відсутність цензури та ідеологічного контролю, багатопартійність.

У демократичній державі громадяни беруть участь в її управлінні двома способами:

безпосередньо (пряма демократія) або через органи місцевого самоврядування чи державної влади (представницька демократія).

Отже, демократичний режим характеризують високий рівень суспільного самоврядування та, як наслідок, переважний компроміс у відносинах між владою та суспільством. Залежно від ставлення до соціальних перетворень демократичний режим має свої різновиди у вигляді: демократично-ліберального, демократично-консервативного та демократично-радикального режимів.

Протилежністю демократичного режиму є тоталітарний режим.

Тоталітарний режим (від лат. totus – цілісний, цілий) — режим, який здійснює всеохопний контроль над усіма сферами життєдіяльності людини та базується на принципах насилля і нехтування прав людини.

Головними ознаками цього режиму є:

- наявність однієї правлячої партії чи особи (всі інші партії є забороненими);
- культ особи правителя;
- наявність каральних органів (наприклад, «трійки» в СРСР або гестапо в нацистській Німеччині);
- мілітаризація суспільства, створення образу зовнішнього ворога;
- повна зверхність держави над суспільством, заборона громадських організацій, порушення прав людини, цензура;

- централізоване керівництво економікою;
- політичне свавілля, підкорення закону політичній волі (відсутність механізму передавання державної влади);
- панування ідеології тоталітарного типу, яка охоплює всі сфери суспільного життя.

Також можна виокремити тоталітарні режими за панівною ідеологією: фашизм, нацизм, комунізм. Оскільки ці ідеології є небезпечними для життя людства і спрямовані на його винищення, в Україні та інших демократичних країнах їх заборонено.

Прикладом тоталітарних режимів є такі країни, як СРСР, нацистська Німеччина протягом правління Гітлера, фашистська Італія в часи правління Б. Муссоліні.

Авторитарний режим – це спосіб правління, який базується на владі авторитету, політико-правовій нерівності соціальних груп і використанні насильства.

Ознаками авторитарних режимів є:

відсутність або формальний характер представницьких органів влади

політичні партії або опозиція існують, але вони є маріонетковими (тобто підпорядковуються владі)

відмова від принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу, судову

посилення ролі армії та інших силових структур, готовність застосовувати репресії

обмежено громадянські, політичні та особисті права і свободи, юридичні гарантії їх забезпечення

перевага в діяльності державних органів методу адміністрування та диктату

Найчастіше авторитаризм устанавлюється в країнах, які переходять від тоталітаризму до демократії, а чіткої регламентації зазнає переважно політична сфера. В різні часи авторитарними режимами були військові диктатури в Аргентині, на Кубі, у Бразилії, Греції.

Завдання.

Опрацюйте висловлювання. Чи погоджуєтеся ви з ними? Чому? Які сильні та слабкі сторони політичних режимів ви можете назвати?

Задача: визначте форму державного правління

Задача 1. «Глава держави — президент. Він обирається народом терміном на 5 років. Законодавча влада належить двопалатному парламенту, який обирається народом терміном на 4 роки. Голову уряду та міністрів призначає президент за згодою парламенту».

Задача 2. «Глава держави — король. Законодавча влада належить парламенту, що призначає відповідальний перед ним кабінет міністрів — вищий орган виконавчої влади».

У демократії є свої вади: вона дуже зв'язує руки тим, хто її поважає, а ті, хто не поважають, — можуть усе.

Вацлав Гавел

Демократія є найгіршою формою правління, якщо не брати до уваги всі інші.

Вінстон Черчилль

Запитання для підсумку та обговорення

1. Що таке державний лад?
2. Які форми держави ви знаєте?
3. Чим монархія відрізняється від республіки?
4. Що таке державний режим? Які види державного режиму ви знаєте?
5. Дайте характеристику державного ладу України.

Словник

Державний лад — це система відносин, які виникають на основі норм, закріплених у конституції, конституційних законах і діяльності органів, що складаються в процесі формування держави і місцевого самоврядування.

Форма правління — це організація верховної державної влади, порядок її утворення й діяльності, компетенція і взаємозв'язок її органів, а також взаємовідносини з населенням країни.

Форма державного устрою — це елемент форми держави, який характеризує внутрішню структуру держави, спосіб її територіального поділу, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами.

Форма державного режиму — сукупність методів, форм і способів здійснення державної влади.

3. Поняття і види соціальних норм

1. Що таке правила та як вони виникають

Ви повинні вивчити правила гри. І тоді ви будете грати краще за всіх.

Альберт Ейнштейн

Ще з давніх часів люди прагнули організувати, упорядкувати, врегулювати своє життя. Навіть у первісному суспільстві існувала система певних правил, яких необхідно було дотримуватись у племені. Наприклад, перед полюванням обов'язково виконувалися ритуальні танці з убивством намальованої тварини. Вважалося, що без цього обряду похід буде невдалим.

Також існувала система заборон, яку створював вождь під назвою табу. Згодом виникають перші держави, у яких формуються закони та правила життя людей. Першими такими законами стануть «Закони Хамурапі» у Вавилоні та «Закони 12 таблиць» у Римській імперії.

Стовп із законами Хамурапі

Ритуальні танці

На українських землях першим збірником правових норм стала «Руська Правда»

Робота з документом (правила роботи)

- Визначте, які правила встановлювалися в «Руській Правді».
- Які сфери людського життя вона регулювала?
- Які покарання використовувалися за порушення встановлених правил?

10. Якщо буде на кого наклепна віра (звинувачення в убивстві), то треба мати 7 свідків, які і встановлять віру (провину). А коли варяг, чи хто інший, то 2 [свідки].

22. Коли челядник (холоп) сховається, і на торгу сповістять про його втечу чи пропажу (це означало заборону переховувати холопа чи приймати його, як і крадену річ) і через три дні його не знайдуть, то після третього дня новий господар вважає його своїм челядником, а попередньому власнику холопа сплачує 3 гривні продажі.

23. Якщо хто сяде на чужого коня, не запитавши, то сплачує 3 гривні продажі.

24. Коли хто загубить коня, чи вбрання, чи зброю і про це звіщено на торгу, а потім впізнають їх у своєму місті, то своє власник має забрати в наявності і одержати за кривду 3 гривні.

25. Коли хто впізнає своє, що загубив чи що було у нього вкрадено — чи кінь, чи одяг, чи худоба, то хай не говорить: «це моє», але: «веди на свод [14], де взяв»; встановлять, хто злодій, тоді своє візьме і, що загинуло, винуватець почне сплачувати.

«Руська Правда» – створений Ярославом Мудрим перший збірник давньоруського права, що складався з норм звичаєвого права, князівських уставів та збірників грецького та слов'янського права. В ній не було передбачено смертної кари, а вбивство каралося "гривнею", тобто відшкодовувалось у грошовій формі. За злочин проти людини, незалежно від її соціального стану, встановлювався штраф. Оригінал документа не зберігся, однак відомо, що сини Ярослава у другій половині XI ст. істотно доповнили та змінили його, створивши «Правду Ярославичів». Тепер відомо понад 100 списків «Руської Правди», складених протягом XI–XIII ст.

Випереджальні запитання

- З якими правилами вам доводиться зустрічатися протягом дня?
- Які можуть бути наслідки їх невиконання?

Стародавні цивілізації не змогли б існувати без правил і законів, так само як і в наш час жодна країна не може існувати без них.

Хоч би яку сферу нашої життєдіяльності ви взяли, там завжди існують якісь правила. Наприклад, їдучи до школи у маршрутці, ви бачите правила користування цим видом транспорту.

Граючи на заняттях фізкультури у різні спортивні ігри, ви дотримуетесь правил змагань, або, приходячи до школи, ви дієте відповідно до правил внутрішнього розпорядку навчального закладу, якими визначається час початку та закінчення навчання, ваш час відпочинку, обов'язки учнів.

Отже, **правила** — це норми суспільного життя, які визначають дії людей, колективів, організацій у різних життєвих ситуаціях.

Питання для дискусії

Опрацюйте наведені протилежні думки про роль правил у суспільстві та обговоріть у групах: чи може суспільство існувати без правил?

«Спершу не існувало законів, які регулювали би вчинки людей. Тому людям довелося самостійно встановлювати необхідні правила співіснування. Але навіть після цього вони не можуть змусити себе їх дотримуватися. Тому, якщо правил не буде, нічого в цьому світі не зміниться»

Айзек Азімов

«Щоб існувати, кожен живий організм потребує певних правил, або у вигляді певних звичаїв чи писаних законів. Що з нами буде, якщо кожен буде робити, що він захоче? Мабуть, це призведе тільки до одного — загибелі людства!»

Роберт Мерл

2. Які правила існують у суспільстві

Правила — це норми суспільного життя, які визначають дії людей, організацій, колективів у певних життєвих ситуаціях

Отже, саме завдяки правилам існує звичний для нас суспільний порядок. Правила існують у різних сферах людського життя, тому їх прийнято поділяти на певні види.

Види правил залежно від того, хто їх запровадив:

Органи державної влади

Закони, правила дорожнього руху, правила офіційних спортивних змагань та ін.

Суспільство

Моральні правила, які визначають розуміння добра і зла, співвідношення порядності та безчестя.

Релігійні громади

Релігійні канони, правила відправлення релігійних обрядів, повсякденної поведінки вірян.

У правознавстві для характеристики правил застосовують поняття «**норма**».

Норми — це певні правила, які встановлюють, зобов'язують, забороняють, дозволяють ті чи інші дії.

Вирізняють дві великі групи норм: **технічні й соціальні норми**.

ТЕХНІЧНІ НОРМИ

це правила доцільного поводження з природнім світом, технічними засобами

ґрунтуються на пізнанні законів природи, особливостей технічних об'єктів і є своєрідною мовою спілкування людини з матеріальним світом

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ

загальні правила поведінки, що складаються та регулюють відносини між людьми в суспільстві

покликані підтримувати порядок, певні соціальні зв'язки, визначати еталони поведінки

Завдання

Приведіть приклади технічних та соціальних норм.

З яким з них ви частіше зустрічаєтеся у своєму житті?

3. У чому призначення правил.

Розвиток суспільства впливає на характер і значущість того чи іншого виду норм. Суспільство не може існувати без правил (норм поведінки). Вони регулюють взаємини між людьми, допомагають попереджати та вирішувати конфлікт.

Соціальні норми – загальні правила поведінки, що складаються та регулюють відносини між людьми в суспільстві. Соціальні норми є різними і залежать від того, ким і як вони встановлюються та яку сферу суспільного життя регулюють.

Кожна соціальна норма має специфічні риси, але кожній з них притаманні й загальні для всіх норм ознаки:

- регулюють відносини, які існують між людьми в суспільстві та між суспільством і державою;
- мають загальний характер, діють як типові регулятори поведінки, тобто поширюються на невизначене коло осіб та розраховані на багаторазове застосування;
- виникають у процесі історичного розвитку і функціонування суспільства внаслідок свідомої вольової діяльності людей;

➤ гарантуються та забезпечуються певними засобами суспільного або державного впливу.

Зазначені ознаки соціальної норми характеризують її як важливий регулятор суспільних відносин, що активно впливає на поведінку людей і визначає її дії в різних життєвих обставинах.

Звичаї та традиції є найбільш давньою формою регулювання відносин між людьми. Вони відображають звичайну, типову, само собою зрозумілу поведінку, яка склалася в результаті багаторазового повторення і застосування. Наприклад, звичай вітання, рукостискання при зустрічі.

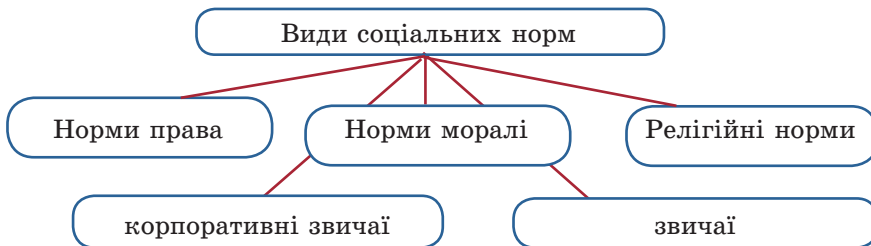
Релігійні норми регулюють ставлення до Бога, церкви, один до одного. Такі правила, що встановлюють порядок проведення релігійних обрядів, поведінку вірян, містяться у священних книгах (для християн – це Біблія та Євангеліє, для мусульман – Коран тощо).

Політичні норми регулюють відносини різних соціальних груп населення у процесі їхньої участі в боротьбі за політичну владу та представлені в програмах, політичних деклараціях політичних партій, суспільних рухів.

Корпоративні норми встановлюються в різних колективних організаціях – громадських організаціях, трудових, студентських, учнівських колективах і регулюють в основному організаційні відносини: порядок формування, участі, діяльності таких об'єднань, порядок ухвалення рішень.

Моральними нормами називають правила, які визначають поведінку людини в аспекті розуміння добра і зла, справедливості й милосердя, співвідношення порядності та безчестя.

Правові норми встановлює держава (від імені якої їх приймають різні державні органи) для регулювання відносин між людьми. Вони є обов'язковими для виконання всіма, держава охороняє їх від порушень, а за їх невиконання застосовуються заходи державного впливу.

Необхідно зазначити, що право і мораль — це засоби соціального нормативного регулювання, що взаємно доповнюють один одного, тому мають спільні риси, а саме:

- є різновидами соціальних норм;
- мають спільну мету — упорядкування суспільних відносин, встановлення і підтримання порядку в суспільстві;
- мають однакове функціональне призначення — формувати правила поведінки людей у суспільстві, впливати на їхню поведінку, регулювати відносини між ними;
- є правилами поведінки загального характеру;
- обумовлені матеріальним і духовним розвитком суспільства, прихильністю людей до ідеалів свободи і справедливості;
- певним чином встановлюються, закріплюються та гарантуються.

Водночас норми права і норми моралі мають відмінні ознаки:

НОРМИ ПРАВА

- Формулюються державними органами.
- Встановлюються або санкціонуються відповідними державними органами.
- Встановлюються у спеціально визначених формах (закон, указ).
- Набувають чинності, змінюються і скасовуються офіційно в точно визначеному порядку.
- Містять детальну регламентацію поведінки суб'єктів, формулюють їхні конкретні права та обов'язки.
- Утворюють єдину погоджену систему наказів і є загальнообов'язковими.
- Забезпечуються заходами державного примусу.

НОРМИ МОРАЛІ

- Відображають волю всього суспільства.
- Забезпечуються позадержавними засобами: звичаями, внутрішніми мотивами.
- Існують у будь-якому суспільстві, власне й до виникнення держави.
- Існують здебільшого у свідомості людей і формального визначення не мають.
- Не мають єдності, погодженості наказів і формальної загальнообов'язковості.
- Складаються, поширюються повільно впродовж тривалого часу.
- Є загальними правилами поведінки суб'єктів, сформульованими у вигляді принципів, ідей.

Завдання.

Визначте, нормами права чи моралі регулюються наведені дії.

1. Хлопець не поступився бабусі місцем у транспорті.
2. Сусід уночі голосно співав на вулиці.
3. Паління у громадському місці.
4. Учень позичив книжку в однокласника.
4. Дівчинка перейшла дорогу на червоне світло.
5. Учні побилися на перерві.
6. Робітник не привітався з директором фірми.

Питання для самоперевірки

1. Що таке «правило»?
2. Чому в суспільстві виникають правила? Навіщо вони потрібні?
3. Чи можна жити в суспільстві та не виконувати правил проживання в ньому? Чому? Аргументуйте свою позицію.
4. Які види правових норм ви знаєте?
5. Що таке соціальні норми. Приведіть приклад?

Словник

Правила — норми суспільного життя, які визначають дії людей, колективів, організацій у різних життєвих ситуаціях.

Соціальні норми — загальні правила поведінки, що складаються та регулюють відносини між людьми в суспільстві

Норма — певні правила, які встановлюють, зобов'язують, забороняють, дозволяють ті чи інші дії.

4. Поняття та ознаки права

1. Що таке право

Одним з найважливіших різновидів соціальних норм є право. Воно приходить на зміну звичаям, традиціям, релігійним нормам і стає основним регулятором суспільних відносин. Право виникає разом з появою держави. У первісному суспільстві відносини між членами роду регулювалися звичаями, їхню загальнообов'язковість забезпечувала система релігійних заборон. Внаслідок переходу людства до відтворювального господарства та появи надлишкового продукту, система заборон розвивалася. Крім того, ускладнення суспільного життя зумовило необхідність створення нової організації громадського управління — такої, як держава, і появи ефективного виду соціальних регуляторів у вигляді права.

Формування права відбувалося декількома способами.

— По-перше, держава санкціонувала звичаї, що склалися в первісному суспільстві, примушуючи населення до їх виконання.

— По-друге, держава створювала спеціальні органи (суди), які відповідали за існування в суспільстві справедливих та обов'язкових для всіх правил поведінки і забезпечення їх реалізації. Суди зіграли важливу роль у створенні правових норм, пристосовуючи родові звичаї до потреб суспільства і створюючи юридичні прецеденти.

— По-третє, держава сама сформувала право у спосіб утворення нормативних актів.

Для окремої людини цінність права полягає в тому, що воно сприяє створенню умов для нормального життя і всебічного розвитку будь-якого члена суспільства, закріплює та охороняє права і свободи особистості, убезпечує індивіда від свавілля з боку держави. Право виступає своєрідною мірою свободи людини в суспільстві, встановлюючи межі поведінки суб'єктів стосовно один до одного. Кожен учасник суспільних відносин може досягати своїх цілей, використовуючи різні варіанти поведінки. У цьому виявляється його відносна незалежність і свобода. Право, своєю чергою, відображаючи узгоджені інтереси всього суспільства, обмежує цей вибір відомими межами та ставить перепони для небажаної поведінки, але при цьому не накидає суб'єкту певного варіанта дій.

Запитання

1. Які фактори вплинули на процес утворення держави і права?
2. Яка цінність права для суспільства?

Право — система загальнообов'язкових, формально визначених норм і правил поведінки, санкціонованих і гарантованих державою.

Щоб відрізнити право від інших соціальних норм, нам необхідно визначити його ознаки.

Системність

- Право є системою норм, тобто, всі правові приписи взаємодіють між собою та мають чітке підпорядкування. Право являє собою не просто набір норм, а цілісну систему взаємопов'язаних і взаємозалежних один від одного правил поведінки. Основу цієї системи складають норми конституції (основного закону), яким не повинні суперечити всі інші норми права.

Загальнообов'язковість

- Загальнообов'язковий характер норм права виражається в тому, що всі члени суспільства зобов'язані виконувати їхні вимоги. Це виявляється можливим тому, що правові норми забезпечуються державним примусом, який проявляється в захисті суб'єктивного права особи.

Нормативність

- Право має нормативну природу. Вона виражається у встановленні в нормах права загального масштабу поведінки, що визначає межі дозволеного, забороненого, обов'язкового.

Формальна визначеність

- Норми права виражено в офіційній формі: закріплено в нормативних правових актах держави (законах, рішеннях судів, прецедента). Ця ознака права оберігає його від довільної зміни та тлумачення, забезпечує йому внутрішню єдність, взаємозв'язок між окремими нормами.

Державне забезпечення

- Дотримання норм права всіма членами суспільства забезпечується державою, її апаратом примусу – армією, поліцією, прокуратурою, судами.

Даючи визначення поняттю «право», необхідно зазначити, що воно може тлумачитися по-різному. Якщо мова йде про право на працю, право на життя чи право на житло, то в цьому випадку мова йде про суб'єктивне право. А якщо ми вказуємо, що це — система норм, які регулюють суспільні відносини, то мова йде про об'єктивне право.

ОБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

Система загальнообов'язкових формально визначених норм, які встановлюються та охороняються державою

приклад

законодавство, юридичні звичаї, юридичні прецеденти та нормативні договори, що діють у конкретній державі

СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

Можливість конкретної особи на юридично закріплену поведінку

приклад

право на свободу слова
право на освіту
право на відпочинок

Також розрізняють такі поняття, як природне право та позитивне право.

Теорія розвитку норм природного права зародилася в часи античності. У працях Арістотеля і Сократа вказано, що природне право є не чим іншим, як волею вищих сил. Ця ідея отримала нове життя під час французької революції 1789 р., а її ідеологами були Ж. Ж. Руссо та Ш. Л. Монтеск'є.

Ж. Ж. Руссо

Як вважають прихильники природного права, воно є обов'язковим для всіх людей незалежно від позитивних законів, через що іноді може суперечити нормативним приписам світської влади. Доктрина природного права переконує в тому, що немає зобов'язання, яке не містило б елементів морального схвалення. Людські закони нечинні, якщо вони суперечать законам Божим.

Затвердження природного права відбулося тільки в середині XX ст., після воєнних подій, що потрясли цивілізований світ. Конвенція ООН про права людини вперше закріпила всі природні права людини.

Позитивне право — система норм, які встановлюються державою і можуть бути змінені або доповнені за її волею. **А природним правом** є сукупність норм, які існують незалежно від волі держави і являють собою незмінні права людини.

Поміркуйте

Яка система норм має бути пріоритетною: природного права чи позитивного? Чому?

Робота з документом (правила роботи)

Опрацюйте Декларацію прав людини і визначіть, які природні права в ній закріплено.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

(Стислий виклад)

- Стаття 1.** Право на рівність
- Стаття 2.** Свобода від дискримінації
- Стаття 3.** Право на життя, на свободу і на особисту недоторканість
- Стаття 4.** Свобода від рабства
- Стаття 5.** Свобода від тортур і поводження, що принижує гідність
- Стаття 6.** Право людини на визнання її правосуб'єктності
- Стаття 7.** Право на рівність перед законом
- Стаття 8.** Право на поновлення у правах компетентним судовим органом
- Стаття 9.** Свобода від безпідставного арешту і вигнання
- Стаття 10.** Право на справедливе публічне слухання справи
- Стаття 11.** Право вважатися невинною, доки винність не буде встановлена
- Стаття 12.** Свобода від втручання в особисте і сімейне життя, від посягання на недоторканність житла, тайну кореспонденції
- Стаття 13.** Право вільно покидати і повертатися у країну
- Стаття 14.** Право шукати притулку від переслідувань в інших країнах
- Стаття 15.** Право на громадянство й на його зміну
- Стаття 16.** Право одружуватися і засновувати сім'ю
- Стаття 17.** Право на володіння майном
- Стаття 18.** Свобода переконань і релігії
- Стаття 19.** Свобода думки та інформації
- Стаття 20.** Право на свободу мирних зборів та асоціацій
- Стаття 21.** Право брати участь в управлінні і у вільних виборах
- Стаття 22.** Право на соціальне забезпечення
- Стаття 23.** Право вільно вибирати роботу і входити до професійних спілок
- Стаття 24.** Право на відпочинок і дозвілля
- Стаття 25.** Право на відповідний життєвий рівень
- Стаття 26.** Право на освіту
- Стаття 27.** Право на участь у культурному житті громади
- Стаття 28.** Право на соціальний порядок, що викладений у цьому Документі
- Стаття 29.** Суспільні обов'язки важливі для вільного і повного розвитку
- Стаття 30.** Свобода від втручання держави, групи осіб або окремих осіб у викладені вище права

2. Норма права та її структура

Норма права – правило поведінки загального характеру, прийняте органом держави, яке має загальнообов'язкову силу й передбачає відповідальність перед державою у разі його порушення.

Поява норми права відображала високий рівень індивідуальної свідомості й культурного розвитку людини, її здатність порівнювати умови і результати своєї поведінки.

Ознаки норми права — такі ж, що й права в цілому, але норма не має такої ознаки, як системність, оскільки вона регулює групу певних суспільних відносин і лише в сукупності з іншими, узгодженими з нею нормами складає систему права.

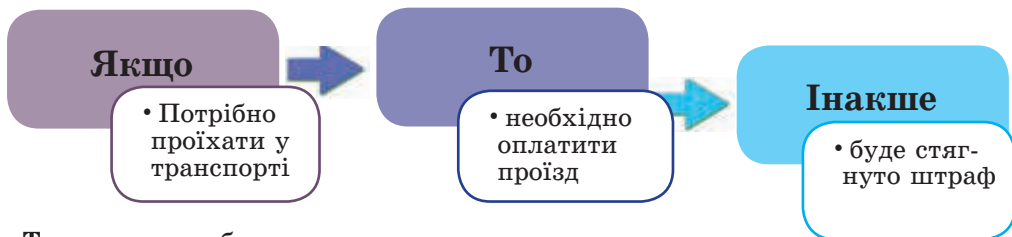
Також правова норма, будучи чітко вираженим деталізованим правилом поведінки, має свою структуру, яка складається з:

Взаємозв'язок цих трьох частин правової норми здійснюється за правилом «якщо > то > інакше», де:

- «якщо» — умови дії норми права,
- «то» — зміст правила поведінки,
- «інакше» — несприятливі наслідки, які настають із порушенням правила.

Розглянемо приклад:

Тож можна зробити висновок:

Гіпотеза — частина правової норми, яка вказує на конкретні умови (життєві обставини), наявність яких дозволяє здійснити правило поведінки. Гіпотеза надає цим життєвим обставинам юридичне значення.

Диспозиція — частина правової норми, що містить саме правило поведінки, відповідно до якого повинні діяти учасники правовідносин. Зазвичай диспозиція містить права та обов'язки тих, хто вступає у правовідносини.

Санкція — частина правової норми, яка вказує на несприятливі наслідки, що настають для порушника правил поведінки (диспозиції). Відповідальність настає за порушення певної норми права.

Завдання.

Визначте структуру правової норми (гіпотезу, диспозицію, санкцію) в наведених прикладах.

1. Якщо продавець оформляє договір купівлі-продажу, то він зобов'язаний при оформленні договору попередити про недоліки товару, інакше до нього застосовуватимуться засоби впливу, спрямовані на захист прав покупця.
2. Якщо адвокату в зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків стали відомі дані досудового слідства, то він зобов'язаний не розголошувати їх без згоди слідчого чи прокурора, інакше адвокати, винні у розголошенні даних досудового слідства, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.
3. Ухилення від призову на строкову військову службу карається обмеженням волі на термін до трьох років.
4. Викрадення на полі бою речей, що є при вбитих чи поранених (мародерство), карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.
5. Кожний громадянин в Україні має право володіти, користуватися й розпоряджатися майном особисто або разом з іншими. Право володіти, користуватися, розпоряджатися майном охороняється, зокрема, дією норм Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти індивідуальної власності громадян.
6. Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

3. Система права

Система права — це внутрішня структура права, що визначає певну взаємодію між його елементами — галузями, інститутами та нормами

Правові норми, закріплені в законодавстві, що регулюють суспільні відносини, розділяють по галузях для того, щоб було простіше орієнтуватися в різноманітті різних правових приписів. Під галуззю розуміється система інститутів і норм права, що регулюють суспільні відносини одного роду. Між собою окремі галузі розрізняються методами правового регулювання: *імперативним та диспозитивним*.

Диспозитивний метод

- спосіб регулювання відносин між учасниками, що є рівноправними сторонами. Він надає суб'єктам права широкі можливості автономної, вільної поведінки, вибору відповідних рішень за принципом: дозволено все, що не заборонено. І тільки якщо сторони не можуть самі домовитися про зміст своїх відносин, вони повинні керуватися правилами, встановленими державою у цій сфері життя.

Імперативний метод

- в основі якого лежать відносини панування і підпорядкування. Він переважає в тих галузях, в яких відносини учасників характеризуються нерівністю (наприклад, в адміністративному, кримінальному праві). Імперативний метод не допускає відступу від установленого правила поведінки.

Основні галузі права — галузі, що утворюють основну частину системи права окремої держави. В Україні до таких галузей належать:

Назва галузі права	Сфера регулювання суспільних відносин
Конституційне	Закріплює основи суспільного и державного ладу, форму правління та державного устрою, механізм здійснення державної влади, правове становище особи.
Адміністративне	Регулює суспільні відносини у сфері державного управління, застосування адміністративних санкцій.
Цивільне	Регулює особисті немайнові та майнові відносини між фізичними та юридичними особами.
Кримінальне	Визначає види суспільно небезпечних діянь (злочинів) і покарання, що застосовуються до осіб, які їх скоїли.
Сімейне	Визначає особисті немайнові права людей та регулює їхні майнові відносини, які виникають у сфері шлюбу й сім'ї та питання опіки і піклування.
Фінансове	Регулює питання діяльності банків та відносини, що виникають у процесі надходження та розподілу коштів державного бюджету.
Трудове	Регулює трудові відносини між працівником і адміністрацією підприємства, установи.
Господарське	Регулює господарські відносини, в які вступають організації, підприємці під час своєї господарської діяльності.
Житлове	Регулює житлові відносини.

Структурним елементом галузі права є правовий інститут, що об'єднує споріднені правові норми і відрізняється від галузі права обсягом відносин, що регламентуються.

Наприклад, галузь цивільного права містить такі інститути права: «купівля-продаж», «спадкування», «відшкодування збитків» тощо; галузі конституційного права — інститут громадянства, інститут виборчого права; галузь сімейного права — інститут заручин, інститут шлюбу тощо.

Завдання

До якої галузі права належить наведена норма права?

1. Державну реєстрацію шлюбу встановлено для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.
2. Продавець зобов'язаний надати покупцеві необхідну і достовірну інформацію про товар, що пропонується до продажу.
3. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно у спосіб обману чи зловживання довірою.

4. Працівник повинен виконувати доручену йому роботу особисто і не має права передоручати її виконання іншій особі, крім випадків, передбачених законодавством.
5. Безквитковий проїзд пасажирів, а так само провезення без квитка дитини віком від семи до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу.

Запитання для узагальнення та самоперевірки

1. Що таке право?
2. Чим відрізняється суб'єктивне право від об'єктивного?
3. Яку структуру має норма права?
4. Чим імперативний метод відрізняється від диспозитивного?
5. Які галузі права ви запам'ятали?

Запитання для обговорення

Ознайомтеся з висловами видатних осіб про право. Що вони мали на увазі? Чи погоджуєтеся ви з ними? Чому?

Моє право
розмахувати руками
завершується там,
де починається
ніс мого сусіда.

Емерсон

Рівність прав
не в тому, що всі ними
користуються,
а в тому,
що їх усім надано.

Сенека

Словник

Право — система загальнообов'язкових, формально визначених норм правил поведінки, санкціонованих і гарантованих державою.

Норма права — правило поведінки загального характеру, прийняте органом держави, яке має загальнообов'язкову силу й передбачає відповідальність перед державою в разі його порушення.

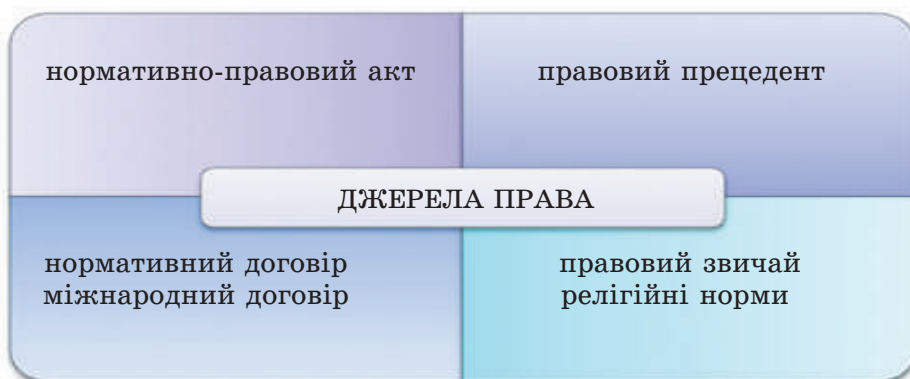

5. Джерела права

1. Види джерел права

Джерела права – способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм. Із них ми отримуємо інформацію про зміст норм. Саме завдяки їм ці правила набувають статусу юридичних, отже стають загальнообов'язковими.

До основних джерел права належать:

Правовий звичай — правило поведінки, яке в результаті багаторазового повторення в часі і просторі набуває певної стійкості, закріплюється у практичному досвіді і психології людей, санкціоноване державою шляхом посилання на нього в нормі закону або використання його як основи судового рішення.

Важливо зазначити, що у правових системах більшості сучасних країн правовий звичай втратив характер самостійного джерела права і відіграє незначну роль, здебільшого він служить для врахування особливостей суспільних відносин у конкретних регіонах або в конкретних галузях діяльності.

Опрацюйте ст. 7 Цивільного кодексу та визначте:

1. Які відносини можуть регулюватися звичаєм?
2. За яких обставин звичай не застосовується у цивільному праві?

Цивільний кодекс

Стаття 7. Звичай

1. Цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту.

Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Звичай може бути зафіксований у відповідному документі.

2. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Релігійні норми. Під безпосереднім впливом релігійних норм формується канонічне право — правила поведінки нормативного загальнообов'язкового характеру в країнах, де релігію не відділено від держави; визнається одним із державних інститутів. Його змістом є релігійні настанови, визнані органами державної влади. Вважається, що вони є результатом божественного одкровення і не можуть бути змінені або скасовані.

Як джерело права, релігійні норми набули широкого розповсюдження в середні віки, а зараз мають офіційний характер лише в деяких країнах мусульманського Сходу та у Ватикані.

Правовий прецедент — рішення державного судового органу, що приймається за зразок у розгляді аналогічних справ у майбутньому. За його допомогою може бути підтверджений чи пояснений будь-який аналогічний факт чи обставина, що має значення в розгляді юридичної справи.

Правовий прецедент мав широке застосування у всі часи. Сьогодні він є найважливішим джерелом права в юридичних системах Великої Британії, Австралії, США, Канади та багатьох інших країнах. Зародившись ще у часи рабовласницького ладу прецедент є дією або рішенням проблеми, яке в подальшому в аналогічних умовах розглядається як певний зразок. У правовій системі України така форма права не застосовується.

Цікавинка

У США існує багато прикладів правових прецедентів. Наприклад, нинішнє правило Міранди. Історія його появи почалася в 1963 році в Арізоні. Там за вчинення злочинного діяння був узятий під арешт Ернесто Міранда. Ця людина добровільно зізналася у скоєному злочині. Але позаяк його не було поінформовано про його процесуальні права, Верховний суд США постановив, що в такій ситуації не є доказом провини добровільне зізнання в скоєному діянні. Звідси і народилася норма, відповідно до якої підозрювана особа має бути поінформована про свої процесуальні права. Тільки тоді її визнання буде слугувати доказом провини. Правило Міранди перебуває в системі, яка входить до численних судових прецедентів у США.

Інші приклади даного явища містять норму, яка забороняє адміністрації шкіл перешкоджати учням висловлювати думки. Це правило з'явилося під час війни у В'єтнамі.

Тоді один з учнів школи штату Айова надів на руки чорні пов'язки, що символізують протест стосовно бойових дій. У відповідь на таке висловлення своєї думки адміністрація школи видала наказ, який забороняв носити цю атрибутику. Верховний суд США визнав рішення порушенням конституційних прав.

2. Нормативно-правовий акт і нормативний договір

В Україні основним видом джерел права є нормативно-правові акти.

Нормативно-правовий акт — це офіційний письмовий документ, прийнятий у встановленому законом порядку і формі уповноваженими на те суб'єктами правотворчості, який закріплює правило поведінки загального характеру, що забезпечується державою.

Всі нормативно-правові акти мають офіційний характер, оскільки вони видаються державою або її окремими органами.

Всі нормативні акти поділяються на дві великі групи: закони і підзаконні акти

Закон — нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом державної влади що регламентує найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.

Яким же чином ми можемо відрізнити закон від інших нормативно-правових актів? Для цього нам необхідно визначити його основні ознаки.

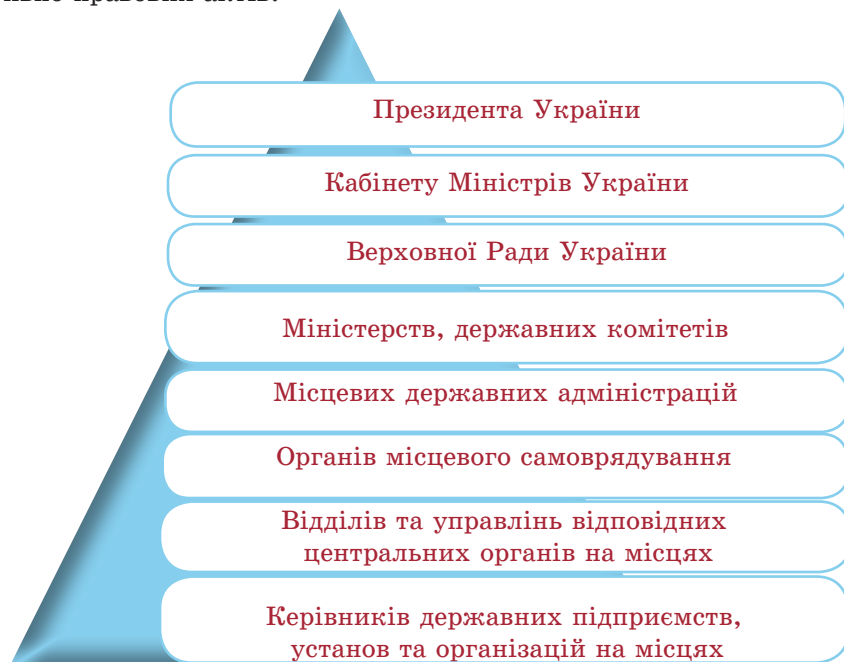
До них належать:

- ухвалюється вищими законодавчими органами державної влади. В Україні прийняття законів є компетенцією Верховної Ради України;
- має вищу юридичну силу, тобто всі інші нормативно-правові акти повинні прийматися на основі закону;
- завжди являє собою письмовий акт, що містить норми права, що регулюють найважливіші соціально значущі суспільні відносини;
- ухвалюється в особливому процедурному порядку, без дотримання якого закон буде недійсним.

Підзаконний нормативно-правовий акт — акт, який видається відповідно до закону, на підставі закону для конкретизації законодавчих розпоряджень та їх трактування або встановлення первинних норм.

Підзаконні нормативні акти різняться за юридичною чинністю. Юридична чинність підзаконних нормативних актів залежить від становища органів держави, які видають ці акти, їхньої компетенції, а також характеру і призначення самих актів.

Залежно від суб'єктів, що їх видали, розрізняють такі види підзаконних нормативно-правових актів:

Завдання

Розташувати наведені документи відповідно до рівня їхньої юридичної сили.

Орієнтовний перелік індивідуально-правових і нормативно-правових актів: Конституція України, Закон України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України», наказ Міністерства освіти і науки України «Про реорганізацію Київського інституту фізичної культури в Академію фізкультури та спорту України», розпорядження голови Харківської обласної держадміністрації «Про порядок святкування Дня Незалежності України», Кримінальний кодекс України.

Нормативний договір — угода між сторонами, спрямована на встановлення офіційних юридичних правил. Нормативний договір може бути міжнародним або внутрішньодержавним.

За галузевою належністю внутрішньодержавні договори класифікують на:

- конституційні;
- трудові;
- фінансові;
- адміністративні.

Прикладом конституційного договору буде Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України, який діяв до прийняття Конституції України 1996 р. У трудовому праві це буде укладання колективного договору між профспілковим комітетом, який представляє трудовий колектив, і власником підприємства.

Міжнародний договір — це письмова угода, що регулюється міжнародним правом, укладена між двома або декількома суб'єктами міжнародного права незалежно від того, міститься вона в одному документі, у двох або кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретної назви (договір, угода, конвенція, пакт, протокол). Наприклад: «Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах».

Важливо знати, що чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Завдання

Визначте, які з цих джерел права діють на території України:

1. Звичай кровної помсти;
2. Закон України "Про освіту";
3. Обряд вінчання;
4. Договір між Україною та Європейським Союзом про економічну співпрацю;
5. Звичай ділового обороту;
6. Трудовий договір;
7. Цивільний кодекс України.

Запитання для узагальнення та самоперевірки

1. Що таке джерела права?
2. Які джерела права ви запам'ятали?
3. Чим нормативно-правовий акт відрізняється від нормативного договору?
4. Які з джерел права не діють на території України?
5. В чому полягає особливість правового прецеденту?

Словник

Джерела права — способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.

Нормативно-правовий акт — офіційний письмовий документ, прийнятий у встановленому законом порядку і формі уповноваженими на те суб'єктами правотворчості, який закріплює правило поведінки загального характеру, що забезпечується державою.

Закон — нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом державної влади що регламентує найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.

Правовий прецедент — рішення державного судового органу, що ухвалюється за зразок у розгляді аналогічних справ у майбутньому.

Правовий звичай — правило поведінки, яке в результаті багаторазового повторення в часі та просторі набуває певної стійкості, закріплюється у практичному досвіді та психології людей, санкціоноване державою шляхом посилення на нього в нормі закону або використання його як основи судового рішення.

6. Практичне заняття.

Соціальні норми в житті людей

Ви вже знайомі з поняттям соціальних норм із попередніх параграфів. Тому це практичне заняття буде присвячене виконанню завдань, які допоможуть вам зрозуміти вплив соціальних норм на суспільне життя та його організацію.

Соціальні норми — це правила поведінки людей та їх об'єднань, що покликані врегульовувати життя суспільства з метою забезпечення в ньому порядку і стабільності.

Призначення соціальних норм полягає в упорядкуванні поведінки суб'єктів, що забезпечує системність і певне передбачення розвитку суспільних відносин. На їх основі можна прогнозувати свою поведінку та поведінку інших суб'єктів у ситуаціях, передбачених конкретними соціальними нормами.

Всі соціальні норми, залежно від їх ролі й місця в системі соціального регулювання, поділяються на:

1) правові, тобто норми, що встановлені державою і забезпечені її примусовою силою; регулюють найважливіші аспекти суспільних відносин;

2) морально-етичні, що сформувалися стихійно, існують у свідомості людей і виступають критеріями у ставленні людей одне до одного і до суспільства;

3) релігійні, які регулюють відправлення релігійних культів, ставлення людей до Бога і навколишнього світу;

4) корпоративні, тобто правила поведінки, що встановлюються та забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями людей;

5) політичні, які регулюють відносини між різними суб'єктами політичної діяльності та являють собою політичні програми, заяви, декларації тощо;

6) естетичні, що відображають ставлення людей до порядку оформлення та оцінювання предметів духовної чи матеріальної культури з позицій краси, гармонії, якості тощо;

7) звичаї, тобто правила поведінки, які склалися внаслідок історично тривалого повторення людьми певних дій, що закріпилися як стійкі звички;

8) традиції, різновид звичаїв, що вказує на епізодичне правило, стиль поведінки.

Завдання 1. Заповніть таблицю за запропонованим зразком.

Вид соціальних норм	Характеристика соціальних норм	Приклад
правові		
морально-етичні		
релігійні		
корпоративні		
політичні		
естетичні		
звичаї		
традиції		

Завдання 2. Про які види соціальних норм йдеться, охарактеризуйте їх.

- На день народження друзям обов'язково слід дарувати дарунки.
- Діти повинні поважати та слухати своїх батьків.
- Католицькі священники повинні дотримуватись целібату (обов'язок не вступати у шлюб).
- Невиконання батьками чи особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.
- За статутом організації «Чисте довкілля» до неї мають право вступати особи, які люблять природу та брали участь у заходах, присвячених її збереженню.
- Голова партійної організації звернувся до її членів з приводу сплати партійних внесків.
- В Україні весілля обов'язково передуює сватання.
- На честь Дня працівників освіти в школі відбувся святковий концерт.
- Святковий стіл необхідно застилати чистою скатертиною.
- Під час виборчої кампанії політичні партії підписали кодекс поведінки.
- Підліток не поступився місцем у тролейбусі літній людині.
- Пасажир не сплатив за проїзд у тролейбусі.

Дія соціальних норм забезпечує порядок у суспільстві. Для того, щоб суспільство могло існувати, люди повинні продовжувати свій рід, добувати продукти харчування, дотримуватися елементарних заборон. Створення відповідних правил поведінки («не вбий», «не вкради») є свідомою вольовою діяльністю людей. Без регулювання відносин людство було би приречене на зникнення. Саме тому реалізація соціальних норм, тобто втілення їх у життя, забезпечується перш за все свідомістю людей. У ситуації ж, коли сама людина не усвідомлює необхідності діяти правомірно, виконувати відповідні правила поведінки її змушують це робити ті організації та соціальні групи, інтереси яких ці правила відображають.

Творче завдання.

Уявіть, що ви потрапили на невідомий острів. Місцеве населення обрало вас своїм правителем, але з вимогою, що ви допоможете організувати їхнє суспільне життя. Використовуючи свої знання соціальних норм та їх видів, допоможіть місцевому населенню забезпечити порядок і стабільність на острові. Які дії ви будете робити першочергово? Чому?

Розділ 2. Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність

- Що таке правовідносини
- Правопорушення та його види
- Юридична відповідальність та її види
- *Практичне заняття. Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння*

7. Що таке правовідносини

1. Що таке правовідносини

У повсякденному житті ви постійно вступаєте у відносини один з одним, різноманітними організаціями або установами. Вони певною мірою упорядковані та організовані за допомоги моральних, релігійних та інших соціальних норм. Але значна частина суспільних відносин будується на підставі правових норм, тому їх називають правовими відносинами.

Правовідносини – це суспільні відносини, які виникають на основі норм права і учасники яких мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що забезпечуються державою.

Основними ознаками правовідносин є

виникають між людьми

Наприклад, власник майна може реалізувати своє право тільки у стосунках з іншими людьми, тобто він може продати або подарувати своє майно будь-якій особі, а також вимагати додержання свого права власності від інших людей та установ.

виникають виключно на основі норм права

Вони виникають, змінюються чи припиняються відповідно до норм права, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються. Якщо немає норми права, то немає і правовідносин.

мають вольовий характер

Тобто для виникнення правовідносин необхідна воля, принаймні одного з учасників. Люди вступають у правовідносини з певною метою — наприклад, укласти шлюб, взяти участь у виборах, придбати певний товар.

охороняються та забезпечуються силою державного примусу

У разі необхідності учасник правовідносин може звернутися до органу, який наділений державно-владними повноваженнями, за відновленням порушеного суб'єктивного права або з вимогою виконання юридичного обов'язку іншою стороною.

Правовідносини класифікуються на види за різними ознаками: за галузями права, змістом, ступенем індивідуалізації, характером обов'язку.

1. За галузями права правовідносини можуть бути:

Конституційними – наприклад, відносини, пов'язані з питанням громадянства.

Цивільно-правовими — відносини, які виникають за укладання угоди купівлі-продажу та інших цивільних правочинів.

Адміністративними — прикладом є відносини, пов'язані зі сплатою штрафу за порушення правил дорожнього руху.

Кримінально-правовими — прикладом є відносини, які виникають з приводу відповідальності за крадіжку, грабіж чи інший вид злочину, передбачений Кримінальним кодексом.

Трудовими — прикладом будуть відносини, що виникають під час приймання на роботу і звільнення з неї працівника директором підприємства.

Сімейними — прикладом будуть відносини, пов'язані зі сплатою аліментів одного з батьків для дитини.

2. За змістом правовідносини можуть бути:

3. За ступенем індивідуалізації правовідносини можуть бути:

Відносними — це правовідносини, де поіменно визначено всіх їхніх учасників. Наприклад, за договором купівлі-продажу Литвиненко А. І. купує автомобіль у Вдовенка М. І. Тож в угоді поіменно зазначені дві сторони.

Абсолютними — правовідносини визначають лише одну сторону. Наприклад, квартира належить Борцу В. І. Як ми бачимо, в цьому випадку визначена тільки сторона, яка є власником майна.

Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність.

4. За характером обов'язку правовідносини бувають активного і пасивного виду.

Активні передбачають, що учасник правовідносин повинен учинити певні дії на користь іншої сторони.
Наприклад, сплата податку.

Пасивні передбачають, що учасник правовідносин повинен утриматися від небажаних дій для іншої сторони.
Наприклад, заборона посягати на чужу власність.

Завдання

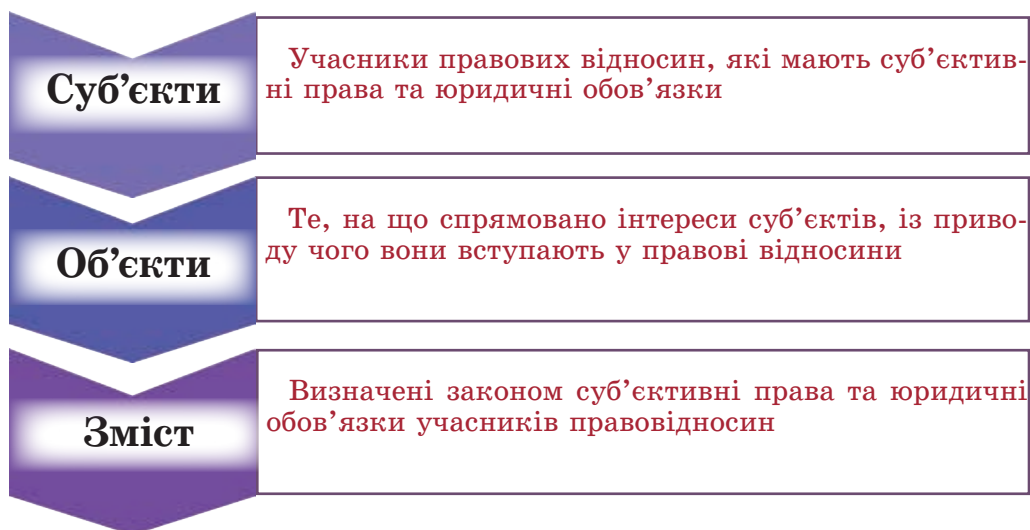
Визначте, про які види правовідносин йдеться у наведених ситуаціях?

1. Іванько П. на прохання свого брата Дмитра позичив йому гроші у сумі 4600 гривень для купівлі ігрової приставки. Дмитро написав розписку, в якій обіцяв повернути гроші протягом одного місяця.
2. Мажара О., відбуваючи для відпочинку за кордон, попросив свого знайомого Гузю П. дати йому дорожню сумку. Під час поїздки сумку з іншими речами у нього викрали.
3. Косенко М. систематично випускав корів та інших тварин, що були в його господарстві, за його межі. Вказані тварини заходили у двори сусідів Косенка та завдавали їм шкоди. В результаті охорони свого майна один з сусідів побив його бика.

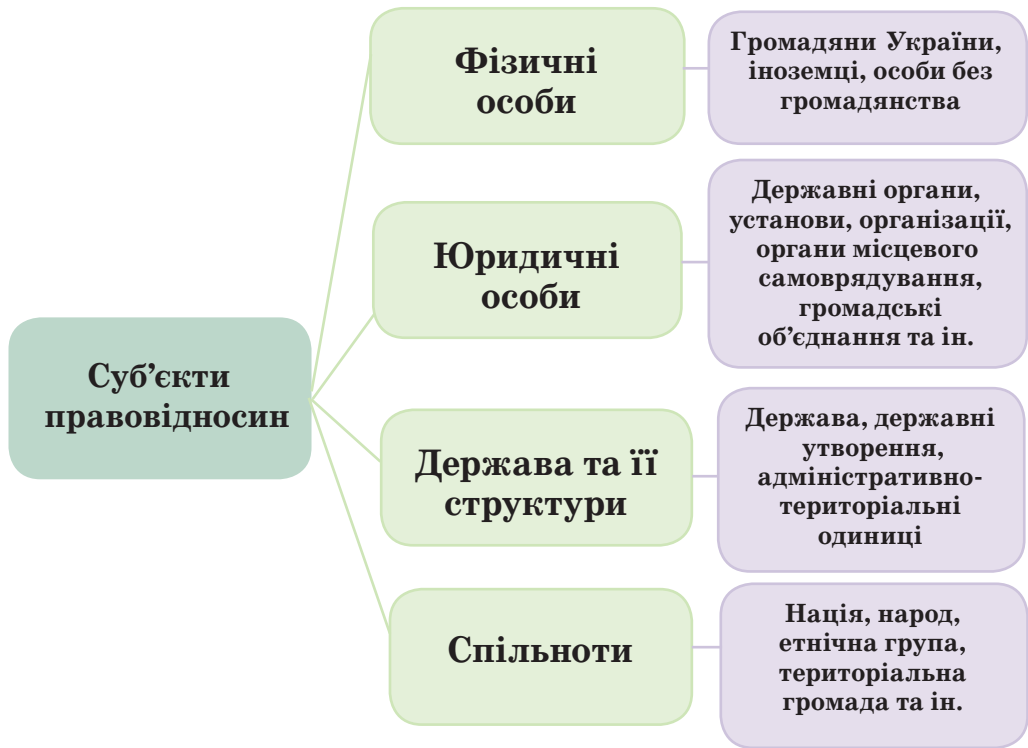
2. Склад правовідносин

Правовідносини мають свою структуру, тобто елементи, з яких вони складаються, а саме: суб'єкти, об'єкти та зміст.

Структура правовідносин:

Суб'єкти правовідносин — це окремі індивіди, організації (юридичні особи), певна соціальна спільнота чи держава загалом, які, відповідно до норм права, є носіями суб'єктивних юридичних прав та обов'язків.

Для того, щоб фізична чи юридична особа була суб'єктом правовідносин, вона повинна володіти правосуб'єктністю, яка включає в себе правоздатність, дієздатність і деліктоздатність.

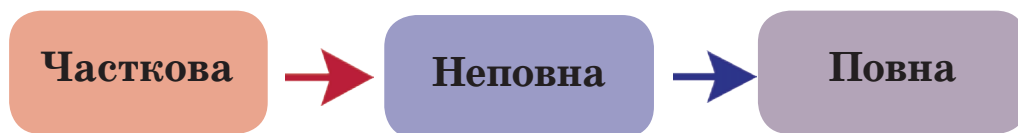
Правосуб'єктність — передбачена нормами права можливість бути учасником правовідносин.

Правосуб'єктність		
Правоздатність — здатність мати юридичні права та обов'язки	Дієздатність — здатність своїми діями здійснювати права та обов'язки	Деліктоздатність — здатність суб'єкта правовідносин нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення
Виникає від моменту народження і припиняється зі смертю	Повна дієздатність фізичної особи настає з 18 років	Настає з 16 років, за окремі види правопорушень може наставати з 14 років

Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність.

Особливу увагу потрібно приділити дієздатності, оскільки з досягненням певного віку ваша дієздатність буде зростати, і ви зможете отримати нові можливості.

Залежно від віку розрізняють такі види дієздатності:

Часткова дієздатність – існує у малолітніх осіб віком до 14 років. Вони можуть укладати лише дрібні побутові угоди (придбали собі сік і шоколадку в магазині або зошит із ручкою для занять).

Неповна дієздатність — з’являється у неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років. Вони можуть мати свої кошти, але розпоряджаються ними за згодою батьків або піклувальників.

Повна дієздатність – настає з повноліттям у 18 років. Вони самостійно здійснюють усі угоди.

Правоздатність не може бути обмежена за жодних обставин, а дієздатність можна обмежити, але виключно за рішенням суду. Наприклад, якщо людина психічно хвора, то її повністю позбавляють дієздатності. А якщо має алкогольну, наркотичну залежність чи ігроманію, то її дієздатність обмежується частково (щодо розпорядження грошима) і після лікування може бути відновлена за рішенням суду.

Завдання

Визначте, чи правомірні дії учасників правовідносин в наведених ситуаціях.

1. Студент Денис, якому виповнилося 17 років, за свою стипендію придбав у магазині велосипед, який потім обміняв у свого друга Максима на мобільний телефон. Батько Дениса, дізнавшись про обмін, вимагав у Максима повернути велосипед. Коли останній відмовився, батько Дениса звернувся до суду з позовом до Максима щодо визнання договору обміну недійсним. Одночасно батько просив надати йому право отримувати стипендію сина та розпоряджатися нею, оскільки син витрачає її на купівлю непотрібних речей. Норми якої галузі права регулюють указані відносини? Яке рішення має ухвалити суд?
2. Михайло, який має дружину та двох неповнолітніх дітей, отримав заробітну плату на роботі, але всі гроші програв в ігрових автоматах. Дружина звернулася до суду з позовом щодо обмеження дієздатності Михайла через ігроманію. Михайло, в свою чергу, зазначив, що це його гроші, а оскільки він повнолітній, то може користуватися ними на власний розсуд. На чію користь буде винесено вирок судом? Чому?

Об’єкти правовідносин.

Об’єкти правовідносин — матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб’єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої юридичні права та обов’язки.

Отже, об'єктом правовідносин є матеріальні або нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини.

Розрізняють такі види об'єктів правовідносин:

			
<p>предмети матеріального світу</p>	<p>послуги виробничого і невиробничого характеру</p>	<p>продукти духовної та інтелектуальної творчості</p>	<p>особисті немайнові блага</p>
<p>речі, цінності, майно</p>	<p>виконання роботи, обумовленої договором</p>	<p>твори мистецтва, літератури, живопису, кіно та інші результати інтелектуальної діяльності</p>	<p>життя, здоров'я, честь, гідність</p>

1) предмети матеріального світу: речі, цінності, майно тощо. Речі — предмети природи в їхньому природному стані, а також створені в процесі трудової діяльності. До них належать засоби виробництва, предмети споживання. Цінності — гроші, акції, векселі, облігації, цінні документи (диплом, атестат). Купівля-продаж продуктів, промислових товарів, міна, дарування, спадкування — це лише деякі правовідносини, де об'єктом є предмети матеріального світу;

2) послуги виробничого і невиробничого характеру — виконання роботи, обумовленої договором або контрактом, наприклад, договір перевезення, підряд на капітальне будівництво, виконання пісні на святковому концерті тощо;

3) продукти духовної та інтелектуальної творчості — твори мистецтва, літератури, живопису, кіно, інформація, комп'ютерні програми та інші результати інтелектуальної діяльності, що захищаються законом (наприклад, Закон України «Про авторське право і суміжні права»). З їх приводу виникають правовідносини у суб'єктів права — громадян, які відвідують музеї, виставки, бібліотеки, а також купують книги, комп'ютерні програми тощо.

4) особисті немайнові блага — життя, здоров'я, честь, гідність, право на освіту та інші права і свободи. Наприклад, між учнем і керівництвом школи виникають правовідносини, їх об'єктом є не сам атестат, а освіта. Між громадянином, що придбав путівку в санаторій, і адміністрацією санаторію виникають правовідносини, їх об'єкт — здоров'я громадянина; у будинку відпочинку об'єктом правовідносин є відпочинок власника путівки тощо.

3. Зміст правовідносин.

Зміст правовідносин — передбачена нормами права сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників правовідносин.

Зміст правовідносин має дві складові:

Правовідносини являють собою стійкі правові зв'язки, але вони не є постійними. Залежно від обставин правовідносини можуть виникати, змінюватися або припинятися. Такі обставини називають юридичними фактами.

Юридичний факт — це життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

За наявності норм права без юридичного факту правовідносини не можливі, тому юридичний факт є передумовою правовідносин. Наприклад, наявність норм права, які регулюють право на освіту, не означає, що людина вже її здобула і завершила школу. Для цього їй необхідно вчинити певні дії, які допоможуть їй реалізувати своє право.

Юридичні факти поділяються на окремі групи за такими показниками.

1. За вольовою ознакою:

події — це обставини (природні явища), виникнення та дії яких не залежать від волі суб'єктів: народження, хвороба, смерть людини; стихійне лихо, пожежа; землетрус.

дії — це обставини, настання яких залежить від волі особи. Наприклад, подання документів для вступу до ВНЗ або купівля автомобіля.

Своєю чергою, дії розрізняють, залежно від узгодженості з чинними правовими нормами, на **правомірні** та **неправомірні**.

Правомірні

відповідають вимогам норм права — наприклад, укладання шлюбу

Неправомірні

Які порушують установлені норми права — наприклад, правопорушення у вигляді крадіжки

2. За юридичними наслідками юридичні факти поділяються на:

правоутворюючі — з якими пов'язують виникнення правовідносин. Наприклад, наказ директора про зарахування нових учнів до школи;

правозмінюючі — з якими пов'язують зміну правовідносин. Наприклад, наказ ректора університету про переведення студентів 3-го курсу з очної на заочну форму навчання;

правоприпиняючі — з якими пов'язують припинення правовідносин. Наприклад, наказ директора про видачу учням атестата про закінчення школи.

3. За характером діяльності: факти бувають

- одноразової дії (наприклад, купівля квитка до кінотеатру)
- безперервної юридичної дії (наприклад, перебування у шлюбі)

Завдання

Визначте, в яких із наведених тверджень ідеться про юридичні дії, а де — про юридичні події.

1. У Миколи народилася донька.
2. Наталія придбала собі нове взуття.
3. В Японії стався землетрус, внаслідок якого було пошкоджено декілька будівель.
4. Учениця 5-го класу звернулася до медпункту через кепське самопочуття.
5. Анатолій отримав спадок внаслідок смерті свого дальнього родича.

Запитання для повторення та обговорення

1. Що таке правовідносини? Яку роль вони відіграють у суспільстві?
2. Назвіть види правовідносин?
3. Чим суб'єкти правовідносин відрізняються від об'єктів?
4. Перерахуйте складові змісту правовідносин.
5. Визначте структуру правовідносин у наступній ситуації та дайте відповіді на запитання в кінці задачі.

Пенсіонерка Муліна привела додому п'ятирічну дівчинку Сашу, що загубилася в магазині «Дитячий світ». Через декілька днів по телевізору було оголошено номер телефону, за яким слід було повідомити про місце перебування втраченої дитини, та обіцяно винагороду за цю інформацію. Муліна повідомила по телефону, що Саша перебуває в неї та зажадала від батьків, окрім винагороди за інформацію, відшкодування понесених нею витрат на утримання дитини.

1. Чи мала право Муліна тримати в себе знайдену дитину?
2. Чи правомірна вимога Муліної про відшкодування понесених витрат?

У родині Степанових двоє неповнолітніх дітей. Старший син Ілля вчиться в 11-му класі, а молодша дочка Аліна — в 9-му класі. У той час, коли батьки поїхали відпочивати до санаторію, Аліна обміняла у своєї подруги мамину золоту каблучку на мобільний телефон. Визначте вид правовідносин у цьому тексті та охарактеризуйте їхню структуру.

12-річний Микола Руденко брав участь у кінозйомках, за що одержав винагороду в сумі 5000 гривень. На ці гроші він самостійно купив домашній кінотеатр. Однак батьки вирішили, що ці витрати не є доцільними, звернулися до магазину з вимогою прийняти кінотеатр і повернути гроші. Визначте вид правовідносин. Чи правомірні дії батьків?

Словник

Правосуб'єктність — здатність фізичних чи юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами правовідносин (суб'єктами права), мати юридичні права та обов'язки.

Правоздатність — здатність особи мати визначені законом права та обов'язки, брати участь у правовідносинах.

Дієздатність — можливість особи власними діями створювати, припиняти, змінювати юридичні права та обов'язки.

Деліктоздатність — здатність особи нести юридичну відповідальність.

Юридичний факт — життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

8. Правопорушення та його види

1 Яка поведінка є правомірною

Кожного дня, коли ви йдете до школи, перебуваєте на заняттях або граєте зі своїми друзями, ви вчиняєте певні дії. Залежно від їхніх правових наслідків та суспільної користі їх розрізняють на правомірну поведінку та правопорушення.

Наприклад, коли ви вчасно прийшли на навчання чи перейшли дорогу з дотриманням правил дорожнього руху, мова йде про правомірну поведінку.

Правомірна поведінка — це поведінка, яка відповідає приписам правових норм і охороняється державою.

Як же ми можемо визначити, що наші дії є правомірними? Для цього нам необхідно знати її ознаки.

Ознаками правомірної поведінки є:

відповідність праву	правомірна поведінка здійснюється на основі норм і принципів права
соціальна корисність	правомірна поведінка схвально оцінюється суспільством і державою, а також відповідає їхнім інтересам. Крім того, не порушує прав інших людей
добровільність і вольовий характер своїх дій (передбачувальність)	людина свідомо поводить себе правомірно через особисті переконання, а також розуміння вигод правомірної поведінки
соціальна активність	має на меті самостійність громадянської позиції людини, усвідомлення нею соціальних наслідків своїх вчинків, узгодження власних інтересів з інтересами суспільства
гарантується, охороняється державою	державою заохочується здійснення правомірної поведінки. Якщо якісь особи порушують установлені суспільні норми, то до них застосовують примус
суспільна активність	людина здійснює її з метою покращення суспільного життя

Завдання

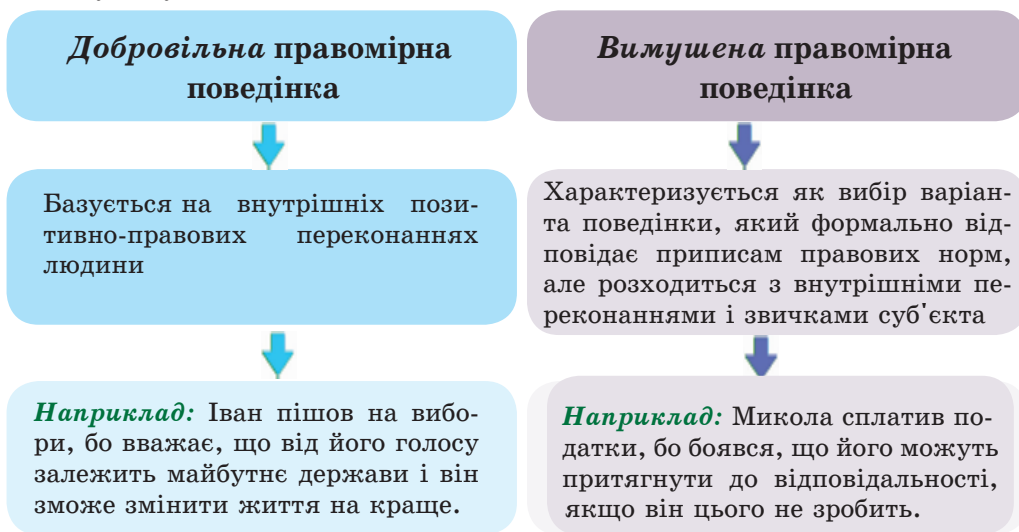
Наведіть приклад правомірної поведінки людини, яка відповідати-ме всім перерахованим вище ознакам.

Правовідносини. Правопорушення. Юридична відповідальність.

Розглядаючи ознаки правомірної поведінки, необхідно зазначити, що всі люди різні, а тому в кожного з нас є власні причини, чому ми ведемо себе правомірно в тій чи іншій ситуації.

Хтось хоче свідомо допомагати суспільству і тому дотримується встановлених правових норм, а деякі люди це роблять тільки через те, що бояться настання покарання за їх недотримання.

Враховуючи ці обставини, правомірну поведінку поділяють на добровільну та вимушену.

Залежно від мотивів і ступеня активності добровільну правомірну поведінку поділяють на соціально активну і звичну, а вимушену — на конформістську і маргінальну:

соціально активна	полягає у добровільності здійснення правових норм, переконаності в їх необхідності і справедливості, ґрунтовному знанні права, всебічній участі у правовій діяльності;
звична	характеризується тим, що необхідність її здійснення стала притаманною властивістю і звичкою людини та навіть може не усвідомлюватись нею в усіх її аспектах;
конформістська поведінка	пасивно-приспосовницьке ставлення до правового середовища, яке здійснюється за принципом «робити так, як роблять інші»;
маргінальна поведінка	базується на мотивах страху перед юридичною відповідальністю. Такий стан людини, який характеризується готовністю до протиправних дій у випадку послаблення нагляду за його поведінкою.

Слід підкреслити, що правомірна поведінка не перестає бути правомірною, незалежно від тих мотивів, які спонукають людей її дотримуватися. Насамперед правомірна поведінка у всіх її видах є запорукою стабільності й суспільного спокою. Саме в цьому і полягає її головна соціальна цінність.

Обговоріть у групах:

Які, на вашу думку, причини нестабільності правомірної поведінки в нашому суспільстві?

Що змушує людей здійснювати протиправні вчинки?

2. Правопорушення

Правопорушення є різновидом протиправної поведінки. В загальному розумінні це поведінка, яка суперечить інтересам суспільства. Вона спроможна завдати шкоди, як правам і законним інтересам громадян, так і суспільству в цілому.

Правопорушення — протиправна винна дія чи бездіяльність, що порушує встановлені суспільні норми і за яку передбачено юридичну відповідальність.

Розглянемо основні ознаки правопорушення.

Це — протиправний акт поведінки, тобто такий, що порушує саме правову норму, а не будь-яку іншу із соціальних норм, і являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, чи невиконання обов'язків, які в них зазначені.

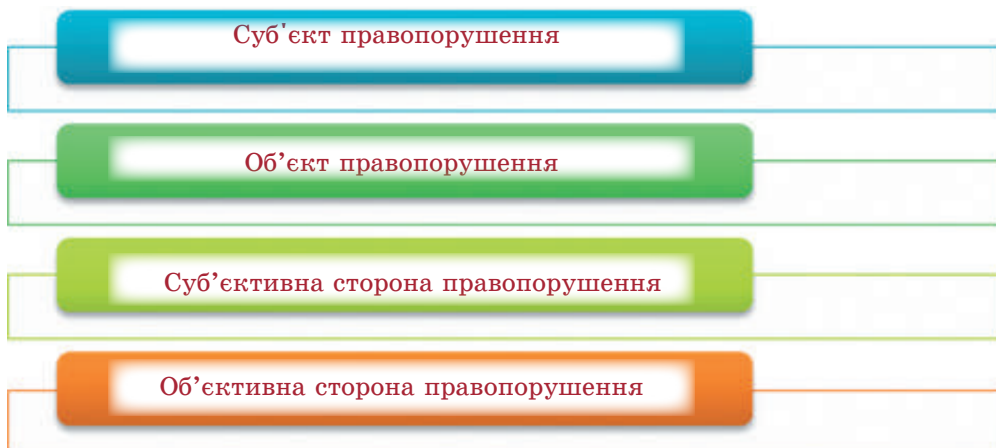
Це — діяння, яке може проявлятися у формі дії (крадіжка, розбій, наклеп) чи бездіяльності (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Слід зазначити, що думки, наміри, переконання, які зовні не проявилися, не визнаються правопорушенням.

3. Склад правопорушення

Дуже часто трапляються ситуації, коли складно зрозуміти, чи є там правопорушення. Щоб розібратися, необхідно знати склад правопорушення.

Склад правопорушення — це сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

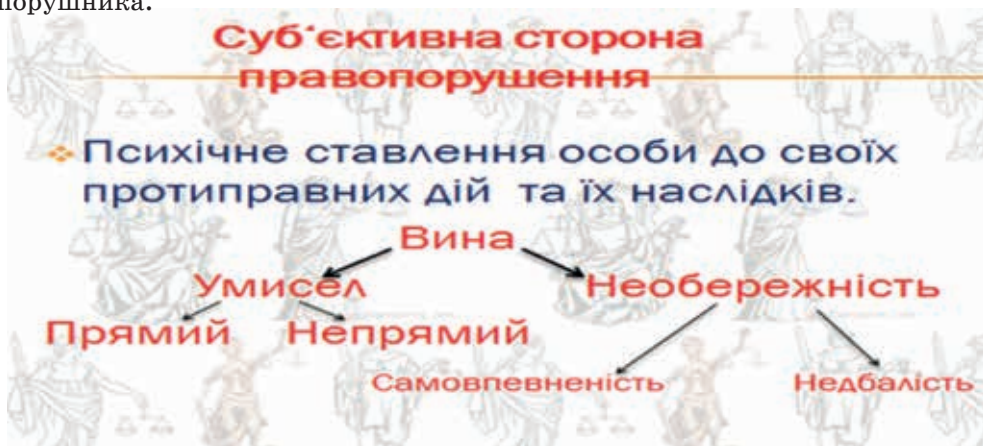
Склад правопорушення

Суб'єкт правопорушення — це особа, яка його вчинила. Таким суб'єктом може бути психічно здорова людина, яка досягла встановленого віку притягнення до відповідальності.

Об'єкт правопорушення — це суспільні відносини, яким завдається шкода. Об'єктом правопорушення не є викрадені речі, заборговані гроші чи підроблені документи. Ним завжди виступає порушене суб'єктивне право: право власника на володіння майном, право кредитора чи продавця на одержання грошей, право держави на здійснення державного управління тощо.

Суб'єктивна сторона правопорушення розкриває психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння та його наслідків, указує на спрямованість волі правопорушника.

Вина — основна ознака суб'єктивної сторони правопорушення. Під нею розуміють психічне ставлення суб'єкта до власного діяння і його наслідків. За відсутності вини, тобто без усвідомлення протиправного характеру своєї поведінки та її наслідків, не буде і правопорушення. Розрізняють умисну і необережну вину.

За **умисної вини** особа усвідомлює протиправний характер свого діяння, передбачає його шкідливі наслідки, бажає або свідомо допускає їх настання, наприклад, убивство з помсти, таємне заволодіння чужим майном. Необхідно зазначити, що суб'єкт правопорушення підлягає більш суворому покаранню за умисні правопорушення.

Необережність характеризується тим, що особа передбачає можливі шкідливі наслідки свого діяння, але легковажно розраховує, що зможе їм запобігти, або не передбачає таких наслідків, хоча за обставинами справи повинна була й могла їх передбачати. Наприклад, через недбале поводження мисливця із зарядженою рушницею стався постріл, унаслідок чого випадково завдано тілесних ушкоджень сторонній особі.

Об'єктивну сторону правопорушення становить саме діяння, його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Протиправне діяння — акт поведінки людини, виражений в активній дії чи пасивній бездіяльності.

Шкідливі наслідки — шкода, що заподіюється цим діянням. Причинний зв'язок між протиправним діянням і його шкідливими наслідками — це такий зв'язок між явищами, через який одне з них (причина) є необхідною умовою виникнення іншого (наслідку). Основна властивість причинного зв'язку — необхідність настання конкретних наслідків саме в результаті відповідного діяння, адже можливі ситуації, коли є і протиправне діяння, і шкідливі наслідки, однак причинного зв'язку між ними немає.

Розгляньте ситуацію і визначте склад правопорушення.

1. Микола (15 років) та його однокласник Павло (14 років) втекли із занять у школі та, гуляючи містом, вирішили провести випробування: почали підкладати на трамвайні рейки болти і гайки. Внаслідок їхніх дій трамвай зійшов з рейок, але ніхто не постраждав.

2. Дмитро та Микита (обом по 12 років) після уроків вирішили пограти у футбол. З цією метою поставили штучні ворота біля вікон першого поверху. Микола не зміг вчасно відбити м'яч після удару, і той влучив у вікно, внаслідок чого воно було розбито.

3. Маючи при собі ножі, повнолітні Зайченко і Вовченко, скориставшись відсутністю охоронця, розбили вікно вітрини магазину та проникли в приміщення, де взяли телефони на загальну суму 38000 гривень. Коли вони почали виходити з магазину, з'явився охоронець, який зробив спробу їх затримати і вилучити крадене. Тоді вони наставили на нього ножі, пригрозили вбивством і зникли з краденим майном.

4. Петренко, перебуваючи в магазині чоловічого одягу і скориставшись тим, що продавчиня була зайнята прийманням товару, на очах у покупців узяв з прилавка костюм і вийшов з відділу. З украденим його було затримано в торгівельному центрі.

Правопорушення поділяють на види залежно від ступеня їх суспільної небезпеки. За цим критерієм розрізняються злочини і проступки.

Злочин — це передбачене кримінальним законодавством особливо суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на суспільний лад держави, її політичну, економічну систему, власність, життя, права та свободи особи.

Проступок — це правопорушення, яке завдає шкоду особі, суспільству, державі, здійснюється у різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки.

Розрізняють такі види проступків:

— **Конституційні** — суспільно шкідливі протиправні вчинки, які завдають шкоду порядку організації та діяльності органів влади та управління, конституційним правам і свободам громадян, але не мають ознак складу злочину.

— **Адміністративні** — це правопорушення, які посягають на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, на відносини у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави тощо (порушення правил протипожежної безпеки, митних правил тощо).

— **Цивільно-правові** — це правопорушення у сфері майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин, які виникають між суб'єктами та складають для них матеріальну чи духовну цінність (наприклад, невиконання зобов'язань за цивільно-правовим договором).

— **Дисциплінарні** — суспільно шкідливі вчинки, які завдають шкоду внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій (наприклад, невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків працівником).

Основними відмінностями між злочином і проступком є такі.

Завдання.

Заповнити таблицю (два стовпчики у зошиті).

Визначте, які з наведених правопорушень є злочинами, а які — проступками.

- Віктор Петрович, керуючи автомобілем, порушив правила дорожнього руху.
- Олег без поважної причини не прийшов на роботу.
- Олександр у нетверезому стані тероризував сусідів, побив пенсіонера Дмитра Миколайовича, погрожував усім розправою.
- Толя проїхав в автобусі „зайцем” (не сплативши за проїзд).
- Марині продали в магазині неякісний товар.
- Іван і Микола вкрали магнітофон.
- В ательє не пошили Ірині весільної сукні до дня урочистого укладання шлюбу.
- Ольга не виконала роботу, яку їй доручив начальник відділу.
- Гра перейшла вулицю на червоне світло світлофора.
- Михайло, граючи у футбол, забив „гол” у сусідське вікно.

Запитання для повторення та обговорення

1. Яка поведінка може вважатися правомірною?
2. Які види правомірної поведінки ви знаєте?
3. Що таке правопорушення? Наведіть приклади правопорушень.
4. Назвіть склад правопорушення.
5. Чим злочин відрізняється від проступку?

Задача.

Гуляючи пізно ввечері, діти ввімкнули музику на повну потужність. Про яке правопорушення тут ідеться? З якого віку передбачено відповідальність за ці дії?

Журавський Олег спізвився на заняття, Анакін Василь розбив у класі вікно. Що спільного в їхніх діях? Чи однаковою буде відповідальність за ці вчинки?

16-річний Петро та 14-річний Василь розпивали спиртні напої на подвір'ї дитячого садочка та були притягнені до дисциплінарної відповідальності співробітниками поліції. Охарактеризуйте склад та ознаки правопорушення.

Василь повертався додому. Біля будинку він побачив двох хлопців, які чіплялися до дівчини. На прохання Василя припинити молоді люди не реагували. Тоді, щоб захистити дівчину, Василь завдав їм тілесних ушкоджень.

Інструктор з плавання Дмитрук І. вийшов з басейну під час занять, бо його викликав директор спортивного комплексу «Поплавок». Діти, які були на занятті почали стрибати з трампліну і один з них сильно травмувався.

Словник

Правомірна поведінка — поведінка, яка відповідає приписам правових норм і охороняється державою.

Правопорушення — протиправна винна дія або бездіяльність, що порушує встановлені суспільні норми, і за яку передбачено юридичну відповідальність.

Склад правопорушення — сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Злочин — передбачене кримінальним законодавством особливо суспільно небезпечне винне діяння, яке посягає на суспільний лад держави, її політичну, економічну систему, власність, життя, права та свободи особи.

Проступок — правопорушення, яке завдає шкоду особі, суспільству, державі, здійснюється в різних сферах суспільного життя, має різні об'єкти впливу та юридичні наслідки.

9. Юридична відповідальність та її види.

1. Юридична відповідальність

Юридична відповідальність — це застосування до винної особи заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення.

Появі юридичної відповідальності передують неправомірні поведінки. Саме в ній знаходиться відбиття негативного ставлення держави до правопорушення й людини, яка його скоїла. Тому головною підставою для юридичної відповідальності є вчинення особою правопорушення.

Юридична відповідальність має свої ознаки:

Спирається на державний примус, який реалізується через діяльність спеціальних державних органів, уповноважених на цю діяльність державою, наприклад, поліція.

Тягне за собою певні негативні наслідки для правопорушника, які виражаються в особистих обмеженнях або майнових стягненнях, наприклад, позбавлення волі, конфіскація майна тощо.

Застосовується тільки за винне протиправне діяння і за умови наявності складу правопорушення. Таким чином думки чи бажання вчинити правопорушення без відповідних протиправних дій не можуть бути підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності.

Має процесуальну форму втілення. Тобто юридична відповідальність реалізується компетентним органом держави в суворій відповідності до встановленої законом процедури.

Головною метою юридичної відповідальності є охорона суспільного порядку.

Завдання.

Опрацюйте статті 58, 61, 62 Конституції України та визначте основні принципи юридичної відповідальності

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх учинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

2. Види і принципи юридичної відповідальності

Будь-який відступ від норм, що прийняті в суспільстві, зустрічає явний чи прихований осуд. Особа, яка здійснила аморальний вчинок, засуджується людьми. Будь-яке правопорушення передбачає певну юридичну відповідальність.

Залежно від видів правопорушень розрізняють такі *види юридичної відповідальності*:

Вид відповідальності	Підстави застосування	Юридичні наслідки
конституційна	застосовується за порушення норм Конституції; суб'єктами можуть бути службові особи, органи держави, громадяни	відставка посадових осіб чи всього державного органу; визнання неконституційними актів законодавства
кримінальна	настає за вчинення злочинів, перелік яких закріплено Кримінальним кодексом України	довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешт, виправні роботи, штраф та ін.
адміністративна	накладається за адміністративні правопорушення. Наприклад, водій порушив правила дорожнього руху	заходами відповідальності є адміністративні стягнення, серед яких: штраф, позбавлення спеціальних прав (права водіння автомобіля), конфіскація знарядь правопорушення, адміністративний арешт та ін.
цивільно-правова	настає у випадку вчинення цивільно-правових проступків	заходами відповідальності є відшкодування заподіяної шкоди, сплати штрафу, пені, неотримки тощо
дисциплінарна	застосовується за порушення дисципліни; накладається адміністрацією підприємства, установи, організації	заходами є дисциплінарні стягнення, а саме: догана або звільнення з роботи
матеріальна	застосовується за шкоду, заподіяну працівником своєму підприємству; притягує до відповідальності адміністрація підприємства	полягає у відшкодуванні заподіяних збитків

Завдання.

Запишіть до таблиці види юридичної відповідальності, яка настає у пропонуваних ситуаціях.

Ситуація	Вид юридичної відповідальності
Крадіжка державного майна	
Несплата комунальних послуг	
Безквитковий проїзд у транспорті	
Невчасна поставка хліба до магазину	
Пошкодження парти у школі	

3. Особливості юридичної відповідальності неповнолітніх

Юридичну відповідальність за правопорушення несуть не тільки дорослі, а й неповнолітні. Відповідно до чинного законодавства України неповнолітніми особами є ті, які не досягли віку 18 років. Але в різних галузях права відповідальність за правопорушення настає з різного віку, що і зумовлює особливості юридичної відповідальності неповнолітніх. При цьому потрібно наголосити, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

У кримінальному праві за загальним правилом відповідальність настає з 16 років, але за окремі види злочинів з 14.

До їхнього переліку належать:

- усі види вбивства;
- умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров'я;
- зґвалтування;
- крадіжка, грабіж, розбій;
- злісне та особливо злісне хуліганство;
- умисне знищення або пошкодження державного майна, що спричинило тяжкі наслідки;
- незаконне заволодіння транспортним засобом.

Завдання для обговорення.

На перерві ви почули розмову двох семикласників. Один із них розповідав, що бачив, як його однокласник намагався викрасти з магазину коштовний телефон, але був затриманий. Семикласники були переконані, що дії малолітнього крадія залишаються безкарними. Чи згодні ви з ними?

Якщо неповнолітній уперше вчинив злочин невеликої тяжкості і його виправлення можливе без застосування покарання, він може бути звільнений від кримінальної відповідальності.

У таких випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру:

- застереження; обмеження дозвілля;
- зобов'язання привселюдно чи в іншій формі вибачитись перед потерпілим;
- передання неповнолітнього під нагляд батьків чи під нагляд педагогічного колективу;

— відшкодування неповнолітнім, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, заподіяних майнових збитків.

До дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність, починаючи з 11 років, за рішенням суду можуть бути застосовані заходи виховного характеру. Одним з них є направлення дитини до спеціальних установ – спеціальних шкіл та спеціальних професійно-технічних училищ терміном до 3 років.

Необхідно зауважити, що примусові заходи виховного характеру не є покаранням і не спричинюють характерних для покарання негативних наслідків, насамперед судимості. Але якщо ці заходи не мали на порушника належного впливу, суд може вжити до нього суворіші примусові заходи аж до направлення у спеціальні заклади чи засудити до передбаченого законодавством покарання.

У разі скоєння неповнолітнім адміністративного проступку він нестиме відповідальність з 16 років (наприклад, за порушення правил дорожнього руху, за образливе чіпляння до перехожих, за порушення громадського порядку і спокою, розпиття алкогольних напоїв у громадських місцях). Але якщо правопорушення було скоєно у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, то це буде обтяжливою обставиною у визначенні міри юридичної відповідальності.

Завдання

Опрацюйте 1179 ст. Цивільного кодексу та визначте:

1. З якого віку особа несе відповідальність за завдану шкоду?
2. Хто відшкодовує збитки, якщо неповнолітній не має змоги це зробити самостійно?
3. За яких умов припиняється обов'язок батьків відшкодувати завдану шкоду їхніми дітьми?

Стаття 1179. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою.

1. Неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах.

2. У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини.

3. Обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, відшкодування шкоди припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди

Вирішіть юридичні задачі

1. Учень 9-го класу Петренко М. звинувачується в тому, що під час руху поїздів підкладав на залізничну колію різноманітні предмети. Петренко М. заявив, що він не підозрював, що своїми діями створював загрозу залізничному руху і його дії взагалі є злочином.

Чи буде він нести юридичну відповідальність за свої дії?

2. Учень 7-го класу Івасюк П. Є. замість того, щоб піти до школи, пішов на територію місцевого сільгоспідприємства і пошкодив там два двигуни з метою заволодіння кольоровим металом.

Хто буде відповідальним за це правопорушення?

3. 17-ти річний громадянин Петров звинувачується в незаконному заволодінні автомобілем і втечі на ньому від правоохоронців. Після затримання виявилось, що він був у стані алкогольного сп'яніння. На суді він вимагав звільнити його від відповідальності, бо в момент скоєння злочину він не міг усвідомлювати свої дії через вплив алкоголю.

Чи правомірні його вимоги?

Чи задовольнить їх суд?

4. Неповнолітні Олег (16 р.) та Сергій (17 р.) під час перегляду фільму у кінотеатрі випили пляшку вина і під впливом алкоголю почали чіплятися до громадян, що сиділи перед ними, вживаючи нецензурну лексику.

Як слід кваліфікувати дії хлопців?

Які стягнення можуть бути застосовані до них?

5. 16-річна учениця Ірина вчинила крадіжку майна. Рішенням суду її було звільнено від покарання із застосуванням до неї примусових заходів виховного характеру, таких як застереження, покладання обов'язку повертатися додому не пізніше 21 години щоденно та відшкодувати потерпілому майнові збитки, заподіяні злочином.

За яких підстав неповнолітня особа, яка вчинила злочин, звільняється від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру?

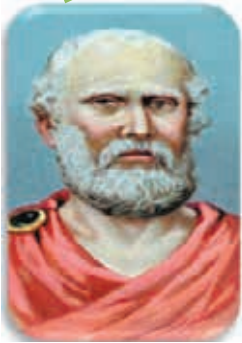
Чи є правомірним, на вашу думку, рішення суду?

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання.

Опрацюйте приведені висловлювання. Чи погоджуєтеся ви з ними? Поміркуйте, чи відповідає наведеним принципам система юридичної відповідальності, передбачена в нашому законодавстві.

Мудрий притягає до відповідальності не через те, що було здійснено правопорушення, а для того, щоб воно не повторилося в майбутньому.

Платон

Не в жорстокості, а в невідворотності покарання полягає найефективніший спосіб попередити майбутній злочин.

Чезаре Беккарія

Запитання для повторення та обговорення

1. Які існують види юридичної відповідальності?
2. Назвіть принципи юридичної відповідальності.
3. Якою є мета юридичної відповідальності?
4. Чим крайня необхідність відрізняється від необхідної оборони?
5. В чому полягають особливості юридичної відповідальності неповнолітніх?

Словник

Юридична відповідальність — застосування до винної особи заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення.

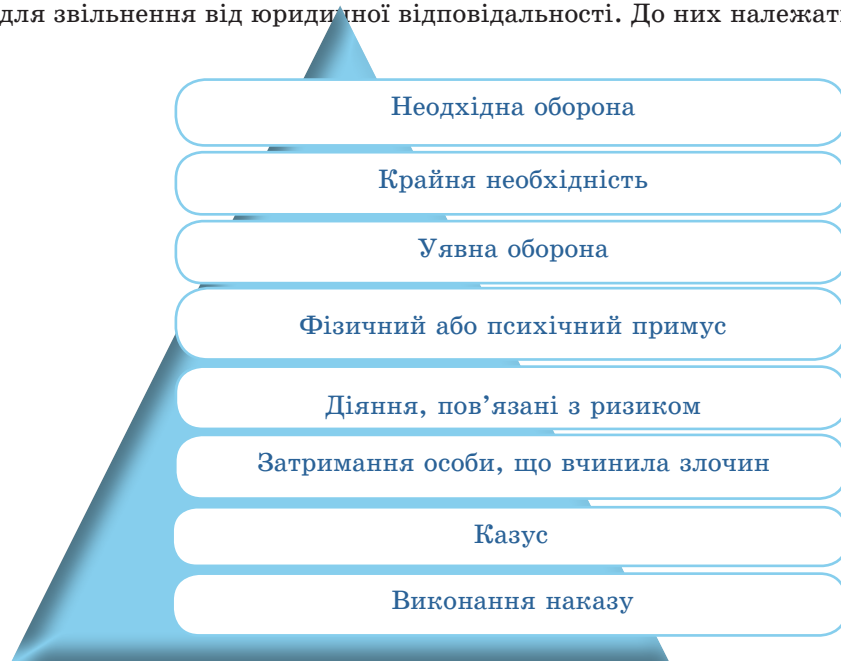
10. Практичне заняття:

Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння.

Обставини, що звільняють від юридичної відповідальності.

Обставини, що виключають юридичну відповідальність – це передбачені чинним законодавством правомірні, зовнішньо схожі зі злочинами діяння людини, що не є такими через їхню суспільну корисність або прийнятність, які виключають юридичну відповідальність особи, що їх вчинила, за заподіяну шкоду.

Одним із принципів законності держави є принцип невідворотності відповідальності за скоєне правопорушення. Але законодавством України передбачено підстави для звільнення від юридичної відповідальності. До них належать:

Завдання.

Опрацюйте витяг зі статей 36 — 43 Кримінального кодексу та дайте відповіді.

1. Чим необхідна оборона відрізняється від уявної?
2. За яких обставин використання крайньої необхідності буде правомірним?
3. Яким чином можна визначити межі необхідної оборони?

Необхідна оборона — дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також

суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч. 1 ст. 36 КК).

Уявна оборона – дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання (ч. 1 ст. 37 КК).

Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи (ч. 1 ст. 38 КК).

Крайня необхідність – це заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності (ч. 1 ст. 39 КК).

Стаття 40. Фізичний або психічний примус

1. Не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Стаття 41. Виконання наказу або розпорядження

1. Дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

2. Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Стаття 42. Діяння, пов'язане з ризиком

1. Не є злочином діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

2. Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Стаття 43. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

1. Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Крайню необхідність слід відрізнити від **необхідної оборони** за такими ознаками:

1) при необхідній обороні джерелом небезпеки виступає суспільно небезпечне посягання іншої особи, при крайній необхідності – це дії людини, поведінка тварин, джерела підвищеної небезпеки та різноманітні технологічні процеси, стихійні сили природи тощо;

2) при необхідній обороні шкода заподіюється лише тому, хто посягає, а при крайній необхідності – охоронюваним інтересам держави, суспільства або особи;

3) при необхідній обороні заподіяна шкода повинна відповідати небезпечності посягання та обстановці захисту, а при крайній необхідності заподіяна шкода повинна бути рівнозначною або значно меншою, ніж шкода, яка була відвернена;

4) при перевищенні меж необхідної оборони кримінальна відповідальність настає тільки у випадках, спеціально передбачених у Кримінальному кодексі України, а перевищення меж крайньої необхідності є лише обставиною, що пом'якшує покарання.

Необхідна оборона

Підставою для виникнення є суспільно небезпечне посягання з боку певної особи

Шкода, яка наноситься, є достатньою і необхідною для негайного відвернення чи припинення посягання

Шкода завдається особі, яка посягає на недоторканність іншої сторони

Прикладом буде захист юнака від нападу озброєних молодиків

Крайня необхідність

Підставою для виникнення є небезпека, яка може бути викликана джерелом підвищеної небезпеки, стихійними силами природи, тваринами

Шкода, яка наноситься, повинна бути меншою, ніж шкода, яка була відвернена. Також вона не може бути усунена ніяким іншим шляхом крім як заподіянням шкоди в обставинах, що склалися

Шкода завжди заподіюється не джерелу небезпеки, а інтересам третіх осіб

Приклад: хлопець врятував дитину з палаючого магазину, розбивши вітрину

Завдання.

Опрацюйте статті 1169, 1171 Цивільного кодексу та визначіть: за яких обставин відшкодується нанесена шкода при самозахисті?

Стаття 1169. Відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист.

1. Шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодується.

2. Якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодується особою, яка вчинила протиправну дію.

Стаття 1171. Відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності.

1. Шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність), відшкодується особою, яка її завдала. Особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотну вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла.

2. Ураховуючи обставини, за яких було завдано шкоди у стані крайньої необхідності, суд може покласти обов'язок її відшкодування на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоди, або зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі.

Особливу увагу необхідно звернути на таку обставину, як казус.

Казус — це випадкове діяння, яке позбавлено елементу вини і тому не тягне за собою юридичної відповідальності.

Тобто казус має місце тоді, коли в особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не було реальної можливості передбачити настання можливих злочинних наслідків.

Наприклад, під час спортивних змагань з футболу гравець хотів вибити м'яч у підкату, а замість цього влучив в ногу суперника і наніс йому травму. Оскільки він не хотів наносити шкоду супернику і не міг передбачити негативних наслідків своїх дій, то він не буде притягнутий до юридичної відповідальності.

Завдання

Вирішіть юридичні задачі, визначивши:

1. Чи будуть особи нести юридичну відповідальність у визначених ситуаціях?

2. Чи є в цих випадках обставини, що звільняють від юридичної відповідальності?

1. Власник мотоцикла відмовився надати його для того, щоб відвезти до лікарні людину, яка потрапила в аварію. Юнаки мотоцикл відібрали силою, проте повернули його власникові того ж дня.

2. Дільничний інспектор органів внутрішніх справ А., мешкаючи в селі, зібрався зранку поїхати на службу до райцентру. Проходячи по селу, він став свідком такої ситуації. З одного з будинків вибігла жінка Л., одяг якої було заплямовано речовиною червоного кольору, що нагадувала кров, при цьому жінка щось вигукувала. За нею поспішав чоловік Т., який був власником цього будинку та розмахував ножом. Працівник поліції, усвідомлюючи, що через лічені секунди чоловік міг наздогнати жінку та завдати можливого удару ножом, був змушений вихопити табельний пістолет та поранити згаданого чоловіка. Потім з'ясувалося, що чоловік поспішав допомогти сусідці нарізати м'ясо для борщу.

3. Дванадцятого лютого Верещак із товаришем був на вулиці поблизу будинку Леонової, яка нацькувала на них собаку. 27 лютого на тому самому місці Леонова знову нацькувала собаку на Верещака та його товариша. Защищаючись від собаки, Верещак виламав із паркана палицю і почав нею розмахувати, кілька разів вдаривши собаку по морді. Розлючена Леонова почала обзивати Верещака та продовжувала нацьковувати на нього собаку, який знову порвав на ньому одяг і вкусив його. Тоді Верещак ударив палицею Леонову по голові, спричинивши їй тілесні ушкодження середньої тяжкості.

4. Новосельцев та його дружина о 21-й годині, повертаючись із театру, мали перетнути залізничну колію. Раптом до них підійшли п'яні Ганєв та Жолудєв, почали чіплятися до Новосельцева та ображати його дружину. Новосельцев ударив Ганєва кулаком в обличчя, Ганєв упав та вдарився головою об колію, зазнав тяжкої травми, через яку він протягом 4 місяців не працював. Після закінчення строку тимчасової непрацездатності він звернувся з позовом до суду на Новосельцева щодо відшкодування шкоди (втраченого заробітку та витрат на лікування).

5. Громадянин Грицько знаходився на залізничному вокзалі та взяв з перону валізу, яка залишилася без нагляду. Валіза належала Матєєвій. Очевидцями цього стало подружжя Орлових, які, виступаючи на допиті свідками, показали, що на їх голосне гукання Грицько озирнувся та ще більше прискорив крок. Коли його затримали правоохоронці, Грицько показав, що валізу він знайшов і ніяких гукань не чув.

6. М. і К. гуляли польовою дорогою. М., запаливши цигарку, кинув у кювет палаючий сірник, який потрапив у діжку з-під бензину, що там лежала, внаслідок чого бензин, що залишився на дні діжки, зайнявся і стався вибух. Дном діжки, яке відлетіло, було завдано тяжких тілесних ушкоджень громадянину К. Громадянин М. від вибуху не постраждав. Як потім з'ясувалося, діжки з залишками бензину, яка лежала в кюветі, він не бачив і тому, кидаючи сірник, не міг передбачити негативних наслідків своїх дій.

Узагальнення до розділів 1, 2.

I. Вирішіть тестові завдання.

1 Які норми у первісному суспільстві виконували роль регулятора суспільних відносин?

- а) звичаї;
- б) закони;
- в) право;
- г) прецедент.

2. Суб'єкт правопорушення — це:

- А) особа, яка скоїла протиправну дію;
- Б) суспільні відносини, на які посягає правопорушник;
- В) людина, яка постраждала від нападу злочинця;
- Г) психологічне ставлення правопорушника до своїх дій.

3. Серед суб'єктів правовідносин розрізняють:

- А) громадян;
- Б) фізичних осіб;
- В) організації;
- Г) дітей.

4. Правопорушення поділяють на:

- А) протиправні та правомірні;
- Б) звичайні та спеціальні;
- В) проступки і злочини;
- Г) прості та складні.

5. Прикладом нормативно-правового акту буде:

- А) закон;
- Б) правовий звичай;
- В) правовий прецедент;
- Г) релігійна норма.

6. Назвіть елемент правової норми, в якому міститься правило поведінки, яке вона встановлює:

- а) примус;
- б) гіпотеза;
- в) диспозиція;
- г) санкція.

2. Дайте визначення поняттям:

А) Право _____

Б) Держава _____

В) Правопорушення _____

Г) Правовідносини _____

Д) Соціальні норми _____

3. Заповніть порівняльну таблицю: Право і мораль

Спільні ознаки	Відмінні ознаки

4. Запитання та завдання для обговорення.

- А) Чи може суспільство існувати без правил? Відповідь обґрунтуйте.
- Б) Яке право є першочерговим: природне чи позитивне? Наведіть аргументи на підтримку своєї позиції.
- В) Пенсіонерка Лаврова переходила вулицю та була затримана працівниками поліції, які пояснили: «Ви порушили правила переходу вулиць, бо пішохідний перехід міститься зовсім недалеко, за 200 метрів від цього місця». На це Лаврова відповіла: «Це для вас 200 метрів – зовсім недалеко, а для 75-річної людини робити такий гак важко і, взагалі, — хіба я щось порушила?» А ви як вважаєте?
- Г) Приватний підприємець О. Микитенко, рухаючись на автомобілі, не звернув уваги на сигнал світлофора і, перетинаючи перехрестя, зіткнувся з трактором. За скоєне правопорушення О. Микитенка притягнуто до відповідальності, а саме:
— відшкодування власнику пошкодженого трактора вартості ремонту;
— позбавлення прав водія терміном на 1 рік.
Микитенко вважає, що санкції стосовно нього порушують норму ст. 61 Конституції України, яка забороняє двічі притягати до відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. А як вважаєте ви?
- Д) Громадянин Алов, перебуваючи у нетверезому стані, розбив вітрину магазину. Адвокат наполягає, що правопорушення скоєно з необережності, бо підсудний був у такому стані, що не контролював своєї поведінки. Ваша думка про цю проблему?

Розділ 3. Взаємозв'язок людини і держави

- Конституція — основний закон держави
- Що таке громадянство?
- Конституційні права і обов'язки громадянина
- Органи державної влади та місцеве самоврядування в Україні
- *Практичне заняття: Звернення громадян*

11. Конституція — основний закон держави

1. Що таке конституція

Конституція — це головний закон держави.

Слово «конституція» з латинської перекладається як «устрій, установлення, утвердження». У Стародавньому Римі конституціями називали окремі документи, що їх видавали імператори.

Уже на початку ХХ ст. це слово характеризувало основний закон держави. Першими писаними конституціями вважають Конституцію США (1787 р.), Франції (1791 р.). До них належить і Конституція Пилипа Орлика (1710 р.). Вона складалася з 16 статей і закріплювала республіканський демократичний устрій козацької України. Стала першим документом, який укладався між гетьманом і козацькою старшиною.

Конституція закріплює основні права, свободи та обов'язки громадян, основи державного ладу, основи будови держави, визначає, як утворюються та діють органи влади. Тому її називають основним законом. Конституція як закон має найвищу юридичну силу. Це означає, що жодне положення будь-якого закону не може суперечити їй.

Стаття. 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Залежно від способу вираження основного закону держави розрізняють писані та неписані Конституції.

Писана Конституція може складатися як з одного, так і з кількох окремих документів, що були прийняті в різний час та офіційно проголошені основними законами держави. Так, Конституція Швеції складається з акта «Форма правління», акта про престолонаслідування і акта про свободу друку.

Неписаною конституцією називають сукупність несистематизованих законів, судових прецедентів і звичаїв, які фактично закріплюють певний державний лад у країні, проте є не проголошеними формально її основними законами. Наприклад, у Великій Британії Конституцію замінюють такі акти:

Хартія вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Акт про парламент 1911 р., Акт про громадянство 1981 р. та ін.. Неписані конституції мають також Нова Зеландія, Ізраїль.

Конституція є необхідною для правового оформлення організації здійснення суверенної влади, вона визначає правові орієнтири розвитку держави.

Конституцію України ухвалено і введено в дію Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Складається з преамбули та 15 розділів. У преамбулі підкреслюється, що Верховна Рада України ухвалює цю Конституцію — Основний Закон України від імені українського народу — громадян України всіх національностей.

Основні розділи Конституції визначають загальні засади функціонування Української держави, основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, завдання та функції діяльності Верховної Ради України, Президента, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, засади здійснення правосуддя, територіальний устрій держави.

Структура Конституції

- Преамбула
- I Загальні засади 1 — 20
- II Права, свободи та обов'язки людини і громадянина 21 — 68
- III Вибори. Референдум 69 — 74
- IV Верховна Рада України 75 — 101
- V Президент України 102 — 112
- VI Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади 113 — 120
- VII Прокуратура 121 — 123
- VIII Правосуддя 124 — 131
- IX Територіальний устрій України 132 — 133
- X Автономна республіка Крим 134 — 139
- XI Місцеве самоврядування 140 — 146
- XII Конституційний Суд України 147 — 153
- XIII Внесення змін до Конституції України 154 — 159
- XIV Прикінцеві положення 160 — 161
- XV Перехідні положення

Робота з документом

Опрацюйте статті 1—20 використовуючи метод «Щоденник подвійних нотаток»

1. На переділеному навпіл вертикальною лінією аркуші учень занотовує свої міркування.
2. У процесі читання тексту ліворуч записуються рядки, що спонукали замислитися, схвилювали, праворуч — коментар до них.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

2. Конституційний суд

Конституційний Суд України посідає особливе місце в системі органів державної влади України. Діяльність Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції держави спрямована на захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства Конституції на всій території країни, утвердження України як демократичної, соціальної та правової держави.

Завдання.

Опрацюйте ст. 147 Конституції України та визначте, які питання вирішує Конституційний Суд.

Стаття 147. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

До основних принципів діяльності Конституційного Суду належать:

верховенства права	• вимагає від Конституційного Суду при розв'язанні питань, які підпадають під його юрисдикцію, керуватися Конституцією та законами України, діяти правовими методами.
принцип незалежності	• передбачає, що Конституційний Суд України при реалізації своїх повноважень діє самостійно та є незалежним від будь-якого незаконного впливу.
принцип колегіальності	• означає, що судочинство Конституційним Судом здійснюється колегіально. Рішення приймаються, а висновки даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням.
гласність діяльності Конституційного Суду	• забезпечується відкритістю та усністю судового процесу, а рішення і висновки публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях України.
принцип рівноправності	• полягає у тому, що кожен із суддів володіє одним голосом і рівним правом скористатися ним при виконанні суддівських обов'язків.

Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Завдання.

Опрацюйте 16 ст. Закону України «Про Конституційний Суд України» та визначте основні вимоги до суддів Конституційного Суду.

Стаття 16. Вимоги до судді Конституційного Суду України.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх двадцяти років.

Судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

- конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту;
- офіційного тлумачення Конституції та законів України;
- порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Запитання для повторення та обговорення

1. Що таке Конституція?
2. З яких розділів складається Конституція?
3. Які питання вирішує Конституційний Суд?
4. Які вимоги до судді Конституційного Суду?
5. Назвіть статті Конституції України, які ви запам'ятали. Як вони можуть допомогти вам у повсякденному житті.

Дискусія.

Ознайомтеся з висловами видатних осіб про закон. Що вони мали на увазі? Чи поділяєте ви їхні думки?

Запроваджувати закони, які протидіють законам природи, означає породжувати злочини.

Де закони можуть бути порушені під приводом загального спасіння, там немає конституції.

Т. Джефферсон

Н. Мальбранш

12. Людина — особа — громадянин.

1. Людина — особа — громадянин

Спосіб взаємодії між державою та особою є важливим показником стану суспільства у цілому, а також його майбутніх перспектив розвитку. Не можливо зрозуміти особливості суспільного життя та сучасну людину без вивчення багатоманітних відносин людини і держави.

В юридичній науці поняття **людина, особа та громадянин** посідають особливе місце, бо саме вони характеризують належність людини як біологічного суб'єкта до суспільства та держави і визначають особливості її статусу. Чим же ці категорії різняться?

<p>людина</p>	<ul style="list-style-type: none"> це біологічна категорія, що визначає належність живої істоти до людського роду за певними анатомічними особливостями та фізіологічними функціями.
<p>особа</p>	<ul style="list-style-type: none"> людина, яка має історично зумовлений ступінь розвитку, користується правами, що надаються суспільством, та виконує обов'язки, які ним покладаються.
<p>громадянин</p>	<ul style="list-style-type: none"> це особа, яка належить до постійного населення певної держави, має юридично закріплений статус, користується захистом держави як у межах її території, так і за межами її кордонів.

Насамперед ці категорії надають можливість визначити належність людини до суспільства і держави, охарактеризувати особливості їхнього статусу та можливості захисту їхніх прав, свобод та інтересів.

Права людини — це можливості, що необхідні людині для існування й розвитку. Людина є біологічною істотою, тому їй потрібні їжа, житло, одяг.

Свободи людини — це також можливості людини, необхідні їй для існування й розвитку, такі як свобода думки, совісті та віросповідання, пересування, вибору місця проживання та ін.

Британська енциклопедія визначає: *«Права належать індивіду на підставі того, що він є людиною. Вони співвідносяться з широким континіумом цінностей, що універсальні за своїм характером і в деяких значеннях однаково притаманні всім людським істотам»*. Тобто вони не надаються державою, а з'являються від народження людини й належать їй протягом усього життя. Права і свободи є невідчужуваними та непорушними і є своєрідним гарантом невтручання держави в особисті справи людини. Але при цьому саме на державу покладається обов'язок щодо забезпечення прав і свобод.

Робота з документом: опрацюйте статті Конституції України та визначіть:

1. На яких принципах ґрунтуються права і свободи людини в Україні?
2. За яких умов людина має право на вільний розвиток своєї особистості?
3. В чому полягає головний обов'язок держави?

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

У різних країнах права людини записувалися і закріплювалися у різноманітних документах: законах, деклараціях, конституціях.

Кір

Циліндр Кіра

«Циліндр Кіра» – глиняний артефакт, датований VI ст. до н. е., який історики називають найпершою на планеті декларацією прав людини. Циліндр вкритий клинописним текстом з переказами перемог царя Персії Кіра. На ньому також вибито думки царя, який висловлювався за скасування рабства та свободу віросповідання. Циліндр знайшли при розкопках Вавилону наприкінці XIX ст.. Відтоді цей унікальний циліндр служить натхненням для багатьох правозахисників, які відстоюють демократичні реформи у всьому світі.

Опрацюйте таблицю та назвіть:

1. Основні документи захисту прав людини.
2. Організації із захисту прав дітей.

Міжнародні документи в галузі прав людини

Рік	Організації захисту прав дітей	Документи з захисту прав людини та дитини
1919	«Врятуємо дітей»	
1924		Женевська декларація
1946	ЮНІСЕФ	
1948.		Загальна декларація прав людин
1950		Європейська конвенція з прав людини
1966.		Міжнародний пакт про громадянські та політичні права
1966.	Міжнародний захист дітей	Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
1979 (Рік дитини)		
1989 р.		Конвенція ООН про права дитини

Завдання

Поміркуйте, які причини спонукали людство у ХХ ст. приділити значну увагу захисту прав людини. Чим декларація відрізняється від конвенції?

1. Що таке громадянство

Вперше поняття «громадянин» з'явилося в епоху Середньовіччя, коли почали виникати перші міста. Їхні мешканці мали власні політичні й майнові права. Наприкінці ХVІІІ ст. після Французької революції громадянство приходить на зміну поняття підданства, що символізувало повну залежність людини від монарха та її обов'язок знаходитись «під данню» свого пана і слухняно виконувати його волю. Натомість громадянство вже визначалось як належність особи до певної держави, в якій вона мала певні права та обов'язки.

Громадянство – це юридично визначений, стійкий, не обмежений у просторі правовий зв'язок між особою та певною державою, що визначає їхні взаємні права та обов'язки.

Володіння громадянством є передумовою повного поширення на визначену особу всіх прав і свобод, що визнаються законом, та захист її державою не лише на власній території, а й за її межами. Наприклад, якщо ви поїхали за кордон і у вас сталися неприємності – порушення ваших прав або незаконне

переслідування, ви можете звернутися до українського посольства чи консульства і вам допоможуть вирішити ситуацію, яка склалася.

Основні положення про громадянство закріплено в Конституції України та Законі України «Про громадянство України».

Документами, що підтверджують громадянство, є:

паспорт
громадянина
України

паспорт
громадянина України
для виїзду за кордон

посвідчення
особи моряка,
члена екіпажу

дипломатичний паспорт,
службовий паспорт

свідоцтво
про належність
до громадянства

Слід зазначити, що не всі особи, які проживають на території України, є її громадянами.

Громадянин

- людина, яка має стійкий правовий зв'язок із конкретною державою, що проявляється у взаємних правах та обов'язках

Іноземець

- особи, які мають громадянство іншої держави і не є громадянами України

Апатрид

- особи, які не мають громадянства жодної країни. Вони підпорядковуються законам тієї держави, на території якої перебувають

Біпатрид

- особи, які мають подвійне громадянство

Завдання.

Опрацюйте ст. 2 Закону «Про громадянство України» та визначте:

1. Які основні принципи законодавства про громадянство України?
2. Що таке принцип єдиного громадянства?
3. Чи можна позбавити громадянства України?

Стаття 2. Принципи законодавства України про громадянство

Законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

- 1) єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;
- 2) запобігання виникненню випадків безгромадянства;
- 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- 5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;
- 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- 7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

4. Як набути громадянство України

Набути громадянство України можна за таких підстав:

- За народженням.
- Територіальним походженням.
- Внаслідок прийняття до громадянства.
- Внаслідок поновлення у громадянстві.
- Внаслідок усиновлення.
- За іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами.

Іноземець чи особа без громадянства можуть бути за їхніми клопотаннями прийняті до громадянства України. Для цього їм необхідно написати заяву про бажання отримати громадянство України та дотриматися необхідної процедури:

- 1) визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- 2) подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства) або зобов'язання припинити іноземне громадянство (для іноземців);
- 3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років;
- 4) отримання дозволу на імміграцію;
- 5) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування;

б) наявність законних джерел існування. Але ця умова не поширюється на осіб, яким надано статус біженця або притулок в Україні.

До громадянства України не приймається особа, яка: вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид; була засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину або вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким чи особливо тяжким злочином.

Громадянство України припиняється:

Внаслідок виходу з громадянства України

Громадянин України, який виїхав на постійне проживання за кордон, або одержав гарантії про прийняття в іноземне громадянство може вийти з громадянства України за його клопотанням.

Внаслідок втрати громадянства України

Добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави; набуття громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів; добровільний вступ на військову службу іншої держави.

За підставами, передбаченими міжнародним договором

Якщо таку можливість передбачено міжнародними угодами між двома країнами з чітким зазначенням необхідних процедур.

Вирішіть юридичні задачі

1. Коломієць Юрій Степанович у 1995 р. за власним клопотанням вийшов з громадянства України та набув громадянство Канади. У 2016 р. він звернувся до консульської установи України в Канаді щодо прийняття його до громадянства України. Заявнику було відмовлено у задоволенні прохання, оскільки весь цей час він проживав у Канаді. Дайте юридичну оцінку ситуації.

2. Під час реєстрації шлюбу між громадянкою України Ракітною Н. В. та громадянином Молдови Маранеску Ю. З. він вимагав видати йому паспорт громадянина України. Дайте юридичну оцінку ситуації.

3. Громадянин України Водопляс П. П., що проживає в місті Хмельницькому, звернувся з клопотанням про вихід із громадянства України на підставі того, що його повнолітні діти проживають у США, а він досягнув пенсійного віку і потребує відповідного догляду та утримання, а тому планує виїхати на постійне місце проживання до США. Чи задовольнять його прохання?

4. Ніхат Рахам, громадянин Афганістану, який проживає в Україні з березня 2008 р., звернувся з проханням роз'яснити йому, чи зможе він отримати громадянство України. Під час перевірки документів виявилось, що його сина притягнуто як обвинуваченого у кримінальній справі з приводу вбивства.

Чи стане це підставою для відмови у наданні громадянства Ніхату?

5. Як визначається громадянство дітей

У випадку різного громадянства батьків, один із яких є громадянином України, дитина має право стати громадянином України, якщо народилася на її території. Але навіть якщо малюк народився за межами України, а його

■ Взаємозв'язок людини і держави

батьки (або хоча б один із них) є громадянами України, він також має право стати громадянином України.

Якщо ж дитина народилася на території іншої держави або його батьки постійно проживають на території іншої держави, будучи громадянами України, то громадянство дитини визначається письмовою угодою батьків, наприклад, якщо один з батьків - громадянин США, а інший - громадянин України, то новонароджений має право стати громадянином будь-якої із цих двох держав за згодою).

Дитина, один із батьків якої на момент її народження мав громадянство України, а інший був невідомий або взагалі не мав громадянства, має право стати громадянином України незалежно від місця її народження. Крім того, оновароджена дитина, знайдена на території України, обоє батьків якої невідомі, є громадянином України.

Громадянство дитини до 14 років визначають батьки. Наприклад, якщо вони переїхали на постійне проживання до іншої країни і вирішили змінити громадянство, то дитина це зробить автоматично з батьками. Але якщо дитина віком від 14 до 18 років, то зміна її громадянства відбувається виключно за її згодою.

Систематизувати процедуру отримання громадянства дітьми можна за допомоги таблиці:

Громадянство матері	Громадянство батька	Місце народження	Громадянство дитини
Україна	Україна	Україна	Україна
Україна	Україна	за кордоном	Україна
Україна	іноземець	Україна	Україна
Україна	іноземець	за кордоном	Україна
Іноземка	без громадянства	Україна	Україна
Без громадянства	без громадянства	Україна	Україна
Невідомо	невідомо	Україна	Україна

Завдання.

Опрацюйте запропоновані ситуації та визначте:

1. Чи мають право зазначені громадяни набути громадянства України?
2. Які вимоги вони мають для цього виконати?

1. Під час патрулювання центром міста патруль поліції раптом почув дитячий плач. Правоохоронці побачили новонароджену дитину, яка лежала під кущем. Дитину доправили в лікарню, згодом вона одужала. А от пошуки матері не дали результату, дитину було передано до Будинку малюка.

2. Ірина народилася в Італії, її мати є громадянкою України, батько – громадянин Італії. Чи може вона бути громадянкою України?

3. Ви побачили, як на перерві один із учнів показував своїм однокласникам отриманий паспорт. Він сказав, що, отримавши цей документ, став громадянином. Чи правильне його твердження?

3. Подружжя Івасюків, громадян України, виїхало на тимчасове проживання до США. Там у них народилися син і донька. Чи будуть їхні діти громадянами України?

4. Джек із м. Лондона хоче стати громадянином України, бо його батько народився на території України.

5. Микола вступив на службу до Французького військового легіону. Він був здивований, коли дізнався, що він тепер не є громадянином України? Чого не врахував Микола, вступаючи на службу?

Питання для узагальнення та самоперевірки

1. Чим різняться поняття людина, особа, громадянин?
2. Права і свободи – це тотожні чи протилежні поняття?
3. Що таке громадянство?
4. Які документи підтверджують громадянство?
5. Назвіть підстави набуття громадянства?
6. Чи можна особу позбавити громадянства?
7. Як визначається громадянство дітей?

Опрацюйте наведені висловлювання.

Чи погоджуєтеся ви з ними? Поміркуйте, в чому полягає важливість юридичного зв'язку людини та держави.

Той, хто не любить свою державу, нікого любити не зможе

Дж. Байрон.

Не питай, що може зробити для тебе держава, а запитай, що ти можеш зробити для неї

Дж. Кеннеді

13. Конституційні права та обов'язки громадянина

1. Конституційні права і свободи людини і громадянина

Вам уже відомо, що права і свободи людини — це істотні, невідчужувані права і можливості, які належать нам від моменту народження. Вони існують незалежно від визнання їх державою, закріплення їх законами або належності особи до певної країни. Своєю чергою, права і свободи громадянина — це права, пов'язані з фактом громадянства, тобто навпаки — належності людини до певної держави. Прикладом прав громадянина буде право голосу на виборах, право на об'єднання в політичні партії, право на участь в управлінні державними справами. Проте слід зазначити, що права людини порівняно з правами громадянина мають більший пріоритет. Це пов'язано з тим, що права людини поширюються на всіх людей, які проживають у тій або іншій державі, а права громадянина — лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

А що ж тоді являють собою конституційні права і свободи людини?

Конституційні права і свободи людини і громадянина — це визначені та закріплені Конституцією України можливості людини та громадянина користуватися соціальними та іншими благами з метою задоволення особистих або суспільних інтересів і потреб, а також обирати вид і міру своєї поведінки.

Опрацюйте витяг з конституції та визначте основні принципи, на яких базуються конституційні права і свободи людини і громадянина.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Конституційні права і свободи людини називають основними тому, що вони визначають найбільш важливі, істотні відносини і зв'язки між громадянином і державою.

Всі права, закріплені в Конституції, можна поділити на такі види: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні.

Особисті — це права, що передбачені для задоволення особистих потреб та інтересів людини.

Політичні — передбачені для забезпечення можливості участі в здійсненні народовладдя, участі в управлінні державними суспільними справами.

Економічні права — дають можливість особистості отримати економічну незалежність через створення матеріальних і духовних благ та задовольнити побутові чи інші потреби.

Соціальні — надають можливість брати участь в розподілі матеріальних та суспільних благ, гарантують безпеку для життя і здоров'я, духовних цінностей.

Культурні — передбачують можливість задоволення культурних потреб та їх розвитку.

Робота з документом

Опрацюйте зазначені статті Конституції; визначте, про яке право йдеться у кожній із них; запишіть їхній короткий зміст до таблиці.

Права і свободи людини	Статті Конституції України	Зміст статті
Громадянські (особисті)	ст. 27 — 35	
Політичні	ст. 36 — 40	
Економічні	ст. 41— 45	
Соціальні	ст. 46 — 49	
Культурні	ст. 53 — 54	

Розділ II (витяг)

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Стаття 53. Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Задачі

Опрацюйте наведені ситуації та визначте, які конституційні права було порушено.

1. Одна з політичних партій проголосила своєю метою встановлення парламентської республіки шляхом збройного перевороту. Суд проголосив рішення про припинення діяльності політичної партії. Чи правомірне рішення виніс суд?

2. Батьки Миколи після завершення ним 8-го класу вирішили не відправляти його наступного року до школи, аргументуючи це тим, що він уже й так знає весь необхідний навчальний матеріал.

3. Ірині відмовили у прийнятті на роботу, аргументуючи це тим, що на посаду керівників відділу вони беруть виключно чоловіків.

4. Трамвай різко рушив, і чоловік, не втримавшись, штовхнув жінку, яка стояла поряд.

— Нахаба! — вигукнула вона.

— Пробачте... — сказав чоловік, але тієї ж миті трамвай труснуло ще раз, і він наступив жінці на ногу.

— Хуліган! — вигукнула вона і вдарила його сумкою по голові. Вискочивши із трамвая на зупинці, жінка звернулася до патрульних із вимогою арешту чоловіка, бо, на її думку, його дії мали навмисний характер.

5. Громадянин Петренко розповсюджував свідомо неправдиві чутки про громадянина Іваненка.

■ *Взаємозв'язок людини і держави*

6. Ви кожного дня купували своїй старенькій сусідці Одарці хлібину за її гроші. Через місяць ви стали вимагати оплати вашої праці. Сусідка була здивована і дала вам 2 грн., але більше до вас не зверталася. Чи порушувала сусідка ваші права?

2. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина

Конституція містить досить широкий і демократичний перелік прав і свобод людини і громадянина, а також закріплює гарантії їх реалізації і захисту.

Конституційні гарантії – це відповідні умови і способи, які сприяють реалізації кожною людиною і громадянином своїх прав, свобод і обов'язків, закріплених Конституцією України. Вони поділяються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні та юридичні.

Робота з документом.

Опрацюйте ст. 55 Конституції та визначіть, ким може здійснюватися захист прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Особисті гарантії – це власні можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод, законних інтересів і обов'язків.

До них належать:

- право на захист передбачених законом можливостей людини і громадянина в суді, в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в міжнародних судах або відповідних міжнародних організаціях;
- право на відшкодування матеріальних і моральних збитків, заподіяних державними органами, органами місцевого самоврядування і їх посадовцями;
- право знати свої права і обов'язки; право на правову допомогу;
- право не виконувати явно злочинні накази;
- право не нести відповідальності за відмову свідчити або давати пояснення щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом.

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ратифікація).

Однією з головних функцій омбудсмена у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини і громадянина. Інститут омбудсмена давно став невід'ємною частиною механізму захисту демократії в розвинених державах. Вперше з'явившись у Скандинавських країнах у Швеції, як протипоказ необмеженій владі короля, він швидко здобув визнання і поширення в усьому світі.

Під політичними гарантіями розуміють:

свободу політичної діяльності, не заборонену законодавством

визнання народу єдиним джерелом влади і здійснення державної влади за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову

обмеження діяльності політичних організацій, які становлять небезпеку для державного ладу

Основними економічними гарантіями є:

■ Взаємозв'язок людини і держави

До ідеологічних гарантій належать:

	ідеологічне різноманіття суспільного життя та відсутність державної (обов'язкової) ідеології і цензури
	забезпечення вільного розвитку мов
	сприяння консолідації і розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури

Юридичні гарантії – це державно-правові заходи, що забезпечують здійснення та охорону прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Саме вони найбільшою мірою складають механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина.

До них можна віднести:

— юридичне закріплення гарантій прав і свобод, оскільки вони є невідчужуваними і непорушними. Крім того вони не можуть бути скасовані, а під час ухвалення нових законів або внесення змін у закони, що діють, не допускається звуження змісту і обсягу наявних прав і свобод;

— створення широкої системи охорони і захисту державою прав і свобод, яка забезпечувала б їх реальне використання і надійний захист від будь-яких посягань. Заподіяний громадянину матеріальний або моральний збиток повинен обов'язково відшкодуватися;

— право знати свої права та обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права та обов'язки громадян, але не доведені до відома населення, вважаються не чинними;

— право будь-якими, не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань;

— активізація діяльності об'єднань громадян, що сприяють охороні та захисту права і свобод. Для надання правової допомоги в Україні діє адвокатура.

Державний контроль і функції захисту прав, свобод і обов'язків людини і громадянина здійснюють:

Питання для дискусії.

Опрацюйте висловлювання видатних людей. Чию позицію ви підтримуєте? Чи може право існувати без обов'язків?

«Мое право полягає в тому, що у інших є обов'язки по відношенню до мене?»

Вільгельм Віндельбанд

«Ми втратили баланс між правами та обов'язками. Сьогодні всі говорять виключно про права, але ніхто не згадує про обов'язки. Як наслідок — ми рухаємо суспільство у хибному напрямку»

Такеші Кітано

Основні обов'язки громадян України.

Як ми вже знаємо, держава несе відповідальність перед своїми громадянами і зобов'язана захищати їхні права і свободи. Але, в свою чергу, громадяни України теж мають обов'язки відносно держави та один одного.

Конституційні обов'язки – це встановлені Конституцією України види необхідної обов'язкової поведінки особи, яка постійно або тимчасово перебуває на території України.

Робота з документом.

Опрацюйте статті Конституції та визначте, які основні обов'язки громадян в них закріплено?

Як ви думаєте, чому незнання законів не звільняє від відповідальності?

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Питання для узагальнення та самоперевірки

1. Що таке громадянство?
2. Які документи підтверджують громадянство?
3. Назвіть підстави набуття громадянства.
4. Чи можна особу позбавити громадянства?
5. Як визначається громадянство дітей?

Словник

Конституційні права і свободи людини і громадянина — це визначені та закріплені Конституцією України можливості людини та громадянина користуватися соціальними та іншими благами з метою задоволення особистих або суспільних інтересів і потреб, а також обирати вид і міру своєї поведінки.

Конституційні обов'язки — це встановлені Конституцією України види необхідної обов'язкової поведінки особи, яка постійно або тимчасово перебуває на території України.

Юридичні гарантії — це державно-правові заходи, що забезпечують здійснення і охорону права, свобод і обов'язків людини і громадянина.

14. Органи державної влади та місцеве самоврядування в Україні.

1. Органи державної влади.

Органи державної влади – колегіальні та одноособові органи, наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями і необхідними матеріальними, фінансовими й іншими засобами для здійснення функцій і завдань держави.

Слід зазначити, що органи державної влади дуже різноманітні, але їх можна згрупувати за певними критеріями, що дасть можливість не тільки структурувати наші знання про них, а й визначити їхнє місце і роль у системі державного управління.

Класифікація органів держави

№	Критерії класифікації органів держави	Види державних органів
1	за способом формування	1) виборні (первинні) - Президент України, Верховна Рада України; 2) призначувані (вторинні) - Кабінет Міністрів України, Вища рада правосуддя, обласні державні адміністрації;
2	за територією, на яку поширюється юрисдикція	1) загальнодержавні - Президент України, Верховна Рада України, Конституційний Суд України; 2) локальні (місцеві) - місцеві державні адміністрації;
3	за часом дії	1) постійно діючі - Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства; 2) тимчасові - спеціальні слідчі комісії Верховної Ради України, виборчі комісії;
4	за складом	1) колегіальні - Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України; 2) одноособові - Президент України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен);
5	за поділом на гілки влади	1) законодавчі - Верховна Рада України; 2) виконавчі - Кабінет Міністрів України, міністерства, місцеві державні адміністрації; 3) судові - Конституційний Суд України;
6	за правовими формами роботи і функціональною спрямованістю	1) правотворчі - Верховна Рада України, Президент України; 2) правозастосовні - Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації; 3) правоохоронні - Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України; 4) контрольно-наглядові - Генеральна прокуратура України.

У структурі державного апарату особливе місце посідають законодавчі органи, на які відповідно до принципу поділу влади покладено правотворчу діяльність. Вони ухвалюють закони, які мають найвищу юридичну силу і врегульовують найважливіші суспільні відносини. Законодавча діяльність — прерогатива представницьких органів державної влади, які обираються на основі загального, прямого, рівного виборчого права.

Завдання.

Опрацюйте статті 75 та 76 Конституції України та визначте:

1. Як формується склад Верховної Ради?
2. Хто може бути народним депутатом? Чим визначаються їхні повноваження?

Стаття 75. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України.

Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України — чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років.

Виконавчі органи — це органи, які реалізують державну владу у формі організації виконання законів. Вищим виконавчим органом у державі є уряд, який формується шляхом призначення. Спосіб його призначення зумовлено формою правління, політичними та історичними особливостями країни. До виконавчих органів держави відносять також міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, які здійснюють керівництво у різних сферах державного життя, організовуючи реалізацію законів та інших нормативно-правових актів вищих органів державної влади.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Завдання.

Опрацюйте статті 102 та 103 Конституції України та визначте:

1. Який статус має Президент України?
2. Які вимоги до кандидатури на посаду Президента України?
3. Чому одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки поспіль?

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Судова влада — одна з гілок державної влади, яка діє самостійно, незалежно від законодавчої та виконавчої влади, і реалізується шляхом здійснення правосуддя. Тож основною функцією судової влади є здійснення правосуддя.

Завдання.

Опрацюйте статті 1, 5 Закону України «Про судоустрій та статус судів» та визначте:

1. Яким чином здійснюється судочинство та правосуддя в Україні?
2. Які способи участі народу у здійсненні правосуддя передбачено законом?

Стаття 1. Судова влада

1. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом.

2. Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур.

3. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Стаття 5. Здійснення правосуддя

1. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.
2. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом.
3. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

2. Що таке самоврядування

Самоврядування – право громадян самостійно вирішувати свої справи, в межах певного колективу чи громади, спільно ухвалювати рішення та діяти з метою їх реалізації.

До основних принципів самоврядування належать:

- повний демократизм;
- гласність;
- відповідальність за рішення, що ухвалюються;
- виконання ухвалених рішень.

Самоврядування може реалізовуватися для вирішення не тільки локальних питань, а й для розв'язання поточних проблем місцевого значення.

Місьцеве самоврядування — це визначене Конституцією та законами України право територіальної громади самостійно, під свою відповідальність, безпосередньо або через створені ними органи вирішувати питання місцевого значення.

Місьцеве самоврядування має специфічну правову форму в кожній державі і залежить від її устрою, історичних, національних та інших особливостей.

Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. Сукупність усіх жителів міста, села, селища, об'єднаних за місцем проживання, називається територіальною громадою. Вони, з метою вирішення важливих питань місцевого значення, обирають органи місцевого самоврядування, такі як: районні, міські, селищні, обласні ради.

Завдання.

Опрацюйте ст. 143 Конституції України та визначте:

1. Які питання вирішують територіальні громади?
2. Які проблеми у своєму місті або районі ви можете вирішити завдяки самоврядуванню?

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відпо

відно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів і реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують і ліквідовують комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

Самоврядування здійснюється також через органи самоорганізації населення, наприклад, через будинкові, вуличні чи квартальні комітети.

Основні завдання органів самоорганізації населення

— створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України;

— задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг;

— участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

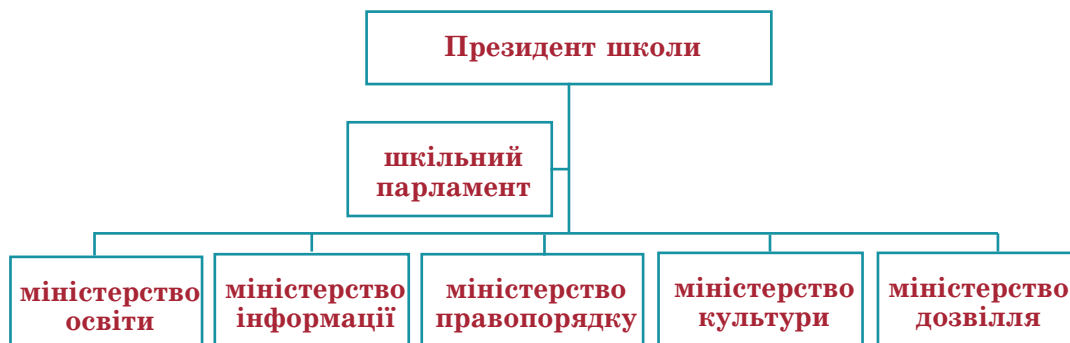
Запитання.

Чи існує у вашому навчальному закладі шкільне самоврядування?

Також самоврядування існує і в навчальних закладах. Воно реалізується через органи учнівського самоврядування, що складаються з виборних або уповноважених осіб, яким колектив доручає спільно планувати громадські справи, розподіляти доручення між учнями, перевіряти їх виконання. Такий підхід дозволяє дітям організувати власне шкільне життя та сприяє оптимізації навчального процесу в навчальному закладі.

Основним завданням органів учнівського самоврядування є організація різноманітної діяльності учнів, включення кожного в конкретну справу відповідно до його знань і здібностей, розширення уявлень школярів про демократичні норми суспільства та залучення їх до управління навчальним закладом. Самоврядування в школі організовується у вигляді шкільного парламенту на чолі з президентом.

СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОГО ПАРЛАМЕНТУ

Шкільний парламент має право вирішувати питання, що стосуються діяльності учнів у межах школи, вносити пропозиції з поліпшення освітнього процесу, які потім буде розглянуто на загальній педагогічній раді. Крім шкільного парламенту, важливу роль у самоврядуванні відіграють класні збори учнів. Вони можуть розглядати найрізноманітніші аспекти життя свого колективу. Найчастіше їх присвячують вирішенню таких питань:

- участі класу в різноманітних заходах;
- поліпшення успішності;
- організації дозвілля;
- допомоги однокласникам;
- обговорення пропозицій щодо урізноманітнення навчального процесу.

Завдання.

Складіть статут учнівського самоврядування своєї школи, в якому вкажіть:

1. Його мету і завдання.
2. Вимоги до кандидатів на посади президента і міністрів.
3. Склад керівного органу та його повноваження.
4. Органи управління учнівського самоврядування.
5. Права та обов'язки учасників учнівського самоврядування.

Питання для підсумку та обговорення

1. Які органи державної влади ви знаєте?
2. Що таке самоврядування?
3. Назвіть основні завдання органів самоорганізації населення.
4. Яким чином ви можете організувати самоврядування в школі?
5. Чому протягом останніх років значно зросла кількість громадських організацій?

Словник

Органи державної влади — колегіальні та одноособові органи, наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними матеріальними, фінансовими й іншими засобами для здійснення функцій і завдань держави.

Виконавчі органи — органи, які реалізують державну владу у формі організації виконання законів. Вищим виконавчим органом у державі є уряд, який формується шляхом призначення.

Самоврядування — право громадян самостійно вирішувати свої справи, у межах певного колективу чи громади, спільно приймати рішення та діяти з метою їх реалізації.

Судова влада — одна з гілок державної влади, яка діє самостійно, незалежно від законодавчої та виконавчої влади, і реалізується через здійснення правосуддя.

15. Практичне заняття:

Звернення громадян

Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їхніх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їхньої статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Завдання.

Опрацюйте ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» та визначте види звернень, передбачених законодавством.

Стаття 3. Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Пропозиція (зауваження) — звернення громадян, де висловлюються поради, рекомендації щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) — звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їхніх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їхньої діяльності. Клопотання — письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга — звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Вимоги до звернення.

Звернення адресуються органам державної влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.

Звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне).

Звернення може бути **усним** чи **письмовим**.

Усне звернення — викладається громадянином на особистому прийомі або за допомогою засобів телефонного зв'язку через визначені контактні центри, телефонні "гарячі лінії" та записується (реєструється) посадовою особою.

Письмове звернення — надсилається поштою або передається громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, повноваження якої оформлені відповідно до законодавства. Письмове звернення також може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

Особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція.

У зверненні має бути зазначено:

- прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина;
- викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги;
- письмове звернення повинно бути підписано заявником із зазначенням дати;
- в електронному зверненні також має бути зазначено електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним.
- застосування електронного цифрового підпису при надсиланні електронного звернення не вимагається.

Дуже важливо дотримуватися зазначених вище вимог, бо звернення, оформлене без них, повертається заявнику з відповідними роз'ясненнями не пізніше ніж через десять днів від дня його надходження.

Завдання.

Напишіть за зразком:

Скаргу щодо надання неякісних послуг;

Заяву щодо зарахування вас до спортивної секції;

Звернення до органів місцевого самоврядування з пропозицією створити дитячий майданчик біля вашого будинку.

Зразок заяви-претензії при поверненні товару належної якості

Директору (магазину, фірми) або приватному підприємцю

_____ П.І.П (підприємця)

назва магазину _____

адреса магазину _____

від _____

_____ П.І.П (споживача)

що мешкає за адресою: _____

тел. _____

ЗАЯВА

Я, _____ П.І.П. споживача _____, «__» _____ 20__ року придбав у Вашому магазині (на торговельному місці) _____ повна назва товару _____, який коштував _____ грн., що підтверджує копія _____ (чека, квитанції або будь-якого іншого документа, що засвідчить факт купівлі-продажу), в присутності свідків _____ П.І.П. _____.

Після більш детального огляду я зрозумів, що цей товар не задовольняє мене _____ за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин _____ і не може бути мною використаний за призначенням.

Хочу зазначити, що _____ повна назва товару _____ мною не використовувався і збережено його товарний вигляд, споживчі властивості, пломби, ярлики, а також розрахунковий документ, виданий разом з проданим товаром також вищезазначений товар не входить до Переліку товарів, що не підлягають обміну (поверненню), затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 07.12.2005

Тому відповідно до ст. 9 ЗУ «Про захист прав споживачів» я прошу:

1. Обміняти товар на товар аналогічної якості.
2. За умови, якщо на момент обміну аналогічного товару немає у продажу, згодна:
 - придбати будь-які інші товари з наявного асортименту з відповідним перерахуванням вартості,
 - розірвати договір та одержати назад гроші у розмірі вартості повернутого товару,
 - здійснити обмін товару на аналогічний при першому ж надходженні відповідного товару в продаж (при виборі даної вимоги продавець зобов'язаний у день надходження товару в продаж повідомити про це споживача, який вимагає обміну товару).

У разі відмови з Вашого боку у позитивному вирішенні мого питання стосовно товару, я буду вимушений звернутися до суду згідно зі ст. 22 ЗУ „Про захист прав споживачів” або до Державної інспекції з питань захисту прав споживачів у Миколаївській області.

Письмову відповідь у термін, передбачений ст. 20 Закону України «Про звернення громадян», прошу надати мені на адресу: _____.

Додатки:

1. Копія касового чека.
2. Копія гарантійного талона.
3. Копія акту експертизи від 13 січня 2017 р.

«__» _____ 20__ _____ / П.І.П споживача /
підпис

Узагальнення до розділу 3

1. Вирішіть тестові завдання.

1. Документом, який підтверджує громадянство, є:

- а) учнівський квиток;
- б) посвідчення водія;
- в) паспорт;
- г) пенсійне посвідчення.

2. Апатрид — це:

- а) особа, яка має подвійне громадянство;
- б) особа, яка має дипломатичний імунітет;
- в) особа, яка попрохала політичного притулку;
- г) особа без громадянства.

3. Визначте, яка освіта згідно з Конституцією України є загальнообов'язковою:

- а) вища;
- б) професійно-технічна;
- в) базова середня освіта;
- г) повна загальна середня освіта.

4. До складу Конституційного Суду входять:

- а) 10 суддів;
- б) 12 суддів;
- в) 16 суддів;
- г) 18 суддів.

5. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Верховний Суд;
- б) Конституційний Суд;
- в) Президент;
- г) Міністерство юстиції.

6. Вступна частина Конституції України має назву:

- а) кодифікація;
- б) преамбула;
- в) промульгація;
- г) інавгурація.

2. Дайте визначення поняттям.

а) Самоврядування _____

б) Конституція _____

в) Права і свободи людини _____

г) Громадянство _____

д) Біпатрид _____

3. Заповніть таблицю «Конституційні права та обов'язки громадян»

Конституційні права	Конституційні обов'язки

4. Запитання та завдання для обговорення

- а) Чи можуть права існувати без обов'язків?
- б) Уявіть себе міським головою. Які зміни в своєму місті ви наказали би провести невідкладно? Які – протягом місяця і які – протягом одного року? Чому саме такі?

Вирішіть юридичні задачі.

в) Родина Петренків (батько, мати, донька 13 років і син 14 років) виїхали з України до Ізраїлю, вийшовши з українського громадянства. Через деякий час діти випадково дізналися, що вони вже не є громадянами України, хоча бажання такого не мали.

Чи порушено їхні права?

г) Працівниця поштового відділення під час сортування листів побачила конверт, адресований своїй сусідці, яка ніколи не одержувала листів. Це здивувало працівницю і, «промучившись» хвилин 20, вона захопила конверт, і обережно його відкрила і прочитала листа. Потім заклеїла конверт і віддала листоноші.

Дайте правову оцінку діям працівниці поштового відділення.

д) Учня 10-го класу відрахували з гімназії через дуже низький рівень навчальних досягнень з більшості предметів. Батьки подали скаргу до суду, мотивуючи тим, що Конституція України проголосила обов'язковість повної загальної середньої освіти, тож їхній син має право «досидіти» до кінця 11-го класу і одержати документ.

А як вважаєте ви?

Розділ 4. Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин

- **Що регулює цивільне право?**
- **Практичне заняття. Власність неповнолітніх**
- **Практичне заняття. Захист прав споживачів**
- **Що таке сім'я і шлюб**
- **Взаємні права і обов'язки батьків і дітей**
- **Практичне заняття. Влаштування дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування**
- **Як законодавство регулює працю неповнолітніх**
- **Практичне заняття. Працевлаштування неповнолітніх**
- **Що таке адміністративні правопорушення. Злочини**
- **Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх**
- **Практичне заняття. Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх**

16. Що регулює цивільне право?

1. Що регулює цивільне право?

Цивільне право — галузь права, яка включає в себе норми права, що регулюють майнові та особисті немайнові правові суспільні відносини.

Отже, як ми бачимо з визначення, цивільне право регулює майнові та особисті немайнові відносини, які іноді називають цивільними.

Ці відносини мають свої особливості, зокрема вони засновані на:

- юридичній рівності їх учасників;
- вільному волевиявленні;
- майновій самостійності їх учасників.

Тобто для здійснення цивільних відносин необхідно, щоб була вільна згода на їх здійснення з боку учасників. Наприклад, коли ви купуєте продукти в магазині, то ви добровільно передаєте гроші продавцю, а він вам ті товари, які ви купуєте. Тож у вас рівні права та обов'язки з продавцем: він повинен передати товар, а ви сплатити за нього гроші.

Виникає логічне запитання, що таке майнові й немайнові відносини та чим вони різняться:

Учасниками цивільних відносин є фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, інші держави та інші суб'єкти публічного права.

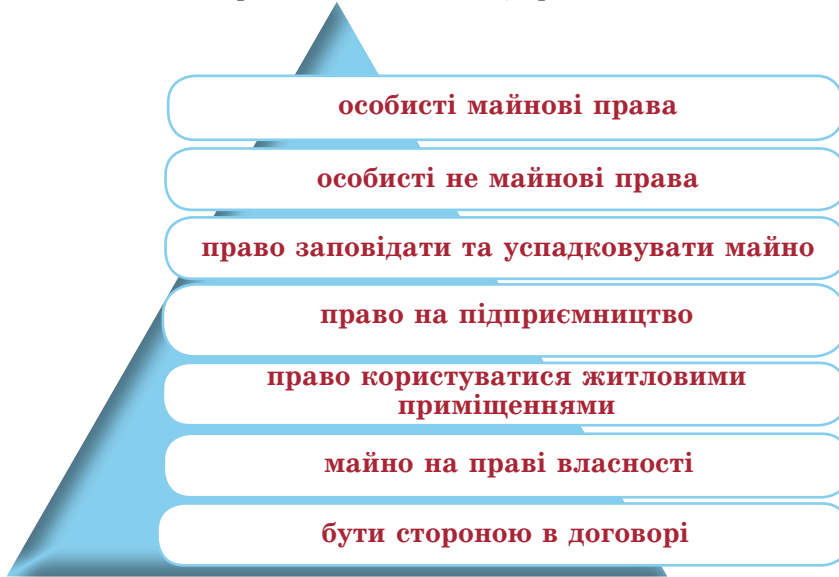

Запитання для обговорення.

Яким чином ви можете реалізувати власні майнові та немайнові права?

2. Цивільна правоздатність і дієздатність

Можливість мати цивільні права та обов'язки називається **цивільною правоздатністю**. Її мають усі люди (фізичні особи) від моменту народження. Цивільне законодавство України встановлює, що фізична особа може мати:

Але протягом свого життя люди можуть своїми діями набувати для себе нові цивільні права та обов'язки. Така можливість особи називається **цивільною дієздатністю**. Залежно від обсягу прав, які може реалізувати особа в певному віці цивільна дієздатність поділяється на 3 види:

Часткова — мають особи віком до 14 років (малолітні). Вони мають право: самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин вважається дрібним побутовим, якщо задовольняє побутові потреби особи відповідно до її фізичного, духовного чи соціального розвитку та стосується речі, яка має невисоку вартість); здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Неповна — мають фізичні особи віком від 14 до 18 років (неповнолітні). Вони мають право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Також самостійно здійснюють права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом, але укладають правочини за згодою своїх батьків або піклувальників.

Повна — настає з 18 років. Можна отримати і в 16, якщо був укладений шлюб, або особа зареєструвалася підприємцем. Як наслідок — вона може самостійно укладати різноманітні цивільні договори, але при цьому несе за них повну цивільну відповідальність.

З 16 років особа може зареєструватися підприємцем, але для цього потрібно отримати дозвіл батьків, а також органів опіки та піклування. Якщо неповнолітній хоче укласти угоду щодо транспортних засобів або нерухомого майна, то батьки повинні надати письмову згоду, яка при цьому буде завірена нотаріально. Також неповнолітні можуть укласти договір банківського вкладу (відкривати власний рахунок) і розпоряджатися вкладом, внесеним ними на своє ім'я. Але розпорядження коштами, що внесені іншими особами у фінансову установу на ім'я неповнолітнього, можливе лише за згодою його батьків або піклувальників.

За наявності достатніх підстав (наприклад, ігromанія чи нераціональне використання грошей) суд за заявою батьків може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або навіть позбавити цього права. Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

Завдання.

Вирішіть юридичні задачі.

1. Дванадцятирічний Олександр Василів брав участь у зніманнях художнього фільму, за що йому було виплачено винагороду в сумі 5 тис. грн. На ці гроші він придбав канцелярське приладдя: авторучку, пенал і дорогий записник. Батьки Олександра вважали, що він нерозумно потратив гроші, віднесли товар назад до магазину і вимагали від директора прийняти його назад. Директор відмовився задовольнити вимогу батьків, оскільки із розмови з хлопчиком він довідався, що Олександр купив товар за зароблені ним гроші, а своїм заробітком неповнолітні можуть розпоряджатись самі. Хто правий у суперечці, що виникла? Чи зміниться рішення, якщо винагороду було отримано батьком Олександра Василюва, який передав гроші сину зі словами: «Можеш сам розпорядитися своїм заробітком»?

2. Десятирічний Олег Соловйов за письмової згоди своїх батьків уклав договір банківського вкладу. Олег неодноразово поповнював вклад невеликими сумами, що були зекономлені із грошей, які він отримував від батьків для різноманітних дрібних покупок. Коли на рахунку сума досягла 20 тис. грн, він вирішив зняти цю суму і придбати для себе ігрову комп'ютерну приставку. Працівник банку відмовився видати йому вказану суму, повідомивши, що Олег зможе отримати гроші зі свого вкладу тільки з досягненням повноліття.

Чи правий працівник банку? Які права мають неповнолітні щодо вкладів у кредитних установах?

3. 14-річний Олексій Синицин пішов на роботу в товариство з обмеженою відповідальністю. Через декілька місяців до директора товариства прийшов батько Синицина і розповів, що Олексій нерозумно витрачає свій заробіток: купує дуже дорогі речі, відвідує ресторани та ін. У той же час сім'я перебуває в скрутному матеріальному становищі, оскільки, крім Олексія є ще двоє малолітніх дітей. До того ж мати Олексія є недієздатною через стан здоров'я. Директор із розумінням поставився до проблем сім'ї і погодився видавати Олексію на руки тільки частину заробітної плати, а іншу частину видавати його батькам.

Чи правильно вчинив директор?

Яким же чином можна захистити свої цивільні права?

Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин

Цивільний кодекс визначає процедуру захисту цивільних прав та інтересів кількома способами:

У більшості випадків люди намагаються захистити свої майнові права самостійно, але, якщо такі дії є неефективними, то в такому випадку відбувається звернення до суду з позовом.

Позов — звернення особи до суду з проханням про розгляд спору і захист суб'єктивних прав, які охороняються законом.

Завдання.

Опрацюйте ст.16 Цивільного кодексу та визначте, якими способами суд зможе захистити ваші майнові та немайнові права.

Стаття 16. Захист цивільних прав та інтересів судом

1. Кожна особа має право звернутися до суду по захист свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.
2. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:
 - 1) визнання права;
 - 2) визнання правочину недійсним;
 - 3) припинення дії, яка порушує право;
 - 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
 - 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
 - 6) зміна правовідношення;
 - 7) припинення правовідношення;
 - 8) відшкодування язбитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
 - 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
 - 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Для того, щоб звернутися до суду, спочатку необхідно правильно оформити позов.

У позовній заяві повинні міститися такі відомості:

- найменування суду, до якого подається заява, наприклад: «Оболонський районний суд міста Києва»;
- прізвище, ім'я, по-батькові позивача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, наприклад: «Петренко Петро Петрович»;
- місце проживання або місцезнаходження позивача, поштовий індекс, номер засобів телефонного зв'язку, наприклад: «01111, м. Київ, Оболонський проспект, буд. 11, кв. 11; тел. (044) 111-11-11»;
- місце проживання або місцезнаходження представника позивача, поштовий індекс, номер засобів телефонного зв'язку, якщо позовна заява подається представником;
- ім'я (найменування) відповідача, наприклад: «товариство з обмеженою відповідальністю «404»»;
- місце проживання або місцезнаходження відповідача, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, якщо такий відомий;
- ціна позову щодо вимог майнового характеру;
- назва документа – «позовна заява»;
- виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, тобто опис ситуації, що призвів до подання позову, наприклад: «15 березня 2016 року я, Петренко Петро Петрович, уклав з Івасенком Дмитром Івановичем договір на виконання ремонтних робіт у моїй квартирі. Станом на сьогоднішній день Івасенко Д. І. не виконав жодних робіт з вищезазначеного договору...»;
- зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, якою позивач обґрунтовує свої вимоги, зокрема копії документів тощо;
- зміст позовних вимог, тобто те, про що Ви просите суд вчинити щодо спору, відповідача тощо;
- перелік документів, що додаються до заяви;
- підпис позивача та дата підписання позовної заяви.

Завдання

Складіть позовну заяву до суду з приводу захисту особистих майнових та немайнових прав, за встановленим зразком.

Питання для підсумку та обговорення

1. Що регулює цивільне право?
2. Чим майнові відносини відрізняються від немайнових?
3. Хто є учасником цивільних відносин? Які види цивільної дієздатності ви знаєте?
4. Як можна реалізувати та захистити свої особисті майнові та немайнові права?
5. Які особливості реалізації своїх прав неповнолітніми?

Зразок позовної заяви

До _____ районного
(міського) суду _____
Позивач(і) _____
(п. і. п. б., адреса)
Відповідачі _____
(назва організації, п. і. п. б., адреса)
Позовна заява
про визнання авторства (співавторства)

У 2016 р. видавництво “Свічадо” видало книгу “Життя племен у Гімалаях”, автором якої вказаний Семенов Іван Семенович.

Вважаю, що авторство зазначеного твору вказано неправомірно. Цей твір створено мною, Кузенком Олегом Федоровичем, одноособове у співавторстві з Семеновим І. С.

Моє авторство (співавторство) підтверджується наступним: ____ (навести докази, що підтверджують авторство чи співавторство, зокрема рукописи, таблиці, креслення, схеми, плівки, письмові угоди про спільну роботу тощо).

На підставі викладеного та керуючись ст. 11 (ст. 12 щодо співавторства), Закону України “Про авторське право і суміжні права”,

ПРОШУ:

1. Визнати мене автором (співавтором) ____ (вказати, якого твору)
2. Стягнути на мою користь авторський гонорар в сумі ____ грн.
3. Викликати свідків _____ (п. і. п. б., адреса)
4. В порядку підготовки справи до судового розгляду призначити експертизу ____ (для встановлення розміру творчого внеску автора чи співавтора, виявлення інших обставин, що потребують спеціальних знань).

Додаток:

1. Оригінал рукопису (якщо є).
2. Письмова угода сторін про спільну роботу (якщо спір про співавторство).
3. Копії позовної заяви (за кількістю відповідачів).
4. Інші докази.

Дата

Підпис

Словник

Цивільне право — галузь права, яка включає в себе норми права, що регулюють майнові та особисті немайнові правові суспільні відносини.

Цивільна правоздатність — можливість особи мати цивільні права та обов'язки.

Цивільна дієздатність — можливість особи своїми діями набувати нових цивільних прав та обов'язків.

Позов — звернення особи до суду з проханням про розгляд спору і захист суб'єктивних прав, які охороняються законом.

17. Практичне заняття: Власність неповнолітніх

1. Що таке право власності

Право власності — це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право власності включає в себе такі складові:

Право володіння

➤ можливість мати в себе певну річ, утримувати її в своєму порядкуванні.

наприклад: у вас є мобільний телефон, який ви можете покласти в кишеню, взяти його з собою тощо.

Право користування

➤ можливості власника одержання від речі корисних властивостей для задоволення своїх потреб або одержання від неї плодів і прибутків

наприклад: ви дзвоните зі свого телефону, читаете електронну книгу, або пишете ручкою

Право розпорядження

➤ можливість визначити юридичну чи фактичну долю речі, тобто власник має право на свій розсуд у своїх інтересах продати, обміняти, подарувати чи переробити належну йому річ.

наприклад: ви подарували блокнот другу, позичили однокласнику підручник, викинули старий зошит тощо.

Отже, власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону.

Цивільний кодекс проголошує принцип, відповідно до якого власність зобов'язує. Це значить, що власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

Також право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Суб'єктами права власності є:

**Фізичні
особи**

**Юридичні
особи**

Держава

**Український
народ**

Майно, яке перебуває у власності, називають об'єктами права власності. Об'єктами права власності Українського народу є земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які є в межах території України. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України.

Територіальні громади володіють комунальною власністю, а саме — житловими будинками, школами, лікарнями, дорогами, спорудами, підприємствами.

Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, до якого належать предмети для задоволення власних потреб. *Наприклад:* гроші, цінні папери, різноманітні споруди, автотранспорт.

У державній власності перебуває майно, зокрема кошти, які належать державі Україна.

Завдання

Опрацюйте наведені висловлювання. Чи погоджуєтеся ви з ними? Чому приватній власності приділено таку увагу? Наскільки вона є важливою для демократичного розвитку суспільства?

Приватна власність є основою існування будь-якої людської цивілізації!

Павло Скоропадський

Приватна власність – не тільки джерело свободи, але і являє собою її головну гарантію.

Уолтер Ліпманн

2. Як людина стає власником

Завдання

Опрацюйте ст. 41 Конституції України та визначте: Які підстави набуття права власності?

Чи може людина бути позбавленою права власності?

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Існує кілька способів набуття права власності – **первісний та вторинний**.

Первісний спосіб передбачає, що особа стає першим власником або стає ним незалежно від волі попередніх власників.

Вторинний спосіб передбачає набуття права власності шляхом відчуження майна або волевиявлення попереднього власника.

Схематично підстави набуття права власності можна зобразити таким чином:

Крім того, набути право власності можна і в таких випадках:

- Право власності на нову річ, яка виготовлена (створена) особою, набувається нею, якщо іншого не встановлено договором або законом. Наприклад, ви зробили стілець і автоматично стаєте його власником.
- Якщо ви пішли до лісу і там зібрали ягоди, гриби або зловили рибу у водоймищі, то ви будете їх законними власниками, якщо діяли відповідно до закону, місцевого звичаю або загального дозволу власника відповідної земельної ділянки.
- У випадку, коли ви знайшли загублену річ, то набути права власності на неї ви зможете після спливу шести місяців від моменту заявлення про знахідку до поліції або органу місцевого самоврядування. І якщо власник цієї речі протягом визначеного терміну не заявить про втрату своєї речі, ви станете її законним власником.
- Так само, якщо протягом шести місяців від моменту заявлення про затримання бездоглядної робочої або великої рогатої худоби не буде виявлено їхнього власника або він не заявить про своє право на них протягом двох місяців, право власності на них переходить до особи, у якій вони були на утриманні та в користуванні. У разі повернення бездоглядної домашньої тварини власникові ви маєте право на відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням тварини, з вирахуванням вигод, здобутих від користування нею.
- Якщо ви знайдете скарб, то зможете так само набути право власності на нього.

Скарб — це закопані в землю або приховані іншим способом гроші, дорогоцінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності. Проте в разі виявлення скарбу, що є пам'яткою історії та культури, право власності на нього набуває держава. Ви, як особа, що виявила такий скарб, маєте право на одержання від держави винагороди у розмірі до 20 % від його вартості, але за умови, що сповістили про знахідку до поліції чи органів місцевого самоврядування.

Також існує таке поняття, як набувальна давність. Якщо особа добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном — протягом п'яти років, то вона набуває право власності на це майно.

Завдання:

Дайте юридичний коментар ситуації.

1. Микола написав вірш. Його цікавить, чи володіє він правом власності на нього?
2. Ірина знайшла собаку, якого добросовісно утримувала в себе протягом 2 днів. Коли було знайдено власника собаки, Ірина попрохала заплатити їй 70 гривень за корм, яким вона годувала його домашнього улюбленця.
3. Василь, викопуючи картоплю у себе в городі, знайшов стародавній глечик і вважає, що він є скарбом. Його цікавить, які дії він повинен учинити, аби отримати винагороду за нього.

3. Якими правами наділено неповнолітніх власників.

Залежно від віку неповнолітні мають різні можливості щодо реалізації свого права власності.

Малолітня особа, яка не досягла чотирнадцяти років, має право:

- самостійно здійснювати дрібні побутові правочини, які мають невелику вартість. Наприклад, придбав собі пиріжок у їдальні, або ручку з зошитом для навчання у школі;
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Наприклад, учень намалював картину і може передати її на виставку. Або написав твір і дозволяє його надрукувати в газеті або літературному збірнику.

Неповнолітні віком від 14-ти до 18-ти років, окрім права укладати дрібні побутові правочини, мають право:

- самостійно здійснювати дрібні побутові правочини, самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- самостійно укладати договір банківського рахунку та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку);
- неповнолітня особа може розпоряджатися коштами, що внесені іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою батьків або піклувальника.
- неповнолітня особа здійснює будь-які інші правочини за згодою одного з батьків або піклувальників. Крім того, за наявності достатніх підстав (наприклад, ігromанія або нераціональне використання коштів) суд за заявою батьків може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Завдання.

Вирішіть юридичні ситуації:

1. Учень 6-го класу Жуковець протягом декількох місяців купував по одній кульковій ручці в день в одному й тому ж магазині. Його мати принесла до магазину всі придбані ручки і звернулася до директора магазину з вимогою повернути сплачені за них гроші, оскільки не давала своєму сину права витрачати гроші на ручки.

Директор магазину відмовився виконувати вимогу матері, посилаючись на те, що Жуковець укладав дрібні побутові угоди, які будь-який громадянин має право укладати самостійно. Хто правий в цій ситуації?

2. До 14-річного Владислава звернувся 15-річний Олег із проханням дати відеокамеру для проведення відеозапису однієї зі шкільних урочистостей. Владислав погодився і дав власну відеокамеру у користування на 6 годин. Однак шкільне свято затягнулося, Олег повертався додому пізно ввечері, а тому залишив річ у класному кабінеті. Вночі відеокамеру було викрадено. Проаналізуйте ситуацію.

3. 16-річний Петро під час відпустки своїх батьків придбав за 3000 гривень у магазині «Світ комп'ютерів» комп'ютер. Через два тижні він вийшов з ладу не з вини Петра. Коли Петро звернувся до магазину, щоб відповідно до гарантії відремонтували комп'ютер або повернули гроші, то там відповіли, що він сам в усьому винен і, оскільки неповнолітній, то не має права на гарантію. Прокоментуйте ситуацію.

3. Які договори можуть укладати неповнолітні особи

Для неповнолітніх законодавством встановлено певні обмеження щодо можливості укладати договори.

Наприклад, малолітня дитина може вчиняти тільки ті дії, які задовольняють її побутові потреби.

Неповнолітнім віком від 14 до 18 років цивільне законодавство дає можливість укладати усні або прості письмові договори за згодою своїх батьків або усиновлювачів. Наприклад, якщо батьки не заперечують, підліток може обмінятися з однокласником подарованими речами (скажімо, велосипедом чи мобільним телефоном) за умови, що батьки останнього теж дали згоду на це.

Однак укладати договори щодо нерухомого майна, які потребують нотаріального посвідчення чи державної реєстрації, дитина не може.

Договори, що їх мають право укладати неповнолітні з 14 до 18 років:

дрібні побутові договори (купівля їжі, цукерок, іграшок)

самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією

укладати договір банківського вкладу

**укладати договір щодо нерухомості чи транспортних засобів
за письмовою нотаріальною згодою батьків**

Важливо знати, що за наявності підстав суд може обмежити право розпоряджатися своїми доходами неповнолітнього (наприклад, хворіє мати, а син витрачає гроші на непотрібні речі, або є залежність від ігроманії). Також, якщо договір було укладено за межами дієздатності особи і батьки не давали дозволу на його здійснення, то такий договір буде визнаний нікчемним.

Нікчемний договір — це договір, який не має юридичної сили. Але, якщо батьки будуть знати про його укладання і протягом місяця не звернуться з вимогою розірвання договору, то він стане дійсним.

Основними видами договорів, що їх можуть укладати неповнолітні, є:

КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

- одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

ДОГОВІР МІНИ

- кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Кожна із сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує натомість. Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ

- одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Договір дарування предметів особистого користування та побутового призначення може бути укладений усно.

ПОЗИЧКА

- одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Користування річчю вважається безоплатним, якщо сторони прямо домовилися про це або якщо це впливає із суті відносин між ними усно.

Вирішіть юридичні задачі:

1. 15-річний Іван Григоренко на час перебування батьків у закордонному відрядженні залишився під наглядом бабусі. Через декілька днів на пропозицію сусіда І. Остапенка він продав йому за 3000 гривень телефон "Самсунг".

Повернувшись із відрядження, батьки дізналися про це і запропонували І. Остапенку добровільно відмовитися від незаконної угоди і повернути їм телефон в обмін на сплачену ним суму. Спершу І. Остапенко не давав однозначної відповіді, а потім категорично відмовився, про що повідомив батьків письмово.

Чи мав право неповнолітній І. Григоренко укласти угоду з І. Остапенком? Які юридичні дії повинні здійснити батьки Григоренка після остаточної відмови І. Остапенка повернути їм телефон?

2. Студент К., якому виповнилося 17 років, на отримувану стипендію придбав у магазині велосипед, який потім обміняв у громадянина П. на портативну колонку. Батько К., дізнавшись про обмін, почав вимагати у П. повернення велосипеда. Коли останній відмовився, батько К. звернувся до суду з позовом до П. щодо визнання договору міни недійсним. Одночасно батько К. просив суд надати йому право отримувати стипендію сина та розпоряджатись нею, оскільки син витрачає її не на придбання книг та навчальних посібників, а на купівлю непотрібних речей. У вимогах батькові К. було відмовлено.

Чи є підстави для оскарження рішення суду?

3. Одинадцятирічна дівчинка на отримані від батьків кошти замість продуктів купила собі коштовну іграшку. Батьки, дізнавшись про це, звернулися до адміністрації магазину з вимогою повернути гроші за покупку та забрати назад іграшку. Магазин заперечує, вважаючи, що дівчинка сама обрала покупку та прийняла рішення, до того ж іграшка потрібна саме дитині.

Хто правий у цій ситуації?

4. Неповнолітня Оксана (17 років) після одруження продала квартиру, подаровану їй бабусею 5 років тому. На отримані кошти вирішила здійснити кругосвітню подорож із чоловіком. Батьки Оксани стверджують, що вона не мала права продавати квартиру без їхнього дозволу і вимагають розірвання договору.

Словник

Право власності — це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право володіння — це можливість мати у себе певну річ, утримувати її у своєму порядкуванні.

Право користування — це можливість власника одержання від речі корисних властивостей для задоволення своїх потреб або одержання від неї плодів і прибутків.

Право розпорядження — це можливість визначити юридичну чи фактичну долю речі.

Скарб — це закопані у землю або приховані іншим способом гроші, валютні цінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності.

18. Практичне заняття.

Захист прав споживачів.

1. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці.

Кожного дня ми з вами купуємо різноманітні товари та отримуємо послуги, які надають нам різні установи та організації. На жаль, якість цих товарів і послуг не завжди належна, тому державою було на законодавчому рівні закріплено право споживачів на захист власних прав.

Виникає запитання, а як ми зможемо відрізнити споживачів від продавців або виробників від виконавців. Для цього скористаємося таблицею:

СПОЖИВАЧ

- це людина (фізична особа), яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товар (роботу, послугу) для власних потреб.

ПРОДАВЕЦЬ

- це підприємство, установа, організація або громадянин, який реалізує товар.

ВИРОБНИК

- це той, хто виробляє товари для реалізації, розміщуючи на товарі або на упаковці чи супровідних документах, що разом з товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який його ідентифікує.

ВИКОНАВЕЦЬ

- це підприємство або людина, які виконують роботу або надають послугу.

Відносини між споживачами товарів і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності регулюються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про захист прав споживачів» та іншими нормативно-правовими актами, що містять положення про захист прав споживачів.

2. Які права споживачів закріплено законодавством України

Завдання.

Опрацюйте ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» і визначіть основні права споживачів

Стаття 4. Права та обов'язки споживачів

1. Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на:

- 1) захист своїх прав державою;
- 2) належну якість продукції та обслуговування;
- 3) безпеку продукції;
- 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);
- 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту у продукції), відповідно до закону;
- 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів із захисту порушених прав;
- 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

2. Споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Крім прав споживачі також мають і певні обов'язки:

- перед початком експлуатації товару потрібно уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар;
- в разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару - до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує їхні функції;
- користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням і дотримуватися умов (вимог, норм, правил), установлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації;
- з метою запобігання негативним для споживача наслідкам використання товару - застосовувати передбачені виробником у товарі засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил у документації - дотримуватися звичайних розумних заходів безпеки, встановлених для товарів такого роду.

Важливо знати, що виробник забезпечує належну роботу продукції, зокрема комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку, встановленого договором. Гарантійний строк зазначається в паспорті на продукцію або на етикетці чи в будь-якому іншому документі, що додається до продукції.

На сезонні товари (одяг, хутряні вироби і т ін.) гарантійний строк обраховується від початку відповідного сезону, який встановлюється Кабінетом Міністрів України, а саме:

ОДЯГ, ХУТРЯНІ ВИРОБИ ТА ІНШІ ВИРОБИ:

- весняно-літнього асортименту з 1 квітня по 1 жовтня;
- осінньо-зимового асортименту з 1 жовтня по 1 квітня;

ВЗУТТЯ:

- зимового асортименту з 15 листопада по 15 березня;
- весняно-осіннього асортименту з 15 березня по 15 травня і з 15 вересня по 15 листопада;
- літнього асортименту з 15 травня по 15 вересня.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків споживач, у порядку та строки, встановлені законодавством, має право вимагати:

- пропорційного зменшення ціни;
- безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника:

- розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми;
- вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар.

За наявності товару вимога споживача про його заміну підлягає негайному задоволенню, а в разі виникнення потреби в перевірці якості — протягом чотирнадцяти днів або за домовленістю сторін.

Споживач має право обміняти непродовольчий товар належної якості на аналогічний у продавця, в якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням.

Обмін товару належної якості здійснюється протягом чотирнадцяти днів, не рахуючи дня купівлі, якщо триваліший строк не оголошено продавцем. Зверніть увагу на те, що обмін товару належної якості провадиться тільки за таких умов:

якщо він не використовувався

збережені пломби, ярлики

якщо збережено його товарний вигляд і споживчі властивості

збережено розрахунковий документ, виданий споживачеві разом з проданим товаром

Питання для обговорення:

Які товари не підлягають обміну? Чому?

Чи доводилося вам стикатися з порушенням ваших прав споживача?

Яким чином ви намагалися їх захистити?

3. Як захистити права споживачів.

Існують два основні способи захисту прав споживачів — досудовий і судовий.

Досудовий спосіб полягає у самостійній спробі звернення до виробника або продавця неякісного товару з вимогою його обміну або повернення грошей за нього.

Для цього необхідно скласти заяву – претензію.

В ній необхідно зазначити:

- повне найменування торговельного підприємства, яке порушило права споживача, та його юридичну адресу;
- прізвище, ім'я та по батькові споживача та його домашню адресу (доцільно також указати мобільний телефон, щоби з вами могли оперативно вийти на зв'язок);
- час, місце укладення та предмет договору купівлі-продажу, договору на виконання робіт чи договору про надання послуг;
- ціну товару (роботи, послуги);
- наявність чи відсутність гарантійного терміну на товар (роботу, послугу);
- якими документами споживач може довести укладення договору та наявність гарантійного терміну (товарний чек, квитанція, гарантійний паспорт тощо);
- стислий опис виявлених недоліків товару (роботи, послуги);
- якщо неякісний товар (робота, послуга) завдав споживачеві шкоду (матеріальну або моральну), то в чому вона виявилася, розмір завданих збитків, вимоги споживача (усунути недоліки, розірвати договір, відшкодувати збитки, зменшити ціну тощо).

Претензія обов'язково має бути підписаною споживачем, на ній має бути проставлено дату її складення. До претензій необхідно додати копії документів, що підтверджують придбання товару (роботи, послуги).

Завдання.

Складіть за зразком заяву-претензію з вимогою безоплатно усунути недоліки товару

Директору магазину « _____ »

 (ПІБ заявника, адреса проживання, телефон)

ЗАЯВА

« _____ » _____ 20 _____ року в магазині « _____ » я придбав, вартістю _____ грн, що підтверджується чеком (паспортом або гарантійним талоном), в якому передбачено, що гарантійний термін на _____ встановлений, строком на _____ з дня продажу.

Укладення договору купівлі-продажу підтверджується розрахунковим документом.

« _____ » _____ 20 _____ року були виявлені недоліки. На підставі ст. 8 ЗУ «Про захист прав споживачів» прошу (висувається одна з вимог):

- пропорційно зменшити ціну;
- безоплатно усунути недоліки товару;
- відшкодувати витрати на усунення недоліків товару.

Якщо мої вимоги, передбачені законодавством про захист прав споживачів, не будуть задоволені, я буду змушений звернутися до суду з позовною заявою про відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди.

Про результати розгляду прошу Вас повідомити мене письмово в строк, встановлений чинним законодавством.

Дата « _____ » _____ 20 _____ р

Підпис _____ (ПІБ) _____

Стаття 22. Судовий захист прав споживачів

1. Захист прав споживачів, передбачених законодавством, здійснюється судом.
2. При задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди.
3. Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав.

Крім того, з метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватись у громадські організації споживачів (наприклад, громадська організація «Комітет захисту прав споживачів»), а також звертатися до спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальних органів: місцевих державних адміністрацій, санітарно-епідеміологічного нагляду, інших органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Вирішіть юридичні задачі.

1. У великому магазині ваша родина придбала новий телевізор. Протягом кількох місяців телевізор працював добре. Однак потім виникли проблеми, а невдовзі він перестав працювати. Що ви порекомендуєте своїм родичам у цій ситуації?

2. У травні Ви купили зимові чобітки. Одягли Ви ці чобітки перший раз 20 листопада, через 3 дні у них лопнула підошва. Ви звернулися в магазин з метою повернути взуття, але в магазині Вам сказали, що термін гарантії закінчився, тому вони Вам нічим допомогти не можуть. Ваша думка про цю ситуацію.

3. Ви купили дорогий светр. Прийшовши додому ви зрозуміли, що він Вам абсолютно не підходить. Після довгих роздумів Ви вирішили повернути цей светр в магазин. Наступного дня Ви поїхали до магазину, пояснили продавцю свою ситуацію (етикетка та чек збережені). Продавець відповів: «Ні, треба було думати одразу». Ваша думка про дії продавця

4. Споживач Сидорів В.П. придбав у магазині «Все для дому» шафу для одягу. Коли споживач розпочав збирати меблі, з'ясувалося, що в комплекті немає відповідної інструкції, без якої неможливо їх зібрати. Сидорів В. П. за власні кошти самостійно доставив шафу до магазину і попросив надати йому інструкцію або повернути кошти. Представник магазину зазначив, що інструкцію щодо збирання меблів взагалі не передбачено і відмовився прийняти меблі назад до магазину. Визначте, які права споживачів було порушено в цьому випадку. Хто має платити за транспортування меблів до магазину? Які подальші дії споживача для захисту своїх законних прав?

Питання для підсумку та обговорення

1. Хто такі споживачі?
2. Назвіть права та обов'язки споживачів, які ви знаєте.
3. Які способи захисту прав споживачів ви знаєте?
4. Назвіть організації, які можуть допомогти вам у захисті прав споживачів.

Словник

Споживач — людина (фізична особа), яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товар (роботу, послугу) для власних потреб.

Продавець — підприємство, установа, організація або громадянин, який реалізує товар.

Виконавець — підприємство або людина, які виконують роботу або надають послугу.

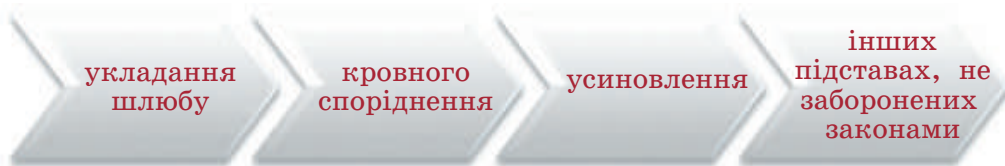

19. Що таке сім'я і шлюб

1. Що таке сім'я і шлюб.

Сім'я є головним осередком суспільства. До її складу належать особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Але бувають такі випадки, коли дружина та чоловік, у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками чи дітьми не проживають спільно. За таких обставин вони все одно будуть уважатися сім'єю. Так само, якщо ви поїдете до бабусі на канікули і протягом декількох місяців будете жити окремо від батьків, ви все одно будете однією сім'єю.

Сім'я створюється за таких підстав:

Отже, **сім'я** – це об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості, які зв'язані між собою спільністю побуту та взаємною відповідальністю.

Однією з основних підстав утворення сім'ї та виникнення сімейних правовідносин є шлюб.

Завдання:

Опрацюйте статті 21, 22 Сімейного кодексу та визначіть:

1. Що таке шлюб?
2. Де він повинен бути зареєстрований?
3. З якого віку настає шлюбний вік?

Стаття 21. Поняття шлюбу

1. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.
2. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.
3. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Стаття 22. Шлюбний вік

1. Шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років.
2. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу.

Характерними ознаками шлюбу є:

Добровільність. Тобто шлюб укладається виключно за взаємною згодою чоловіка та жінки, тому не допускається будь-який примус чи вплив на волю осіб, які його укладають.

Рівноправність – чоловік та жінка мають рівні права та обов'язки у шлюбі.

Державна реєстрація — тільки зареєстрований шлюб в органах реєстрації цивільного стану (ОРАЦС) встановлює для подружжя права та обов'язки.

Одношлюбність – можна одночасно перебувати тільки в одному шлюбі. Повторний шлюб можна укласти тільки після розірвання попереднього.

2. Як укласти шлюб

Для того, щоб оформити шлюб, потрібно виконати умови, необхідні для його укладання.

Умови укладення шлюбу – передбачені законом вимоги до осіб та їх волевиявлення, які забезпечують дійсність їхнього шлюбу.

Вільна згода жінки та чоловіка, які одружуються

- не може бути застосований психічний чи фізичний примус з метою примушення особи до шлюбу;
- вільна згода підтверджується у спільній заяві про реєстрацію шлюбу, усно — в процесі реєстрації та підтверджується підписами.

18

Досягнення шлюбного віку

- на момент укладання шлюбу чоловік і жінка повинні досягти шлюбного віку - тобто 18 років.

Зареєструвати шлюб в органах реєстрації цивільного стану

- спочатку необхідно написати заяву про бажання укласти шлюб;
- особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими;
- шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу.

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором. Потрібно пам'ятати, що заява подається особисто. Якщо такої можливості немає, то можна подати нотаріально засвідчену заяву через свого представника, повноваження якого так само повинні бути нотаріально засвідчені.

Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

За загальним правилом шлюб укладається після спливу одного місяця від часу подання заяви. Проте у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви.

Якщо заяву про укладання шлюбу можна подати і через представника, то укладення шлюбу може відбуватися тільки за умови особистої присутності, як нареченого, так і нареченої.

Місцем реєстрації шлюбу є приміщення органу державної реєстрації актів цивільного стану. Крім того, за заявою наречених реєстрація шлюбу проводиться в урочистій обстановці.

Центральний РАЦС м. Київ

Приміщення для урочистих заходів

Наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Їм також можуть запропонувати пройти медогляд, але відбувається він тільки за власною згодою. Результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим. Важливо знати, що приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого може стати порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

Молодята мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Також вони мають право приєднати до свого прізвища прізвище свого нареченого або нареченої. Якщо вони обоє бажають мати подвійне прізвище, за їхньою згодою визначається, з якого прізвища воно буде починатися.

Складення більше двох прізвищ не допускається. Якщо на момент реєстрації шлюбу прізвище нареченої або нареченого вже є подвійним, то вони мають право замінити одну із частин свого прізвища на прізвище іншого.

Підтвердженням державної реєстрації шлюбу є свідоцтво про шлюб.

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей.

Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя.

Запитання для обговорення.

Чому після подання заяви про укладання шлюбу повинен пройти місяць до моменту його реєстрації?

Іноді трапляються випадки, коли шлюб хочуть укласти особи, які не досягли шлюбного віку.

Як бути в цьому випадку?

За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Такими випадками можуть бути ситуації, коли фактично вже склалися шлюбні відносини, настала вагітність або народилася дитина.

Реєстрація шлюбу осіб, яким знижено шлюбний вік, проходить на загальних підставах, але при подачі заяви про укладення шлюбу необхідно пред'явити рішення державної адміністрації чи виконкому про зниження шлюбного віку.

Завдання.

Напишіть заяву про реєстрацію шлюбу

Опрацюйте ст. 39 Сімейного кодексу та визначте, за яких обставин шлюб визнається недійсним.

Стаття 39. Шлюб, який є недійсним

1. Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.
2. Недійсним є шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою.
3. Недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.
4. За заявою заінтересованої особи орган державної реєстрації актів цивільного стану анулює актовий запис про шлюб, зареєстрований з особами, зазначеними у частинах першій - третій цієї статті.
5. Якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу.
6. Актовий запис про шлюб анулюється незалежно від смерті осіб, з якими було зареєстровано шлюб (частини перша - третя цієї статті), а також розірвання цього шлюбу.

За рішенням суду шлюб може бути визнаним недійсним, якщо він був укладений без вільної згоди особи, або вона перебувала у стані, коли не могла усвідомлювати свої дії. Також недійсним буде фіктивний шлюб, тобто такий, який не має на меті утворення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

3. Які особисті немайнові та майнові права і обов'язки мають подружжя.

Реєстрація шлюбу призводить до виникнення прав та обов'язків подружжя. У шлюбі та сім'ї кожен із подружжя має рівні права і обов'язки: кожен наділений рівними особистими і майновими правами і не має переваги перед іншим. Права та обов'язки подружжя є взаємними і поділяються на особисті немайнові та майнові.

До особистих немайнових прав подружжя належать

Право на материнство та батьківство

Право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності

Право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток

Обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю

Право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї

право дружини на материнство і право чоловіка на батьківство. Наприклад, небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини, так само як відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини, може бути причиною розірвання шлюбу;

обов'язок подружжя піклуватися про сім'ю — не тільки матеріально, а на-

Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин

самперед через побудову сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги, відповідальності за свою поведінку;

право дружини та чоловіка на: повагу до своєї індивідуальності, фізичний та духовний розвиток, зміну прізвища, розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, особисту свободу. Ці права включають можливість дружини і чоловіка визначити місце свого проживання, здобувати освіту, піклуватися про власних дітей.

Кожен з членів подружжя окрім немайнових прав, має ще право особистої приватної власності. Його особливістю є те, що володіння та користування таким майном визначають не спільно дружина та чоловік, а той з подружжя, хто є власником майна. Важливо знати, що при користуванні та розпорядженні таким майном мають враховуватися в першу чергу інтереси сім'ї, насамперед дітей.

До особистого майна членів подружжя належить:

- майно, набуте ним до шлюбу;
- майно, набуте ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування, або за кошти, які належали йому особисто;
- речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії, нагороди, які дружина, чоловік одержали за особисті заслуги; кошти, одержані як відшкодування за втрату речі, яка їй належала, а також на відшкодування завданої їй (йому) моральної шкоди; страхові суми.

У подружжя також існує право спільної сумісної власності. Воно полягає в тому, що і чоловік, і дружина є співвласниками певного майна.

Це — те майно, яке було придбано спільно або набуто під час шлюбу. Вони мають рівні права на володіння, користування і розпорядження цим майном.

Завдання

Вирішіть ситуаційні задачі

1. Під час реєстрації шлюбу наречений і наречена наполягали на збереженні своїх прізвищ.

Чи мають право органи реєстрації шлюбу оформити шлюб, залишивши їхні попередні прізвища?

2. Юнак віком 21 рік і дівчина віком 16 років подали заяву до РАГСу. Їм було відмовлено в реєстрації шлюбу. Чи правомірні дії РАГСу?

3. Громадянин Семеренко звернувся до суду із заявою про розірвання шлюбу. Причиною цього, як вказано у заяві, був вступ дружини до університету без згоди чоловіка.

Чи буде задоволено позов?

4. 20-річний Антон повідомив батьків, що має намір укласти шлюб з Ольгою. Батьки заперечили, мотивуючи тим, що Ольга молода, до того ж лише півроку тому отримала паспорт.

Чи можуть Антон та Ольга, зваживши на вік, укласти офіційно шлюб?

Які юридичні дії необхідно виконати Антону та Ользі для укладення шлюбу?

5. Семенова звернулася до суду з позовом про визнання її шлюбу з Сорокіним недійсним. Вона пояснила, що відповідач у минулому році вступив з нею в шлюб з метою отримати міську прописку, а сама вона погодилася на реєстрацію шлюбу, бо не хотіла виходити заміж за Грибанова, на шлюбі з яким наполягали її батьки. Сорокін проти позову заперечував і пояснив, що він вступив у шлюб із Семеновою, бажаючи створити сім'ю, підозри Семенової вважає необґрунтованими і припускає, що вони підказані її матір'ю, з якою у Сорокіна склалися кепські стосунки.

6. До РАЦС звернувся громадянин Петров із проханням не реєструвати шлюб його сина з громадянкою Красненко. Петров вважає, що його син діє поспішно, незважаючи на те, що наречена старша за нього на чотири роки і що вони знайомі дуже короткий час.

Цікаво знати

У різних країнах існують власні весільні традиції та обряди. Наприклад, в Індії у штаті Пенджаб, можна одружитися з деревом. Це відбувається у випадку, якщо молодший брат хоче одружитися, але старший брат іще не одружений. Тому він, щоб допомогти брату, одружується з деревом і таким чином дає дозвіл брату укласти шлюб. Розлучення відбувається у спосіб вирубки дерева.

У Кенії чоловік перед одруженням повинен протягом години ходити в жіночому одязі. Це робиться для того, щоб він краще розумів свою дружину та з повагою ставився до неї.

На Нікобарських островах чоловік, який робить пропозицію дівчині одружитися, на цілий рік стає прислугою в її будинку. Протягом цього часу наречена до нього приглядається, дивиться, наскільки він працьовитий та здібний.

В Нігерії дівчину перед одруженням закривають в окремому приміщенні та годують тільки пиріжками і калорійною їжею, щоб вона набирала вагу. Такий обряд може тривати від декількох місяців до року. Вважається, що тільки жінка з великою вагою є найгарнішою та може бути гарною дружиною.

Запитання для підсумку та обговорення

1. Що таке сім'я? Яка основна підстава утворення сім'ї?
2. Які умови необхідні для укладання шлюбу?
3. Чому шлюбний вік настає у 18 років?
4. Поясніть, за яких обставин неповнолітній може укласти шлюб.
5. Наведіть приклад майнових і немайнових прав та обов'язків подружжя.

Словник

Сім'я — об'єднання людей на основі шлюбу або кровної спорідненості, які зв'язані між собою спільністю побуту та взаємною відповідальністю.

Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Умови укладення шлюбу — передбачені законом вимоги до осіб та їх волевиявлення, які забезпечують дійсність їхнього шлюбу.

Фіктивний шлюб — шлюб, який не має на меті утворення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

20. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

1. Права та обов'язки батьків і дітей.

Сімейний кодекс визначає, що мати та батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, перебували вони між собою у шлюбі чи ні.

Це пов'язано з тим, що права батьків насамперед ґрунтуються на походженні дитини від них. Цей юридичний факт засвідчується органом РАЦС і фіксується у свідоцтві про народження дитини. Своєю чергою, діти так само мають рівні права і обов'язки щодо своїх батьків.

Батьки і діти зобов'язані надавати один одному взаємну моральну підтримку та матеріальну допомогу.

Права та обов'язки батьків і дітей поділяються на особисті немайнові та майнові.

До особистих немайнових прав та обов'язків батьків належать:

- відібрання малолітньої дитини від інших осіб, які їх незаконно утримують;
- забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в державному органі РАЦСу;
- право і обов'язок батьків визначити ім'я, по батькові та прізвище дитини
- визначити місце проживання дитини;

Необхідно зазначити, що в разі, якщо батьки мають спільне прізвище, перебуваючи у шлюбі, то це прізвище присвоюється і дитині. Але бувають випадки, коли у батьків прізвища різні, тоді вони повинні домовитись про те, яке прізвище присвоїти дитині. Ім'я дитині можна надати будь-яке на розсуд батьків, але, якщо вони не зможуть дійти згоди з цього питання, то його вирішують органи опіки й піклування чи суд.

Місце проживання дитини батьки визначають самостійно, але, якщо вони розлучилися і проживають окремо, то дитина, яка досягла 14 років, може самостійно обрати, з ким із батьків проживати.

Батьки мають спільно вирішувати питання виховання дітей. Якщо дитина проживає з одним із батьків, то вона має право вільно зустрічатись і спілкуватись з іншим.

2. Немайнові права дітей.

- жити і виховуватися в сім'ї;
- на всебічний розвиток, повагу її честі і людської гідності;
- спілкуватися з обома батьками, навіть тоді, коли дитина проживає з одним із батьків;
- захищати свої законні права та інтереси. Вона може звертатися самостійно до органів опіки і піклування, а з 14 років — до суду;
- батьки повинні брати до уваги думку дитини у вирішенні будь-якого питання, що стосується її інтересів.

Робота з документом.

Опрацюйте ст. 150. Сімейного кодексу та визначте:

1. Які основні обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини?
2. На яких принципах базується виховання дитини?

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Особисті права та обов'язки учасників батьківських правовідносин в основному тривають до досягнення дітьми повноліття або до часу їх одруження.

Запитання для обговорення

Який головний обов'язок дітей щодо своїх батьків після повноліття?

3. Права батьків і дітей на майно, право на утримання.

Майнові права та обов'язки батьків і дітей пов'язані з власністю і матеріальним утриманням. Подібно до майна подружжя, майно батьків і дітей може бути сумісним і роздільним. Майном неповнолітніх дітей управляють батьки. Розмежування майна батьків і дітей зумовлює їхню особисту відповідальність за своїми боргами: батьки не відповідають за зобов'язання своїх дітей (за винятком неповнолітніх), а діти не відповідають за зобов'язання батьків. Неповнолітні діти мають право самостійно розпоряджатися майном, яке вони придбали на свій заробіток, стипендію чи інший дохід, крім нерухомих речей та транспортних засобів, але тільки від моменту, коли їм виповниться 14 років.

Права та обов'язки батьків і дітей з матеріального утримання є взаємними. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей. У деяких випадках законом передбачено і утримання батьками повнолітніх дітей. Наприклад, якщо діти навчаються в коледжі чи університеті і потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати цю матеріальну допомогу. Своєю чергою, повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, якщо вони цього потребують.

Обов'язки з матеріального утримання виконуються добровільно. У разі ухилення від цього обов'язку і з батьків, і з дітей у судовому порядку можуть стягуватися аліменти.

Аліменти (лат. alimentum — харчі, продовольство) — обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього.

Робота з документом.

Опрацюйте статті 182, 184. Сімейного кодексу та визначте:

1. Які обставини враховуються у визначенні аліментів?
2. Який мінімальний розмір аліментів припадає на одну дитину?

Стаття 182. Обставини, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів

1. При визначенні розміру аліментів суд враховує:
 - 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
 - 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
 - 3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацевдатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;
 - 4) інші обставини, що мають істотне значення.
2. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, за винятком випадків, передбачених статтею 184 цього Кодексу.

Стаття 184. Визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі

1. Якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі.
2. Розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до закону.
3. Якщо розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, передбаченого частиною другою статті 182 цього Кодексу, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 30 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Аліменти підлягають виплаті щомісяця. Крім того, батьки зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину (у разі хвороби, каліцтва, з метою розвитку здібностей дитини і т. ін.).

Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин

Батьки можуть бути звільнені від сплати аліментів, якщо дохід дитини набагато перевищує їхні доходи і цілком забезпечує всі потреби дитини. Виплата аліментів може бути припинена за договором про передання дитині права власності на нерухоме майно.

Повнолітні діти зобов'язані утримувати батьків, якщо вони не працездатні та потребують матеріальної допомоги.

Такий обов'язок не виникає, якщо батьки були позбавлені батьківських прав і не відновлені в них.

Позбавлення батьківських прав — захід юридичної відповідальності стосовно батьків, які не виконують своїх обов'язків щодо виховання неповнолітніх дітей.

Батьки можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо вони:

- не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- жорстоко поводяться з дитиною, є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Оскільки батьківські права тривають до повноліття дитини, то позбавлення батьківських прав після його настання закон не допускає.

Позбавлення батьківських прав здійснюється тільки в судовому порядку, а ініціатором справи може бути один із батьків, опікун (піклувальник) дитини, органи опіки і піклування, навчальний заклад, прокурор, сама дитина, якщо вона досягла 14 років.

Позбавлення батьківських прав — одне із суттєвих обмежень особистих прав громадян, і тому така справа розглядається судом винятково за участі прокурора, а також представника органу опіки і піклування. Якщо батьківських прав позбавляються обидва батьки, дитина передається на піклування органу опіки і піклування.

Батьки, позбавлені батьківських прав, втрачають усі права, що ґрунтуються на факті споріднення з дитиною, зокрема права вимагати від неї в майбутньому матеріальної допомоги. Разом з тим позбавлення батьківських прав не означає звільнення від обов'язку утримання дитини, тому, одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

Запитання для обговорення.

Чи можливо поновлення батьківських прав?

Юридичні задачі

1) Ігор і Олена розлучилися. Вони мають 8-річного сина Дмитра, якого виховують батьки Ігоря. Бабуся і дідусь не дозволяють Олені відвідувати сина. Чи правомірні дії родичів Ігоря?

2) Михайло, якому 16 років, посварився з батьками. Він поїхав до своїх родичів в інше місто і не хоче повертатись додому. Родичі, не маючи дітей, дали згоду на його проживання. Чи має законні підстави Михайло з ними проживати?

3) Миколі 16 років. Його батько помер. Заробітної платні матері недостатньо для утримання Миколи, його брата і сестри. Мати просить Миколу працевлаштуватись і віддавати їй частину зарплати.

4) Сергій дуже добре навчався у школі. Він вступив до політехнічного інституту на контрактне відділення. Батьки кажуть, що оскільки йому вже 18, то він повинен самостійно оплачувати навчання, а вони його вже утримувати не зобов'язані і грошей на навчання не дадуть. Чи праві батьки в цій ситуації?

5) Ірина і Микита збираються розлучитися і не живуть разом уже декілька місяців. Їхня донька Дарина, якій 11 років, живе з мамою. Але вона дуже любить тата і хоче жити разом з ним та його батьками. Микита готовий забрати дитину, але Ірина відмовляє йому, кажучи, що вона сама знає, як їй виховувати дитину.

6) Подружжя Матвієнків вирішило дати хлопчику, який народився у них, ім'я Марс на честь планети з однойменною назвою, маючи на увазі, що дитина матиме рішучий і відважний характер, а в майбутньому стане космонавтом. Вибране ім'я було знехтуване працівниками органу РАЦСу при реєстрації народження дитини. В обґрунтування рішення батькам було пояснено, що це ім'я не вказано в довіднику особистих імен, а в подальшому може викликати насмішки в однолітків дитини в дитячому садку і в школі. Батьки погодились з цим і переписали заяву, вказавши в ньому інше ім'я — Василь. Чи обґрунтовані були вимоги працівників органу РАЦСу? Як слід було вчинити батькам у такій ситуації?

Запитання для підсумку та обговорення

1. Які немайнові права та обов'язки батьків ви знаєте?
2. Назвіть немайнові права дітей.
3. Які основні обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини?
4. У чому полягає зміст права на утримання? За яких умов діти повинні утримувати своїх батьків?
5. Які підстави позбавлення батьківських прав ви знаєте?

Словник

Аліменти (лат. *alimentum* — харчі, продовольство) — обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього.

Позбавлення батьківських прав — захід юридичної відповідальності стосовно батьків, які не виконують своїх обов'язків щодо виховання неповнолітніх дітей.

21. Практичне заняття.

Влаштування дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Як держава захищає права дитини в сім'ї.

Батьки мають пріоритетне право на виховання своєї дитини, а кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя. Держава, своєю чергою, здійснює охорону сім'ї та дитинства і створює умови для їх розвитку.

Завдання.

Опрацюйте ст. 5 Сімейного кодексу та визначіть:

Як держава сприяє захисту сім'ї? В яких випадках може бути здійснено втручання з боку держави у сімейне життя?

Стаття 5. Державна охорона сім'ї

1. Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї.
2. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство.
3. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини.
4. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.
5. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

Права дитини в Україні захищаються в першу чергу батьками. Але бувають випадки, коли батьки неналежно виконують свої обов'язки стосовно виховання дітей або застосовують проти них фізичну силу. З метою протидії та запобіганням таким ситуаціям державою були створені відповідні органи та служби, які дозволять захистити права дітей від утисків з боку дорослих.

До них належать:

- Органи опіки і піклування
- Державні соціальні служби
- Громадські організації з захисту прав дітей
- Служба у справах неповнолітніх

Завдання.

Пригадайте, які міжнародні документи захищають права дитини. Наведіть приклади таких прав.

Що таке опіка, піклування.

Опіка і піклування — правові форми захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб, які залишилися без батьківського піклування.

Опіка і піклування різняться своїм змістом. Опіка встановлюється над дітьми, які ще не досягли віку 14 років (малолітня особа), а піклування — над дітьми віком від 14 до 18 років (неповнолітня особа).

Дитина, над якою встановлено опіку або піклування, має право:

- проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку;
- забезпечення умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до людської гідності;
- збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування;
- на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника.

Опікун чи піклувальник має такі права і обов'язки щодо дитини:

- зобов'язаний виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток, забезпечити одержання нею повної загальної середньої освіти;
- не має права перешкоджати спілкуванню дитини з батьками та іншими родичами, за винятком випадків, коли таке спілкування суперечить інтересам дитини;
- не можуть укладати із своїм підопічним будь-які договори, крім договорів передання майна у власність дитини за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички;
- не може здійснювати дарування від імені дитини.

Опікуном або піклувальником може бути тільки фізична особа, яка є повнолітньою та дієздатною.

При її призначенні органи опіки й піклування повинні враховувати особисті якості особи, як-от: можливості та здатність до виховання дитини, належні умови проживання, вміння знайти спільну мову з дитиною. Також велику роль відіграє бажання самої дитини при виборі опікуна.

Не можуть бути опікунами чи піклувальниками особи, які є не дієздатними, зловживають спиртними чи наркотичними засобами, чи були позбавлені батьківських прав і засуджені за певні злочини.

Контроль за діяльністю піклувальників здійснюється органами опіки та піклування із залученням громадськості у спосіб планових відвідувань осіб, які перебувають під опікою (піклуванням). Періодичність відвідувань встановлюється окремим графіком, але не рідше ніж раз на рік, крім першої перевірки, яка проводиться через три місяці після встановлення опіки і піклування. Особа може бути звільнена від обов'язків опікуна або піклувальника дитини за особистою заявою, за заявою особи, над якою встановлено піклування, та за заявою органу опіки та піклування у разі невиконання нею своїх обов'язків.

Робота з документом.

Опрацюйте статті 76, 77 Цивільного кодексу та визначте підстави припинення опіки та піклування.

Стаття 76. Припинення опіки

1. Опіка припиняється у разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам).
2. Опіка припиняється у разі досягнення підопічним чотирнадцяти років. У цьому разі особа, яка здійснювала обов'язки опікуна, стає піклувальником без спеціального рішення щодо цього.
3. Опіка припиняється у разі поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною.

Стаття 77. Припинення піклування

1. Піклування припиняється у разі:
 - 1) досягнення фізичною особою повноліття;
 - 2) реєстрації шлюбу неповнолітньої особи;
 - 3) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
 - 4) поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена.

3. Усиновлення

Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини проводиться в її найвищих інтересах для забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя. За загальними правилами для усиновлення потрібний дозвіл кровних батьків, але після усиновлення дитина звільняється від обов'язків відносно них. Натомість у неї виникають права та обов'язки щодо особи, яка її всиновила, тобто усиновлювача.

Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною, тому угода про надання усиновлювачем плати за згоду на усиновлення дитини батькам, опікунам чи іншим особам, з якими вона проживає, не буде мати ніякої юридичної сили. Батьки можуть дати згоду на усиновлення тільки після того, як дитина досягне двомісячного віку. Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, то крім їхньої згоди на усиновлення, потрібна згода їхніх батьків. Мати та батько дитини мають право відкликати свою згоду на усиновлення до набрання чинності рішення суду про усиновлення.

Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані в різні сім'ї. Інформація про усиновлення тримається у таємниці, але з 14 років дитина має право на одержання інформації щодо її усиновлення.

Основними вимогами до усиновлювача є:

- дієздатність особи;
- досягнення 21 року;
- різниця у віці повинна становити не менше 15 років, а якщо усиновлюється повнолітня особа, то не менше 18 років.

Поміркуйте.

Чому між усиновлювачем та дитиною повинна бути велика різниця у віці?

Громадяни, які мають бажання усиновити дитину, беруться на облік відповідними державними органами.

Робота з документом.

Опрацюйте ст. 213 Сімейного кодексу та визначіть, коло осіб, які мають переважне право на усиновлення.

Стаття 213. Особи, які мають переважне перед іншими право на усиновлення дитини

1. За наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, переважне право на її усиновлення має громадянин України:

- 1) в сім'ї якого виховується дитина;
- 2) який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновлюється;
- 3) який усиновлює кількох дітей, які є братами, сестрами;
- 4) який є родичем дитини.

2. Крім осіб, зазначених у частині першій цієї статті, переважне право на усиновлення дитини має подружжя.

Законом також встановлено перелік тих осіб, які не можуть бути усиновлювачами.

Умовно їх можна поділити на 4 групи.

 1 група — особи, які за станом свого здоров'я не можуть виконувати функції усиновлювачів: які обмежені у дієздатності; визнані недієздатними; перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами, страждають на небезпечні хвороби.

 2 група — особи, позбавлені батьківських прав, і ці права на момент усиновлення не були поновлені; були усиновлювачами іншої дитини, але усиновлення було скасоване або визнане недійсним з їх вини.

 3 група — особи, які з інших об'єктивних причин не можуть бути усиновлювачами, а саме не можуть забезпечити дитині, наприклад, прожитковий мінімум, створити належні умови для проживання і виховання.

 4 група — всі інші особи інтереси яких суперечать інтересам дитини (наприклад, мають судимість за умисне вчинення злочину проти життя або здоров'я особи тощо). Усиновлювачами також не можуть бути особи однієї статі.

Цікаво знати

Президент США Білл Клінтон народився в неповній сім'ї. Оскільки його батько загинув у автокатастрофі напередодні його народження, а мати вирішила відправити сина до бабусі та дідуся, які його усиновили і виховали майбутнього президента.

Батьки легендарного музиканта Джона Леннона, розлучилися, коли йому було 3 роки. Незабаром після цього його батько-моряк практично зник і не брав участі у вихованні сина. А коли Джону виповнилося 5 років, його мати віддала дитину на усиовлення своїм родичам.

Актор і музикант Джеймі Фокс народився в місті Террелл, штат Техас. Його батьки, Ерік Марлон і Луїза Бішоп, розлучилися, коли хлопчикові було 7 місяців. Джеймі усиновили Марк і Естер Теллі — власні дідусь і бабуся. Саме Естер мала значний вплив на його життя, заохочуючи онука займатися музикою, науками і спортом. Будучи дорослим і успішним, Фокс неодноразово виступав адвокатом усиовлення, обговорюючи цю тему на різних ток-шоу.

Дівчина, на ім'я Джоан Сімпсон та її хлопець, Абдулфата Джон Джандалі, віддали на усиовлення свою дитину коли він був ще малюком. Названими батьками Стіва стали механік Пол Джобс і його дружина Клара, яка працювала бухгалтером; саме вони виховали майбутнього співзасновник а всесвітньо відомої компанії Apple. Стіва Джобса.

Вирішіть юридичні ситуації

Бондар А. Г., після того як одружилася, спільно з чоловіком подала заяву до органів опіки і піклування про бажання усиновити дитину. На підставі того, що Бондар А. Г. не досягла 18 років, співробітники відділу освіти відмовили в прийнятті заяви та постановленні Бондар А. Г. та її чоловіка на облік як осіб, що бажають усиновити дитину.

Як у такому випадку має діяти Бондар А. Г.?

Чи має право Бондар А. Г. бути усиновителем до досягнення нею 18-річного віку?

Березенько В. Г. спільно з його дружиною Березенько Д. І. подали заяву до органів опіки та піклування про бажання усиновити дитину. При судовому розгляді справи з'ясувалося, що Березенько Д. І. лише на 13 років старша за дитину, яку було підібрано відділом освіти для усиовлення. Суддя запропонував Березенько Д. І. відмовитися від усиовлення дитини і дати згоду на її усиовлення Березенько В.Г. Березенько Д. І. заявила, що бажає бути усиовлювачем і тому не може пристати на пропозицію суду. Рішенням суду було відмовлено в усиовленні на підставі того, що усиовлювач був старший усиовленого менше ніж на 15 років.

Чи може бути усиовлювачем особа, яка старше дитини на 13 років?

Чи правомірною була пропозиція судді?

До органу опіки та піклування надійшла заява від Кравченка С. В. з проханням призначити його опікуном двоюрідного племінника Кравченка Павла. На момент подання заяви Павлу було 13 років. Під час розгляду заяви органом опіки та піклування йому виповнилось 14 років. Орган опіки та піклування відмовив у встановленні опіки на тій підставі, що Павло вже досяг чотирнадцяти років і роз'яснив, що Кравченко С. В. має право на звернення з установаження піклування щодо неповнолітнього Павла.

Чи правильне рішення виніс орган опіки та піклування?

Чим відрізняються права та обов'язки опікуна від прав та обов'язків піклувальника?

Бірюкова звернулась до суду з позовом про звільнення її від виконання обов'язків опікуна. Суд відмовив у прийнятті заяви, пояснивши, що рішення з цього питання приймає орган опіки та піклування.

Чи правомірною є відмова суду?

Запитання для підсумку та обговорення

1. Які державні органи допомагають у захисті прав дитини в сім'ї?
2. У чому різниця між поняттями «опіка» та «піклування»?
3. У якому віці припиняється опіка?
4. Що таке усиновлення? Які його правові наслідки?
5. Хто має переважне право на усиновлення?

Словник

Опікун — людина, яка піклується про дитину, що залишилася без батьківського піклування, до досягнення нею 14 років.

Піклувальник — особа, яка піклується про дитину, що залишилася без батьківського піклування, до досягнення нею 18 років.

Усиновлення — прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.

Опіка і піклування — правові форми захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб, які залишилися без батьківського піклування.

22. Як законодавство регулює працю неповнолітніх

1. Трудові права неповнолітніх у прийманні на роботу

Складно уявити, але ще 100 років тому дитяча праця використовувалася майже на всіх видах робіт. Залучалися діти навіть 5-6 річного віку. При цьому тривалість робочого дня становила 14-16 годин. У XIX ст. ситуація була ще гіршою. Наприклад, в Англії існували спеціальні дитячі «робітничі будинки», де діти віком до 12 років працювали на шахтах по 18-20 годин на день, а замість заробітної платні отримували їжу. Більшість з них працювали на штучних копанках, куди могли пролізти тільки маленькі діти. Оскільки така праця була небезпечною для здоров'я, то більшість дітей помирили від хвороби легень через 2-3 роки. Також праця неповнолітніх використовувалася на різноманітних ткацьких фабриках та бавовняних плантаціях.

Запитання для обговорення.

1. Чи змінилася ситуація з працею неповнолітніх у сучасному світі?
2. Чи знаєте ви правові документи, які регулюють працю неповнолітніх?

Захист прав неповнолітніх у сфері трудових відносин гарантований нормами законодавства про працю, законах України та інших нормативно-правових документах нашої держави. Найважливішими з них є:

Кодекс законів про працю

Закон
"Про охорону праці"

Закон
"Про охорону дитинства"

Закон
"Про зайнятість населення"

Як відомо, неповнолітніми є особи, які ще не досягли вісімнадцяти років. У трудових правовідносинах вони прирівнюються у правах до повнолітніх і так само, як і останні, зобов'язані чесно і сумлінно працювати, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержуватися трудової дисципліни тощо. А от у галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці неповнолітні користуються певними пільгами.

Особливості прийому на роботу неповнолітніх

- Не допускається прийняття на роботу осіб молодше 16 років.
- За згодою батьків, або особи, що їх замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли 15 років.
- Допускається прийняття на роботу учнів, у вільний від навчання час по досягненню ними 14 річного віку за згодою одного з батьків.
- Особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду. Медогляд до 21 року є обов'язковим.
- З неповнолітніми трудовий договір укладається в обов'язковій письмовій формі.
- При прийомі на роботу неповнолітнім не встановлюється випробувальний термін.

Запитання для дискусії.

Необхідно підвищити або зменшити вік, із якого можна працювати?

ЗА ПІДВИЩЕННЯ ВІКУ	ЗА ЗМЕНШЕННЯ ВІКУ
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

2. Робочий час і час відпочинку для неповнолітніх

Усі неповнолітні мають право на певні пільги щодо робочого часу, заробітної плати та надання відпусток. Зокрема, для всіх працівників, які ще не досягли вісімнадцяти років, чинним законодавством встановлено скорочену тривалість робочого часу. Так, якщо для дорослих працівників нормальна тривалість роботи становить 40 годин на тиждень, то для підлітків вона буде встановлюватися залежно від віку та періоду часу, коли він буде працювати.

Порівняння робочого часу неповнолітніх

Завдання

Опрацюйте ст. 194 Кодексу законів про працю та визначте:

1. Як оплачується праця неповнолітніх при скороченому робочому дні?
2. В чому особливість оплати праці неповнолітніх, які працюють у вільний від навчання час?

Стаття 194. Оплата праці працівників молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи

Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Праця працівників молодше вісімнадцяти років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати.

З метою охорони здоров'я неповнолітніх працівників забороняється їх залучати до роботи:

- до надурочних робіт;
- робіт у вихідні дні;
- на підземних роботах;
- роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці;
- важкої роботи з перенесення великих вантажів;
- роботи в нічний час.

Порівняно з дорослими неповнолітні мають більшу тривалість відпустки. Їм надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день у зручний для них час. Крім того, щорічні відпустки повної тривалості для неповнолітніх у перший рік їхньої роботи надаються за заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на підприємстві, в установі чи організації. Також забороняється ненадання щорічних відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років.

Важливо наголосити, що звільнення неповнолітніх працівників з ініціати-ви роботодавця допускається тільки за згодою відповідного органу у справах неповнолітніх.

Цікавою особливістю припинення трудових правовідносин з неповнолітніми також є те, що відповідно до чинного законодавства розірвати трудовий договір з працівником, який ще не досяг вісімнадцяти років, можна не тільки з ініціати-ви роботодавця та самого неповнолітнього працівника, а й з ініціати-ви батька чи матері. Але цей варіант можливий лише у разі, коли подальше виконання трудового договору загрожує здоров'ю неповнолітнього або пору-шує його законні інтереси. Наприклад, заважає успішному навчанню неповнолітнього чи відбувається превтома дитини.

Завдання

Вирішіть запропоновані юридичні задачі

Задача 1

16-річному учню школи Прокопенку, який влаштувався помічником продавця в магазині з 20 січня 20016 року, встановили 20-годинний робочий тиждень. Прокопенко засумнівався в правильності такого рішення власника й звернувся за консультацією до Вас. Чи відповідають дії власника магазину нормам трудового законодавства?

Задача 2

16-річний слюсар Бортнік зібрався додому. У роздягальні до нього звернувся майстер дільниці: «Чому це ти вже йдеш, адже до завершення зміни ще 30 хвилин?» Про що забув майстер? Обґрунтуйте відповідь.

Задача 3

Два учні школи, 16-річний Мотуз і 15-річний Чайка, під час канікул влаштувалися на роботу двірниками. Їм встановили робочий день 6 годин щоденно (36 годин на тиждень), пояснивши, що оплачується їхня робота пропорційно відпрацьованому часу. Та хлопці заявили, що вони працюватимуть по 8 годин, щоб заробити більше грошей. Які порушення трудового законодавства допущені в цьому випадку?

Задача 4

Під час укладання трудового договору із 17-річним Ігорем керівник підприємства наполягав на 38-годинному робочому тижні та наданні працюючому відпустки тривалістю 24 календарні дні. Яких порушень припустився власник підприємства?

Задача 5

Учня 11 класу було звільнено з роботи на підставі клопотання школи про незадовільне відвідування учнем школи. Чи правомірні дії адміністрації?

Задача 6

Андрію 12 років, він посварився з батьками і вирішив заробляти на життя сам. Він найнявся вантажником і став переносити ящики вагою 15 кг. Батьки подали позов до суду на роботодавця. Чи мали батьки законні підстави для цього?

Запитання для підсумку та обговорення

1. Які закони регулюють трудові права неповнолітніх?
2. З якого віку неповнолітні можуть працювати?
3. Чи легко неповнолітньому влаштуватися на роботу? Чому?
4. Які особливості робочого часу та відпочинку передбачено для неповнолітніх?
5. Запропонуйте зміни до чинного законодавства, які допомогли б неповнолітнім ефективніше реалізовувати своє право на працю.

Словник

Робочий час — це установлений законодавством відтинок календарного часу, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка роботи та умов трудового договору повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Час відпочинку — час, протягом якого працівники вільні від обов'язку працювати і мають право використовувати його на свій розсуд.

Відпустка — час відпочинку, який обчислюється в календарних днях і надається працівникам зі збереженням місця роботи і заробітної плати.

23. Практичне заняття: Працевлаштування неповнолітніх.

1. Право на працю.

Вже зовсім скоро ви отримаєте змогу офіційно працювати і стати повноцінним учасником трудових відносин. Опрацювавши цей параграф, ти зможеш дізнатися, якими документами регулюється право на працю в Україні, навіщо потрібно укладати трудовий договір і куди необхідно звернутися, щоб влаштуватися на роботу.

Завдання.

Опрацюйте ст. 43 Конституції України та визначіть:

- хто має право на працю?
- як держава допомагає громадянам у здійсненні їхніх прав на працю?
- використання якої праці забороняється?

Стаття 43.

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Право на працю регулюється окремою галуззю - **трудовим правом**.

Основним документом у трудовому праві є Кодекс законів про працю. В ньому закріплено не тільки трудові права громадян, а й їх гарантії.

До них належать:

— вільний вибір виду діяльності. Тобто кожен може обрати ту роботу, яка йому підходить і подобається;

— безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні, відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб;

— надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до попередньо поданих ними заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів. Отже, завершивши навчання після університету, ви зможете отримати направлення на роботу, але за тим фахом, який ви отримали;

— безплатне навчання безробітних новим професіям, перепідготовку в навчальних закладах або в системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії;

— компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість;

— правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи.

Поміркуйте: Які шляхи пошуку роботи ви знаєте?

2. Як знайти роботу

Популярним способом пошуку роботи є розміщення в Інтернеті власного резюме. Саме воно формує перше враження про претендента на робоче місце. Роботодавець, ознайомившись із ним, зможе відібрати необхідного йому кандидата та запросить його на співбесіду для подальшого обговорення умов працевлаштування. Потрібно зазначити, що неповнолітнім у пошуку роботи варто ходити на співбесіду разом з батьками, це дозволить уникнути непорозумінь із роботодавцем щодо майбутнього працевлаштування.

Резюме — коротка інформація про ваші знання, досвід роботи й можливості, тобто своєрідна візитка, що засвідчує важливу інформацію про шукача роботи. Воно має бути чітким і бажано обсягом не більше сторінки.

У резюме необхідно зазначити:

Прізвище, ім'я та по батькові.

Трудовий досвід: посади, що обіймали до цього часу, із зазначенням місця і часу роботи.

Службову, домашню адресу, телефон, email.

Інформацію про освіту (навчальні заклади, що їх ви закінчили, та фах, який ви отримали).

Професійні досягнення (наукові публікації, премії, перемоги в конкурсах та на олімпіадах, різноманітні нагороди, тощо).

Наявність професійних навичок і досвіду роботи в цій галузі.

Інші навички, а саме: володіння комп'ютером, наявність посвідчення водія тощо.

Рівень володіння іноземними мовами.

На яку посаду ви претендуєте.

Для кандидатів без досвіду чи з мінімальним досвідом роботи може мати значення набір особистих якостей, таких як комунікабельність, пунктуальність, здатність і бажання вчитись новому. За наявності інших навичок можна про них згадати в резюме.

Зразок резюме

ПІБ: П'яточкин Петро Іванович

Адреса: 61010 м. Київ пр., С. Бандери 39

контактний тел. 700-77-77

E-mail: Pyatka@ukr.net

Мета: працевлаштування

Освіта:

09.2016 – дотепер — Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Напрямок – інформаційні системи. Спеціальність — програміст, учитель інформатики.

Наразі здобуваю Вищу освіту.

2005-2016 Гімназія №777 м.Київ

Досягнення: отримую президентську стипендію за досягнення у фізиці та програмуванні.

Навички: досвід роботи в середовищі Windows 7/8/10/XP, MS Office, Adobe Photoshop, C+/C++

Мови: українська – рідна, англійська – середній рівень (достатньо для спілкування та роботи з літературою).

Особисті дані: народився 23.05.1999 р.

Сімейний стан: неодружений.

Особисті якості: цілеспрямований, комунікабельний, швидко навчаюсь, креативний.

Інтереси: комп'ютерні системи, електроніка, інтернет, програмування, безпека, література, спорт.

Завдання.

Складіть власне резюме, використовуючи запропонований зразок.

Якщо роботу не щастить знайти самостійно, то в такому випадку можна звернутися до Державної служби зайнятості. **Державна служба зайнятості** — централізована система державних установ, які на безоплатній основі надають послуги із пошуку роботи, а також соціальні послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття та здійснюють виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи. Вони зможуть запропонувати вам роботу за фахом (за умови наявності відповідних вакансій), або відправити на курси, які допоможуть вам отримати нову кваліфікацію і працевлаштуватися.

3. Трудовий договір

Відносини, що виникають у процесі праці, називаються трудовими. Підставою для їх виникнення є укладання трудового договору між працівником і роботодавцем.

Трудовий договір — угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачу-

вати працівникові заробітну платню і забезпечувати всі умови, передбачені законодавством про працю та домовленістю сторін.

При прийманні на роботу та укладанні трудового договору необхідно звертати увагу на чіткість формулювання його положень. Наприклад, часто можна зустріти оголошення, де пропонують гідні умови та високу оплату праці, але при цьому не дається уточнення, скільки ви будете заробляти та які умови на робочому місці будуть для вас створені. Тому при укладанні трудового договору чітко обговорюйте суму заробітної плати, час її виплати та умови праці, які повинні відповідати нормам трудового законодавства.

Поміркуйте:

Чи можна укласти трудовий договір в усній формі?

Завдання.

Опрацюйте витяг із Кодексу законів про працю України та визначте:

- 1. В якій формі укладається трудовий договір?**
- 2. Які документи подаються для укладання трудового договору?**

Стаття 24. Укладення трудового договору

Трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. Додержання письмової форми є обов'язковим:

- 1) при організованому наборі працівників;
- 2) при укладенні трудового договору про роботу в районах з особливими природними географічними і геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я;
- 3) при укладенні контракту;
- 4) у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;
- 5) при укладенні трудового договору з неповнолітнім;
- 6) при укладенні трудового договору з фізичною особою;
- 7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, - також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи.

Зверніть увагу, що закон забороняє вимагати від осіб, які стають до роботи, відомостей про їхню партійну і національну належність, походження та документів, подання яких не передбачено законодавством. Інколи роботодавець вимагає подання довідок про навчання, про попередню роботу, про забезпеченість житловою площею та наявність прописки, про склад сім'ї, про роботу за сумісництвом тощо. Такі вимоги є незаконними.

При укладенні трудового договору сторонами може бути обумовлено випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Термін випробування не може перевищувати трьох місяців, а в окремих випадках — шести місяців.

Крім того, до початку роботи за укладеним трудовим договором роботодавець зобов'язаний:

- роз'яснити працівникові його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці;
- ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором;
- визначити робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- проінструктувати працівника з правил техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Щодо строку укладення договору, трудовий договір може бути:

- безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- на визначений строк, установлений за погодженням сторін;
- таким, що укладається на час виконання певної роботи.

При цьому строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру подальшої роботи або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами. Трудові правовідносини виникають із моменту прийняття працівника на роботу.

Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу.

Роботодавець може відмовити в прийнятті на роботу лише у таких випадках:

- відсутність вакантних місць;
- обмеження, встановлені законодавством щодо прийому на роботу окремих категорій працівників;
- вік, стан здоров'я, важкі та шкідливі умови праці (щодо неповнолітніх і жінок);
- недостатність або відсутність належної кваліфікації у працівника, що наймається на роботу.

ПРАЦІВНИКОМ

фізичні особи (громадяни, іноземці, особи без громадянства, які досягли 16 річного віку)

РОБОТОДАВЦЕМ

власник підприємства, установи, організації, уповноважений ним орган чи фізична особа

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР УКЛАДАЄТЬСЯ МІЖ ДВОМА СТОРОНАМИ

Ситуативне завдання.

До вас, як до юристконсульта, звернулися двоє неповнолітніх: Наталія 15 років та Микола 16 років. Їх цікавить, чи мають вони право на працю та як вони можуть знайти роботу і влаштуватися на неї.

Поясніть їм, які трудові права вони мають, та дайте поради, які допоможуть неповнолітнім у пошуку роботи.

Завдання для обговорення.

Опрацюйте приведені висловлювання. Чому праця — це не тільки право, а й обов'язок? Наскільки важливим для вас є можливість реалізації права на працю?

Хоча б над тобою було сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти не зможеш сам змусити себе до праці і сам вимагати її від себе.

В. Сухомлинський

Праця в наш час - це велике право і великий обов'язок.

В. Гюго

Словник

Резюме — вид документа, в якому подаються короткі відомості про навчання, трудову діяльність та професійні успіхи й досягнення особи, яка його складає.

Трудовий договір — угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну платню і забезпечувати всі умови, передбачені законодавством про працю та домовленістю сторін.

Державна служба зайнятості — централізована система державних установ, які на безоплатній основі надають послуги з пошуку роботи, а також соціальні послуги з державного соціального страхування на випадок безробіття та здійснюють виплату матеріального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою роботи.

24. Що таке адміністративне правопорушення. Злочини.

1. Що таке адміністративне правопорушення

Адміністративне правопорушення (проступок) - протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Для того, щоб визначити, чи є в певній ситуації адміністративне правопорушення необхідно знати його ознаки та склад.

Ознаки адміністративного правопорушення.

Протиправна дія або бездіяльність — тобто діяння, заборонене законом, яке порушує встановлені норми адміністративного права.

Суспільна небезпечність — завдає реальної шкоди особистості, суспільству, державі або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Наприклад, порушення правил дорожнього руху.

Адміністративна караність — за здійснення протиправного адміністративного проступку особа буде притягнута до адміністративної відповідальності (наприклад, штраф).

Винність діяння — наявності вини особи у вигляді умислу чи необережності.

Прикладом адміністративного правопорушення буде:

- безквитковий проїзд у громадському транспорті;
- порушення правил дорожнього руху як водіями, так і пішоходами;
- невчасне отримання паспорта;
- дрібне хуліганство;
- розпиття алкогольних напоїв у громадських місцях;
- нецензурна лайка тощо.

За малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган або посадова особа, уповноважена вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності та обмежитись усним зауваженням.

Склад адміністративного правопорушення становлять:

СУБ'ЄКТ

— особа, яка скоїла адміністративне правопорушення і досягла 16 років;

ОБ'ЄКТ

— суспільні відносини, які складаються у сфері адміністративно-організаційної діяльності і порядку управління;

*Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових,
адміністративних і кримінальних правовідносин*

- людина, її здоров'я, честь і гідність; власність;
- права і свободи громадян.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

- вина у формі умислу або необережності;
- психічне ставлення особи до до своєї протиправної дії.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

- це сама протиправна дія та причинно-наслідковий зв'язок між дією і настанням шкідливих наслідків;
- час, місце і спосіб здійснення правопорушення.

Завдання.

Вирішіть ситуаційні задачі

1. Десятикласник, якому виповнилося 16 років, протягом півроку відмовляється отримувати паспорт громадянина України. При цьому він посилається на те, що не має потреби в отриманні документа, бо він має намір отримати громадянство іншої держави, але не може пояснити якої саме. Чи є в його діях адміністративне правопорушення?

2. На вулиці підлітки голосно співали пісні, брутально лялися, на зауваження перехожих не реагували або відповідали лайкою. Їх затримав наряд поліції і з'ясувалося, що двом із затриманих по 14 років, одному — 15, а двом — 17 років. Визначте склад адміністративного правопорушення.

3. Батьки з 9-річним сином, повертаючись пізно ввечері з театру, перейшли вулицю у невстановленому місці, неподалік підземного пішохідного переходу. Співробітникам поліції, які їх затримали, батьки пояснили, що поблизу не було машин і взагалі рух вночі дуже обмежений. Чи будуть вони притягнуті до адміністративної відповідальності?

2. Що таке злочин та його ознаки

Злочин — передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), яке було вчинене суб'єктом злочину.

Основними ознаками злочину є:

- суспільна небезпечність;
 - протиправність;
 - винність діяння;
 - караність (передбачено кримінальну відповідальність).
-

Протиправність злочину полягає в тому, що злочином визнається тільки суспільно небезпечне діяння, яке передбачене чинним Кримінальним кодексом. Важливо зазначити, що не є злочином дія чи бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла істотної шкоди іншим людям, суспільству або державі.

Злочином може бути тільки вчинок людини, який вона здійснює у формі суспільно небезпечного діяння чи бездіяльності. Саме тому ваші думки, почуття, побажання, переконання не є злочином, оскільки вони не є діянням, вчинком.

ДІЯ

це активна поведінка особи, в якій виражена її воля і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків

наприклад
крадіжка гаманця

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ

це пасивна поведінка, в якій так виражена воля особи і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків

наприклад
людина повинна була заплатити податки, але не зробила цього

Суспільна небезпечність – полягає в тому, що протиправні дії особи спричиняють шкоду або створюють загрозу нанесення шкоди об'єктам, що охороняються законом

Слід зазначити, що злочин має підвищений рівень суспільної небезпеки порівняно з іншими видами правопорушення.

Винність діяння передбачає здійснення передбаченого Кримінальним кодексом суспільно небезпечного діяння у формі умислу чи необережності.

Завдання.

Опрацюйте статті 24, 25 Кримінального кодексу та визначте види умислу чи необережності.

Стаття 24. Умисел і його види

1. Умисел поділяється на прямий і непрямий.
2. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.
3. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Стаття 25. Необережність та її види

1. Необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість.

2. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

3. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

У кримінальному праві існує таке поняття, як презумпція невинуватості. Воно передбачає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Отже, немає вини — значить, немає і злочину.

Караність — передбачає можливість застосування покарання за злочин, яке передбачено у кримінальному кодексі. Вона застосовується до суб'єкту злочину, тобто фізичної осудної особи, яка його вчинила і досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Завдання.

Пригадайте, які обставини виключають злочинність діяння.
Поміркуйте, чим злочин відрізняється від адміністративного правопорушення?

3. Види злочинів

Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на:

Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання.

Сюди можна віднести такі злочини, як:

- незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;
- жорстоке поводження з тваринами;
- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів;
- зловживання опікунськими правами;
- незаконне розголошення лікарської таємниці.

Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Такими злочинами будуть:

- крадіжка — таємне викрадення чужого майна;
- давання хабара;
- ухилення від призову на строкову військову службу;
- фіктивне підприємництво;
- підміна дитини.

Тяжким злочином є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Прикладом таких злочинів будуть:

- умисне тяжке тілесне ушкодження;
- контрабанда — переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;
- незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене організованою групою, або таке, що спричинило тяжкі наслідки;
- катування, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Прикладом може бути:

- умисне вбивство;
- організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб;
- диверсія, шпигунство, державна зрада

Залежно від ступеня завершеності злочини поділяються на:

Завершений злочин

- це діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, *наприклад*, чоловік пограбував магазин.

Незавершений злочин

- це готування до злочину та замах на злочин, але який не доведений до кінця з причин, що не залежать від волі особи, яка його здійснює, *наприклад*, чоловік хотів викрасти машину, зламав замок, але через те, що в машині не було бензину, не зміг її викрасти.

Готуванням до злочину є пошук або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності, у той час як за інші види готування особа має нести покарання.

Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії чи бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Кримінального кодексу, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину.

4. Склад злочину

Склад злочину — сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що створюють суспільно небезпечне діяння, яке визнається злочином.

Склад злочину має свої функції:

ФУНДАМЕНТАЛЬНА

— визначає, що склад злочину є єдиною законною підставою кримінальної відповідальності

РОЗМЕЖУВАЛЬНА

— завдяки складу злочину можна визначити, яка дія є злочинною, а яка правомірною

ПРОЦЕСУАЛЬНА

— завдяки визначенню складу злочину відбувається розслідування ситуації, яка склалася і визначається присутність злочинного діяння.

ГАРАНТІЙНА

— забезпечує дотримання прав громадянина та законності у суспільстві. Передбачає, що особа буде нести відповідальність саме за той злочин, який вона скоїла.

Ознаки, що характеризують злочин з якогось одного боку, називаються елементом складу злочину.

До них належать:

1. **Об'єкт злочину** — це ті суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом і на які відбувається злочинне посягання. Наприклад, якщо хлопець вирішив викрасти мобільний телефон у жінки, то об'єктом буде право власності жінки на нього, а сам телефон буде предметом злочину. Ознаками об'єкта злочину є:

➤ важливість і цінність суспільних відносин, поставлених під охорону закону;

- тяжкість заподіюваної злочином шкоди суспільним відносинам;
- предмет – тобто це матеріальна річ, злочинним впливом на яку заподіюється суспільнонебезпечна шкода.

2. **Об'єктивна сторона злочину** — ознаки, які характеризують зовнішній прояв злочину, ті зміни в навколишньому суспільному середовищі, які призводять до вчинення злочину, а також саме діяння, подію вчинення злочину. Такими ознаками є:

- дія чи бездіяльність;
- злочинні наслідки — нанесена шкода внаслідок протиправних дій проти суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом;
- причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю і тими злочинними наслідками, які настали. Наприклад, чоловік перевищив швидкість (дія) автомобіля і збив людину (наслідок дії);
- місце, час, спосіб, обстановка вчинення злочину та використані для вчинення злочину знаряддя.

3. **Суб'єкт злочину** — фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

- фізична особа — тільки фізичні особи визнаються суб'єктами злочину, оскільки лише вони є кримінально відповідальними;
- вік особи — досягнення встановленого кримінальним законом віку, з якого починається кримінальна відповідальність (за загальним правилом настає з 16 років, але за певні види злочинів з 14 років);
- осудність — здатність особи керувати своїми діями, усвідомлювати їх наслідки та мати можливість нести за них відповідальність.

4. **Суб'єктивна сторона** — це ознаки, які характеризують злочин з його внутрішнього боку. Вони виражаються у формі вини, тобто психологічного ставлення особи до вчинюваної нею дії та усвідомлення її негативних наслідків, у вигляді умислу та необережності.

Завдання

Вирішіть юридичні задачі, визначивши елементи злочину та ступінь його тяжкості і завершеності.

1. Під час зупинки автобуса контролер Петрова перевіряла наявність квитків у пасажирів, у зв'язку з чим запропонувала їм виходити через передні двері. З цього приводу пасажир Приходько висловив незадоволення і замість того, щоб показати квиток, почав штовхати та обзивати непристойними виразами Петрову. Оцінивши обстановку, водій автобуса Банов намагався затримати Приходька в салоні, однак Приходько схопив Банова за одяг, порвавши останньому сорочку, і вийшов з автобуса. Банов вибіг за Приходьком, наздогнав його та завдав йому декількох ударів в область голови кулаком, заподіюючи Приходьку тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я останнього.

2. Громадянин Соловійов, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, з метою крадіжки індивідуального майна таємно проник до будинку Головіна. Зібравши в сумку частину майна, він заснув на місці скоєння злочину, де його затримав господар.

3. Щоб уникнути контрольної роботи з математики, 14-річний учень Петро повідомив телефоном, що школу, де він навчається, заміновано. Цього дня заняття в школі були зірвані.

4. Федченко М. проник у квартиру крізь вхідні двері, які він відчинив за допомогою відмички. Його не збентежило, що в приміщенні є господар, який спав у кімнаті. Тому він почав збирати речі до своєї сумки, але почувши, що господар прокинувся, кинув її та втік.

5. Лузін, бажаючи помститися Хотину, скинув з даху багатопверхового будинку на нього цеглину, однак не влучив. Цеглина впала поруч із Хотиним та розбилася. Адвокат Лузіна звернувся до слідчого з клопотанням про припинення кримінальної справи, мотивуючи це тим, що шкоду Хотину заподіяно не було, а отже, це діяння не є суспільно небезпечним.

Запитання для підсумку та обговорення

1. З якого віку настає адміністративна відповідальність?
2. Які основні причини адміністративних правопорушень? Як можна цьому запобігти?
3. Що таке злочин? Які його ознаки?
4. Чим прямий умисел відрізняється від непрямого? Наведіть приклади.
5. Які види злочинів ви знаєте?
6. Що таке склад злочину? Назвіть його функції.

Словник

Адміністративне правопорушення (проступок) — протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Кримінальне право — система юридичних норм, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Злочин — передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), яке було вчинене суб'єктом злочину.

Склад злочину — це сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що створюють суспільно небезпечне діяння, яке визнається злочином.

25. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх

1. Адміністративна відповідальність

Адміністративне стягнення — необхідний правовий наслідок порушення або невиконання адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника і обмеженні його особистих матеріальних благ та інших правових інтересів. Адміністративне стягнення застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Завдання

Опрацюйте ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення та визначте основні види адміністративних стягнень.

Стаття 24. Види адміністративних стягнень

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- 1) попередження; 2) штраф;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
 - 5.1) громадські роботи; 6) виправні роботи;
 - 7) адміністративний арешт; 8) арешт з утриманням на гауптвахті (для військових).

Закон визначає органи, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. До них належать:

- адміністративні комісії при виконавчих комітетах місцевих рад народних депутатів;
- районні суди;
- органи внутрішніх справ, державні інспекції тощо.

Адміністративна відповідальність неповнолітніх має свої особливості. Вона може настати тільки за умови, якщо неповнолітньому виповнилось 16 років саме до моменту вчинення протиправного діяння, а не до вирішення питання про притягнення його до адміністративної відповідальності. До неповнолітнього також не може бути застосований адміністративний арешт.

Вчинення адміністративного правопорушення неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує відповідальність, але якщо воно скоєно у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, то це буде обтяжливою обставиною.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх віком від 16 до 18 років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- попередження;
- догана або сувора догана;
- передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Проте у разі вчинення особами віком 16-18 років окремих адміністративних правопорушень вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. Їх перелік чітко визначено законодавством:

- незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах;
- дрібне розкрадання державного або колективного майна;
- порушення правил дорожнього руху;
- дрібне хуліганство;
- стрільба з вогнепальної, холодної летальної чи пневматичної зброї в населених пунктах і не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку;
- злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника поліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця;
- порушення правил дозвільної системи щодо вогнепальної, холодної чи пневматичної зброї та бойових припасів.

Завдання:

Вирішіть юридичні задачі

1. Двоє юнаків – Олександр (19 років) та Ігор (17 років) вчинили серйозне адміністративне правопорушення, за що законом у виняткових випадках застосовується такий вид покарання, як адміністративний арешт строком до 15 діб і таке рішення ухвалює лише суд або суддя. Ви — суддя і розглядаєте цю справу. Ваше рішення?

2. Патрульна служба зупинила водія, який був без шолома і керував мотоциклом у нетверезому стані. Визначте склад адміністративного проступку. Які стягнення можуть бути застосовані до водія?

3. Громадянина Ігоря та його сина Дмитра (12 років) було затримано на надвнутому човні посередині озера рибінспектором, коли вони із сітки витягали рибу. Вкажіть склад адміністративного правопорушення. Які адміністративні стягнення можуть бути застосовані?

4. Підлітки, гуляючи вулицею, гучно співали пісні, брутально лаялася, на зауваження перехожих не реагували або реагували лайкою. Після затримання нарядом поліції виявилось, що двом із затриманих по 14 років, одному — 15, а іншим — 17 років. Чи притягнуть їх до адміністративної відповідальності?

2. Що таке кримінальна відповідальність

Кримінальна відповідальність — це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених Кримінальним кодексом обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Для того, щоб краще розуміти зміст кримінальної відповідальності, необхідно знати підстави притягнення до неї.

Завдання.

Опрацюйте ст. 2 Кримінального кодексу та визначте підстави притягнення до кримінальної відповідальності та за яких умов особа не може бути піддана кримінальному покаранню.

Стаття 2. Підстава кримінальної відповідальності

1. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом.
2. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.
3. Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу.

Отже, до кримінальної відповідальності призводять діяння та вчинки, визнані злочином. Як наслідок — до осіб, які його скоїли, може бути застосоване кримінальне покарання.

Кримінальне покарання — примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у скоєнні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод цієї особи.

Покарання є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється як за допомогою погрози покаранням, так і способом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже вчинили злочини. Отже, покарання є вагомим важелем впливу, який держава використовує для охорони найбільш значущих суспільних відносин.

Основними ознаками покарання є:

- визнання його заходом державного примусу, що застосовується до осіб, які вчинили злочин;
- його застосування є одним з завершальних етапів кримінальної відповідальності та являє собою юридичний наслідок злочину.

Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових, адміністративних і кримінальних правовідносин

- може бути застосовано лише за вироком суду від імені держави;
- призначення і його виконання можливі тільки стосовно самого винного;
- полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого;
- будь-яке покарання тягне за собою судимість.

Важливо зазначити, що метою покарання є не тільки покарання винуватих осіб, які вчинили злочин, а й виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів з боку інших осіб. Також покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Поміркуйте:

чим кримінальна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності?

3. Які покарання передбачено Кримінальним кодексом України

Кримінальний кодекс України визначає 12 видів покарань.

Завдання.

Опрацюйте ст. 51. Кримінального кодексу та визначте види покарань, які в ній передбачені.

Стаття 51. Види покарань

До осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- 4) громадські роботи;
- 5) виправні роботи;
- 6) службові обмеження для військовослужбовців;
- 7) конфіскація майна;
- 8) арешт;
- 9) обмеження волі;
- 10) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- 11) позбавлення волі на певний строк;
- 12) довічне позбавлення волі.

За порядком призначення всі покарання підрозділяються на три групи:

Основні покарання

— призначаються лише як самостійні покарання. Вони ні за яких умов не можуть призначатися на додаток до інших покарань, не можуть бути до них приєднані. За один злочин може бути призначене тільки одне основне покарання.

Додаткові покарання

— призначаються лише як додаток до основних покарань і самостійно застосовуватися не можуть.

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

— до них належать позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф.

До основних покарань належать:

- громадські роботи;
- виправні роботи;
- службові обмеження для військовослужбовців;
- арешт, обмеження волі;
- тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- позбавлення волі на певний строк;
- довічне позбавлення волі.

До додаткових покарань належать:

- позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- конфіскація майна.

До основного покарання може бути приєднано одне чи кілька додаткових покарань, але тільки у випадках, передбачених законом. Залежно від суб'єкта, до якого застосовуються покарання, вони класифікуються на загальні та спеціальні.

ЗАГАЛЬНІ

можуть бути застосовані до будь-якої особи

наприклад

обмеження чи позбавлення волі.

СПЕЦІАЛЬНІ

призначаються лише певному колу засуджених

наприклад

службові обмеження для військовослужбовців чи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Запитання для обговорення:

Які види покарань можуть бути застосовані для неповнолітніх, а які ні? Чому?

Запитання для підсумку та обговорення

1. Які покарання передбачено Кримінальним кодексом? Які з них застосовуються до неповнолітніх?
2. Які види стягнень передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення?
3. Чим відрізняються основні покарання від додаткових?
4. В чому полягає особливість кримінальної відповідальності неповнолітніх?

Задача

Неповнолітні Іван (14 років), Петро (15 років) та повнолітній Віталій (21 рік) вчинили розбійний напад на приватного підприємця. Кого буде притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо ст. 67 Кримінального кодексу України визначає це правопорушення як «скоєння злочину групою осіб за попередньою змовою», що є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність? Батьки неповнолітніх наполягають на їх звільненні від покарання, бо чули, що ст. 22 Кримінального кодексу, яка розкриває особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, уже в першій фразі наголошує, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилося 16 років?

Компанія неповнолітніх молодиків (16 років) пошкодила цегляну огорожу однієї з міських шкіл.

Суд зобов'язав їх протягом тижня власноруч побудувати нову огорожу. Чи правомірне рішення суду?

Чому?

Словник

Кримінальна відповідальність — це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених Кримінальним кодексом обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Кримінальне покарання — примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у скоєнні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод цієї особи.

Адміністративне стягнення — необхідний правовий наслідок порушення або невиконання адміністративних заборон, що полягає в осуді поведінки порушника та обмеженні його особистих матеріальних благ, інших правових інтересів.

26. Практичне заняття.

Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх.

1. Які особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх присвячено окремий XV розділ Кримінального кодексу. Необхідність виокремлення цих особливих норм обумовлено потребою враховувати вікові, соціально-психологічні та інші особливості розвитку неповнолітніх, які вчинили злочин, при застосуванні до них різних видів покарань.

Кримінальній відповідальності підлягають неповнолітні особи, яким на час скоєння злочину виповнилося 16 років, але за особливо тяжкі злочини вона настає з 14 років. До таких злочинів належать убивство, зґвалтування, розбійний напад тощо.

Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру.

Завдання

Опрацюйте ст. 105 Кримінального кодексу та визначте, які заходи виховного впливу застосовуються для неповнолітніх. Чи є вони ефективними?

Стаття 105. Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру

1. Неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

2. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

3. До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у частині другій цієї статті. Тривалість заходів виховного характеру, передбачених у пунктах 2 та 3 частини другої цієї статті, встановлюється судом, який їх призначає.

4. Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом.

Потрібно зазначити, що в разі ухилення неповнолітнього, який вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру, вони скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

У разі, якщо неповнолітній буде визнаний винним у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань:

Штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. Якщо в нього немає можливості сплатити штраф то йому призначають громадські або виправні роботи.

Громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому віком від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання такого виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому віком від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. При їх

застосуванні із заробітку неповнолітнього здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від п'яти до десяти відсотків.

Арешт полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти днів.

Покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітнім особам може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, окрім випадку скоєння особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя людини (тоді строк до 15 років)

У призначенні покарання неповнолітньому суд враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші його особливості.

Вирішіть юридичні задачі

1. Неповнолітні Олег (14 років), Сергій (16 років) та повнолітній Анатолій (21 рік) здійснили розбійний напад на приватного підприємця. Кого буде притягнуто до кримінальної відповідальності, якщо ст. 67 Кримінального кодексу України визначає це правопорушення як «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою», що є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність?

Батьки неповнолітніх наполягають на їх звільненні від покарання, бо чули, що ст. 22 Кримінального кодексу, яка розкриває особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, вже у першій фразі наголошує, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років.

2. 17-річний Сергій М., працюючи на заводі, виготовив кілька саморобних фінських ножів і подарував їх своїм друзям-одноліткам Євгену Р. та Дмитру П. Дмитро постійно носив ніж з собою, пояснюючи це необхідністю захисту від можливого нападу хуліганів, а Євген поклав ніж дома – він колекціонував різні види ножів. Чи правомірні дії хлопців?

3. Неповнолітній Астахов, знаючи, що в його однокласника Бородіна є мобільний телефон, захотів заволодіти ним. З цією метою він прийшов до Бородіна додому наче обмінятися дисками. Залишивши гостя на порозі квартири, Бородін пішов до своєї кімнати міняти диски, а Астахов у цей момент витягнув мобільний телефон із піджака Бородіна і поклав до себе у кишеню, а потім виніс його з квартири. Визначте склад злочину.

2. Особливості адміністративної відповідальності

Особливість адміністративної відповідальності неповнолітніх полягає в тому, що за вчинені ними правопорушення може бути застосоване обмежене коло адміністративних стягнень. Це пов'язано насамперед із фізичним і психічним станом неповнолітнього та формуванням і розвитком його особистості. З огляду на ці та інші обставини до неповнолітніх можуть бути застосовані такі заходи:

— **попередження** — захід адміністративного стягнення, що передбачає порядок роз'яснення неповнолітньому його протиправної поведінки. У разі повторного здійснення протиправних дій його буде притягнуто до суворішого адміністративного примусу. Цей захід є адміністративним стягненням лише в

*Неповнолітні як суб'єкти цивільних, сімейних, трудових,
адміністративних і кримінальних правовідносин*

тому разі, коли його належним чином оформлено в письмовій формі у вигляді спеціальної постанови;

— **штраф** — грошове стягнення, що накладається на особу віком від 16 до 18 років за адміністративні правопорушення у випадках і в розмірі, що встановлені Кодексом про адміністративні правопорушення та іншими законами України;

— **виправні роботи** — застосовуються до особи віком від 16 до 18 років строком до двох місяців із відбуванням їх за основним місцем постійної роботи і з відрахуванням до 20% її заробітку в дохід держави. Виправні роботи призначаються судом;

— **адміністративна конфіскація** — примусове безоплатне вилучення предмета в неповнолітнього, що став знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, на користь держави. Важливо зазначити, що конфіскації підлягає лише той предмет, який є особистою власністю неповнолітнього, якщо чинним законодавством не передбачено інших випадків;

— **оплатне вилучення предмета** — полягає у примусовому вилученні в неповнолітнього предмета, що став знаряддям учинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, і в наступній його реалізації з передачею певної суми особі, в якій його було вилучено, з відрахуванням витрат на реалізацію вилученого предмета;

Важливою особливістю адміністративної відповідальності неповнолітніх є її перекладення за певних обставин на батьків чи осіб, які їх замінюють.

Завдання.

Опрацюйте 184 ст. Кодексу України про адміністративні правопорушення та визначте: за яких обставин батьки несуть адміністративну відповідальність за своїх неповнолітніх дітей?

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, — тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Проаналізуйте ситуації.

1. Двоє підлітків — Петро (17 років) і Олег (15 років) в електричці у присутності пасажирів нецензурно лялися, зневажливо ставилися до людей, грубо реагували на їхні зауваження. Вийшовши з електрички на станції, вони кілька разів ударили кулаками в груди і по спині громадянина Федорина, який зробив їм зауваження, зняли з нього шапку і закинули на дерево. Незабаром їх затримали працівники поліції, які здійснювали патрулювання у цьому районі.

2. Підлітки, гуляючи вулицею, гучно співали пісні, брутально лялися, на зауваження перехожих не реагували або реагували лайкою. Після затримання нарядом поліції виявилось, що двом із затриманих по 14 років, одному 15, а іншим — 17 років.

3. Десятикласник, якому виповнилось 16 років, протягом півроку відмовляється отримувати паспорт громадянина України.

4. Чотирнадцятирічний Сергієнко скоїв дрібне хуліганство. 15 грудня 2016 р. щодо його матері було складено протокол про адміністративні правопорушення, відповідно до якого вона підлягала відповідальності за невиконання батьками обов'язків щодо виховання дитини. При розгляді справи в суді мати Сергієнка пояснила, що вона не позбавлена батьківських прав, проте її син проживає окремо від неї та чоловіка — у своїй бабусі, тому вона не може відповідати за його виховання. Незважаючи на пояснення матері, суд виніс рішення про притягнення її до адміністративної відповідальності.

Визначте, хто і як відповідатиме у цьому випадку.

До якої відповідальності їх буде притягнуто?

Чому?

5. Двоє юнаків Анатолій — (19 років) і Павло (17 років) вчинили серйозне адміністративне правопорушення, за що законом у виняткових випадках застосовується такий вид покарання, як адміністративний арешт терміном до 15 діб, і таке рішення приймає лише суд або суддя. Ви — суддя і розглядаєте цю справу.

Яким буде Ваше рішення?

Узагальнення до розділу 4.

I. Вирішіть тестові завдання.

1. Визначте шлюбний вік в Україні:

- А) 17 років-жінки, 18 років – чоловіки;
- Б) 18 років і чоловіки, і жінки;
- В) 17 років і чоловіки, і жінки;
- Г) 16 років – жінки, 18 років — чоловіки.

2. З якого віку настає кримінальна відповідальність

- А) 13 років;
- Б) 15 років;
- В) 16 років;
- Г) 18 років.

3. Укажіть, що є однією з юридичних підстав укладання шлюбу:

- А) взаємна любов;
- Б) згода батьків на шлюб;
- В) взаємна згода жінки та чоловіка;
- Г) наявність медичного огляду.

4. Визначте зайве в переліку видів адміністративних стягнень:

- А) попередження;
- Б) штраф;
- В) позбавлення волі;
- Г) виправні роботи.

5. Укажіть, який робочий час установлено для неповнолітніх працівників від 16 до 18 років:

- А) 12 годин;
- Б) 24 години;
- В) 36 годин;
- Г) 40 годин.

6. Укажіть, скільки календарних днів становить щорічна основна відпустка неповнолітніх працівників до 18 років:

- А) 18 днів;
- Б) 24 дні;
- В) 31 день;
- Г) 30 днів.

2. Дайте визначення поняттям.

А) Шлюб _____

Б) Адміністративний проступок _____

В) Злочин _____

Г) Трудовий договір _____

Д) Резюме _____

3. Заповніть порівняльну таблицю: основні права та обов'язки дітей і батьків

Права і обов'язки батьків	Права і обов'язки дітей

4. Запитання та завдання для обговорення:

А) Чим опіка відрізняється від піклування?

Б) Як ви думаєте, чи легко неповнолітньому влаштуватися на роботу? Порадьте одноліткам, на що необхідно звертати увагу при укладанні трудового договору?

Вирішіть юридичні задачі

В) 14-річна дівчина вирішила піти працювати. Вона знайшла фірму, яка була згодна прийняти її. Однак директор фірми заявив, що для оформлення на роботу їй необхідно подати свідоцтво про народження, довідку про стан здоров'я, довідку про реєстрацію за місцем проживання, а також характеристику зі школи. Чи правомірні вимоги роботодавця?

Г) 16-річний хлопець був прийнятий на роботу на період шкільних канікул. Йому було встановлено восьмигодинний робочий день п'ять днів на тиждень. У вихідний день його терміново викликали на роботу й запропонували протягом одного тижня вийти на нічну зміну.

Д) Нероба Іван мріє про красиве життя. Він лежить вдома на дивані і розмірковує: у якому з місцевих магазинів наприкінці робочого дня може бути найбільша виручка, щоб задарма не ризикувати і здійснити напад з максимальною результативністю. Чи підлягає Іван кримінальній відповідальності?

Е) Пенсіонерка Лаврова переходила вулицю і була затримана працівниками поліції, які пояснили: «Ви порушили правила переходу вулиць, бо пішохідний перехід знаходиться зовсім недалеко, за 200 метрів від цього місця». На це Лаврова відповіла: «Це для вас 200 метрів – зовсім недалеко, а для 75-річної людини робити такий «крюк» важко і, взагалі, - хіба я щось порушила?» А ви як вважаєте?

Розділ 5. Якщо право – це професія

- **Юридичні професії**
- **Правоохоронні органи в Україні**
- **Практичне заняття. Ігровий суд**
- **Практичні заняття. Зустріч з юристами**

27. Юридичні професії

1. Які юридичні професії існують

Скоро ви завершите навчання у школі і у вас з'явиться можливість обрати собі майбутню професію. Однією з найважливіших та найпрестижніших професій протягом усіх часів була посада юриста. Ця професія в першу чергу має на меті захист та відстоювання інтересів громадян.

Слово «юрист» походить від лат. *jus* — право і означає «фахівець з правових питань». При цьому сфера діяльності юриста передбачає розбір складних ситуацій, детальний аналіз фактів і обставин, а від рішення, яке він прийме, часто залежить не тільки життя людини, а цілої держави.

Сьогодні існує низка юридичних професій.

СУДДЯ

Він наділений владою і відповідальністю здійснювати правосуддя в судах усіх рівнів. На основі вивчення матеріалів суддя приймає рішення, керуючись виключно законами і нормативними актами – ця відповідальність лежить на ньому одному.

Виносить вердикт у позовах між юридичними, фізичними особами та державними інстанціями.

ПРОКУРОР

Представляє сторону обвинувачення, а також стежить за виконанням законів і правових норм. Його робота складається з цих двох рівнозначно важливих компонентів. Часто прокурор може одночасно виконувати обов'язки слідчого.

АДВОКАТ

Захищає права обвинуваченого в суді, вивчаючи матеріали справи, будучи присутнім на допитах і збираючи додаткові відомості. Це самостійні фахівці, найчастіше працюють на себе або в адвокатській конторі.

НОТАРІУС

Займається оформленням і заповненням документів: заповітів, довіреностей, договорів, копій, виписок з документів, підписів, актів про купівлю-продаж, отримання спадщини тощо

СЛІДЧИЙ

Займається розслідуванням злочинів, порушенням кримінальної справи і передачею її в суд. Його робота полягає в дослідженні матеріалів справи – протоколів допитів, результатів експертиз, доказів. Слідчий бере активну участь в допитах підозрюваного і свідків, виїжджає на місце злочину.

ЮРИСКОНСУЛЬТ

Завідує дотриманням законів і правових норм в приватних і державних організаціях, а також по відношенню до них самих. Юристоконсульти виконують всі зобов'язки, що стосуються правових задач – оформляють документи, для подачі позову, та захисту своєї організації в суді. Він консулює керівництво і всі відділи з питань фінансового, трудового, адміністративного, страхового права.

2. Повноваження та статус суддів

Суддя - це посадова особа, виключно якій надано право від імені держави здійснювати правосуддя у спосіб розгляду в судовому засіданні кримінальних, цивільних справ, про адміністративні правопорушення та ухвалювати відповідне судове рішення.

У процесі здійснення правосуддя суддя:

- вивчає матеріали конкретних справ;
- аналізує законодавство й судову практику;
- вислуховує пояснення громадян, готуючи справу до розгляду;
- слухає справи й виносить щодо них відповідне рішення або вирок

Завдання.

Опрацюйте ст. 69 Закону України про «Про судоустрій і статус суддів» та визначте основні вимоги до кандидата на посаду судді.

Стаття 69. Вимоги до кандидатів на посаду судді

1. На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою.

3. Слідчий і прокурор

Прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні. Під час судового провадження прокурор має право змінити обвинувачення, висунути додаткове або відмовитися від нього. Головним опонентом прокурора в суді є адвокат.

Опрацюйте ст. 46 Закону України «Про Прокуратуру» та визначте, які вимоги передбачено законодавством для того, щоб отримати посаду прокурора чи слідчого?

Стаття 46. Вимоги до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих

Прокурорами і слідчими можуть призначатися громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, необхідні ділові і моральні якості. Особи, які

не мають досвіду практичної роботи за спеціальністю, проходять в органах прокуратури стажування строком до одного року. Порядок стажування визначається Генеральним прокурором України.

Особи, вперше призначені на посади помічників прокурорів, прокурорів управління, відділів, слідчих прокуратури, приймають «Присягу працівника прокуратури» такого змісту:

«Я, вступаючи на службу в прокуратуру, присвячую свою діяльність служінню Українському народові і Українській державі та урочисто присягаю:

неухильно додержуватися Конституції, законів та міжнародних зобов'язань України;

сумлінним виконанням своїх службових обов'язків сприяти утвердженню верховенства права, законності та правопорядку;

захищати права і свободи людини та громадянина, інтереси суспільства і держави.

Прокурор також здійснює нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законодавства України всіма підприємствами, організаціями і установами, нагляд за органами, які виконують покарання (наприклад, в'язниці).

Слідчий — посадова особа органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, прокуратури. Він провадить попереднє слідство, тобто вчиняє дії, зміст яких полягає в з'ясуванні обставин скоєння злочину, в пошуку винного і пред'явленні йому обвинувачення.

4. Адвокат і нотаріус.

Адвокат — юрист, що надає професійну правову допомогу громадянам та юридичним особам через реалізацію права в їхніх інтересах.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

- дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;
- невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- підвищувати свій професійний рівень;
- виконувати рішення органів адвокатського самоврядування.

Завдання.

Опрацюйте ст. 6 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і визначіть, хто може бути адвокатом. Які вимоги для цього необхідно виконати?

Стаття 6. Адвокат

1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

2. Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у вигляді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

Нотаріус - особа, спеціально уповноважена на вчинення нотаріальних дій, серед яких засвідчення вірності копій документів і виписок з них, засвідчення справжності підпису на документах, засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше шести років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менше трьох років, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової та творчої діяльності.

Завдання для обговорення.

Опрацюйте приведені вислови. Чи погоджуєтеся ви з ними? Яку роль відіграють юристи в сучасній Україні? Яка юридична професія вам подобається найбільше? Чому?

Якби не було поганих людей, то не було б і гарних юристів

Чарльз Діккенс

Юристи — це єдині люди, яких не карають за незнання законів

Джеремі Бентам

5. Коли та як звертатися до правника.

До правників можна звертатися з різних причин і намірів. Наприклад, якщо людина хоче скласти заповіт, то їй необхідно звернутися до нотаріуса, який допоможе їй його скласти та засвідчити.

Якщо були порушені ваші права, то можна звернутися до адвоката, який проконсультує вас щодо можливих ваших дій в ситуації, що склалася. Також до адвокатів звертаються у разі необхідності представлення інтересів особи у суді. Наприклад, неповнолітнього хлопця звинувачують у скоєнні крадіжки, він вважає себе невинуватим, і його батьки попросили адвоката виступити захисником хлопця на судовому засіданні.

Оскільки прокуратура слідкує за дотриманням законності у суспільстві, то до неї можна звернутися в разі неправомірних дій з боку певних посадових осіб. Наприклад, 17-літньому Ігорю вже протягом 4 місяців не сплачують на підприємстві заробітної плати, тому він звернувся з проханням перевірити причини затримки виплат і законність дій вищого керівництва підприємства. Або поліція незаконно затримала малолітню дитину та безпідставно утримувала її у відділку. У такому випадку так само потрібно звертатися до прокуратури.

До суду можна звернутися для захисту своїх прав споживача, або з позовом щодо притягнення до відповідальності осіб, які порушили ваші права.

Якщо ви стали свідком злочину або іншої протиправної дії, то необхідно звернутися до слідчого.

Також до юристів бажано звертатися у разі:

— При укладенні договорів на значні суми, щодо цінного майна, нерухомості або з серйозними для вас зобов'язаннями.

— При укладенні кредитних, депозитних, страхових або інших договорів на значну суму.

— Якщо вас намагаються притягнути до кримінальної або адміністративної або іншого виду юридичної відповідальності.

— При виникненні суттєвих спорів (конфліктів), в тому числі для ведення судових справ.

— При реєстрації та здійсненні підприємницької діяльності.

Виникає питання, як юрист вам зможе допомогти в цих ситуаціях?

— Під час укладення договору юрист проаналізує запропонований договір чи складе його для вас. Професійно складений договір зможе захистити від можливих випадків обману або виникнення несприятливих наслідків.

— У конфліктній ситуації під час ведення переговорів юрист допоможе відстояти ваші права та інтереси.

— У відносинах з органами влади юрист допоможе залишатись у правовому полі та уникнути порушення ваших прав та інтересів.

— При зверненні до суду. Це допоможе звернутися до належного суду та грамотно скласти позовну заяву. Також юрист може представляти вас в суді.

Запитання для підсумку та обговорення

1. В яких випадках необхідно звертатися до правника?
2. Яку допомогу він зможе тобі надати?
3. Назви юридичні професії, які ти знаєш.

Словник

Юрист (правник) — фахівець, який має професійні правові знання у галузі юридичних наук, законодавства і практики його застосування.

28. Правоохоронні органи в Україні.

Для забезпечення верховенства права у суспільстві держава проводить правоохоронну діяльність, яка спрямована на захист прав і свобод громадян та гарантій їх здійснення. Для її ефективного здійснення держава створює правоохоронні органи.

Правоохоронні органи — державні органи, що проводять правоохоронну діяльність, основним завданням якої є боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями у всіх сферах суспільного життя, забезпечення охорони прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави в цілому від протиправних посягань.

Завдання:

опрацюйте ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», та визначіть перелік правоохоронних органів.

Стаття 2. Основні поняття

У цьому Законі вживаються такі поняття:

1. Правоохоронні органи — органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Головною метою діяльності цих органів є охорона правопорядку, яка здійснюється у встановленому законом порядку. Кожен правоохоронний орган має свій правовий статус, який закріплений спеціальним законом. Він регламентує їхні права, обов'язки і особливості діяльності.

Правоохоронні органи

Правоохоронні органи є важливою ланкою системи державних органів України, мета, завдання і функції якої полягають у забезпеченні законності і правопорядку у всіх сферах життєдіяльності держави.

2. Національна поліція та її підрозділи.

Національна поліція України — центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству у спосіб забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліція призначена для захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, а також для протидії злочинності, охорони громадського порядку, власності та для забезпечення громадської безпеки.

Поліція проводить свою діяльність на таких принципах:

Верховенство права — поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Дотримання прав і свобод людини — під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України.

Законності — поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази.

Відкритості та прозорості — поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.

Політичної нейтральності — поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань.

Взаємодії з населенням на засадах партнерства — діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

Безперервність — поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського.

Систему Національної поліції складають центральний орган управління Національною поліцією і територіальні органи Національної поліції. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

У складі поліції функціонують такі підрозділи:

- кримінальна поліція;
- патрульна поліція;

- поліція охорони;
- спеціальна поліція;
- поліція особливого призначення;
- органи досудового розслідування.

Поліцейський є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції та якому присвоєно спеціальне звання поліцейського. Поліцейський має службове посвідчення та спеціальний жетон.

Завдання

Розіграйте ситуацію у парах — «звернення до поліцейського». Поміркуйте, як потрібно себе поводити при спілкуванні з патрульним? Розгляньте різні варіанти поведінки.

Основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- забезпечення публічної безпеки і порядку;
- охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

- протидії злочинності;
- надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Основними повноваженнями поліції є

- Профілактика правопорушень та запобігання їм.
- Досудове розслідування кримінальних правопорушень.
- Розшук осіб.
- Накладання штрафів.
- Затримання підозрюваних.
- Забезпечення громадського порядку.

Завдання:

опрацюйте ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію» та визначіть основні обов'язки поліції.

Стаття 18. Основні обов'язки поліцейського

1. Поліцейський зобов'язаний:

- 1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;
- 2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;
- 3) поважати і не порушувати прав і свобод людини;
- 4) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я;
- 5) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;
- 6) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

2. Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції.

3. Звертаючись до особи, або у разі звернення особи до поліцейського, поліцейський зобов'язаний назвати своє прізвище, посаду, спеціальне звання та пред'явити на її вимогу службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією, не випускаючи його з рук.

4. Додаткові обов'язки, пов'язані з проходженням поліцейським служби в поліції, можуть бути покладені на нього виключно законом.

3. Патрульна служба та її взаємодія з громадою.

Патрульна поліція — підрозділ Національної поліції України, що здійснює цілодобове патрулювання вулиць, а також першим реагує на виклики 102, з метою забезпечення публічного порядку і безпеки, захисту прав громадян, а також безпеки дорожнього руху.

Її основні завдання передбачають:

- забезпечення публічного порядку та безпеки, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- запобігання, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень;
- забезпечення безпеки дорожнього руху, організація контролю за дотриманням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху, а також удосконалення регулювання дорожнього руху з метою забезпечення його безпеки;
- надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Положення про патрульну службу МВС визначає, що основу її діяльності становить концепція «поліція та громада», тобто налагодження співпраці та створення зворотнього зв'язку з суспільством. Реалізація такого підходу полягає у співпраці та взаємодії із населенням, громадськими організаціями, іншими підрозділами органів внутрішніх справ, з метою запобігання правопорушенням, забезпечення безпеки, зниження рівня злочинності, а також встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням.

Поліцейські зобов'язані реагувати на будь-які вияви неправомірного поведіння. Якщо ви стали свідком чи учасником такого – телефонуйте на лінію 102, або кличте поліцейських, якщо вони у зоні досяжності. Немає ситуацій, на які поліція мала би право відмовитися реагувати. І навіть якщо виникають певні труднощі, які, патрульний поліцейський не може вирішити на місці, він має роз'яснити громадянину, куди по закону звернутись із тією чи іншою проблемою.

У разі, якщо проти людини був скоєний злочин, вона має право звернутися із заявою до поліції. Законодавством не передбачено особливих вимог чи певної форми щодо написання заяви про вчинення злочину. Але вона обов'язково повинна містити конкретні відомості про вчинення злочину та прохання особи прийняти і невідкладно зареєструвати заяву про вчинення злочину та внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також розпочати за цією заявою досудове розслідування у формі досудового слідства.

У заяві можна зазначити докази чи вказівки на те, як їх можна отримати (наприклад, дані осіб, які можуть підтвердити обставини, тобто свідків), якщо такі дані відомі. Якщо звернення не є анонімним, то варто зазначити своє прізвище, ім'я та по батькові, адресу та номер телефона. Зауважимо, що за свідомо неправдиву інформацію про вчинення злочину передбачено кримінальну відповідальність.

Заяву про скоєне правопорушення потрібно віднести у найближчий чи найзручніший для вас відділ поліції.

Зразок заяви

Оболонський РУ ГУМВС України в місті Києві
(адреса, поштовий індекс)
Потерпілий: Іванов Іван Іванович
(адреса, поштовий індекс, інші засоби зв'язку)

ЗАЯВА (ПОВІДОМЛЕННЯ) про кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 185 КК України

03.06.16р. близько 19:00 я, Іванов І.І. повертався додому в трамваї №6 по проспекту Калініна. Коли я вийшов на зупинці за адресою пр-кт Бандери 9, виявив пошкодження на моїй сумці у вигляді порізу. Після огляду сумки мною було виявлено відсутність гаманця в якому знаходилось 540,00 гривень, кредитна картка Приватбанку на моє ім'я та студентський квиток також на моє ім'я. У скоєнні даного злочину підозрювати нікого не можу, оскільки підозрілих осіб біля себе не бачив, у трамваї знаходилось дуже багато людей.

Враховуючи викладене, відповідно до ч. 1 ст. 185 КК України, на основі ст. ст. 55, 56, 214 КПК України,

ПРОШУ:

- прийняти мою заяву про кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 185 КК України;
- внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- невідкладно розпочати досудове розслідування у формі попереднього слідства з підстави вчинення правопорушення, що має ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України;
- визнати мене, Іванова І.І. потерпілим від кримінального злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України;
- повідомити мене письмово, у встановленому законом порядку і строки, про початок кримінального провадження та закінчення досудового розслідування.

Зі статтями 383 «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину», 384 «Завідомо неправдиве показання» Кримінального кодексу України ознайомлений.

« ___ » _____ 2016 р. _____ /Іванов І.І./

Завдання.

Складіть за зразком звернення до поліції з приводу здійснення особою кримінального або адміністративного правопорушення.

Визначте, до якого правоохоронного органу потрібно звернутися в наведених ситуаціях:

1. Ви побачили, як на вашого друга напали невідомі і викрали мобільний телефон.
2. Телевізор, куплений вашою родиною у магазині, вийшов з ладу під час гарантійного строку, а магазин відмовився ремонтувати його.
3. Вашого родича звинувачують у вчиненні злочину.
4. У вашого батька виникли проблеми на роботі. Його попередили про звільнення, але він вважає звільнення незаконним і хоче отримати юридичну консультацію.
5. Прийшовши додому, ви виявили, що двері квартири кимось зламано.

Запитання для підсумку та обговорення

1. Які правоохоронні органи ви запам'ятали? Яка їхня мета?
2. Які основні принципи діяльності Національної поліції?
3. Які підрозділи поліції ви знаєте?
4. Хто такий поліціант, як до нього можна звернутися?
5. Запропонуйте ефективні способи співпраці поліції та громади міста з метою запобігання правопорушенням.

Словник

Правоохоронні органи — державні органи, що проводять правоохоронну діяльність, основним завданням якої є боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями у всіх сферах суспільного життя, забезпечення охорони прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави в цілому від протиправних посягань.

Національна поліція України — центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліцейський є громадянином України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідних посадах у поліції та якому присвоєно спеціальне звання поліції.

Патрульна поліція — підрозділ Національної поліції України, що здійснює цілодобове патрулювання вулиць, а також першим реагує на виклики 102, з метою забезпечення публічного порядку і безпеки, захисту прав громадян, а також безпеки дорожнього руху.

29. Практичне заняття. Ігровий суд.

Порядок судового розгляду кримінальних справ

Судовий розгляд кримінальної справи — встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників судового розгляду, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне та об'єктивне дослідження матеріалів справи, встановлення в ній істини і винесення на цій основі законного, обґрунтованого і справедливого вироку.

Важливо знати, що у межах кримінально-процесуального права діють кілька структурних елементів, які об'єднують процесуальні дії з чітко окресленим змістом:

Завдання підготовчої частини суду полягає у створенні необхідних умов для повного, всебічного та об'єктивного проведення судового слідства, належного дослідження та оцінювання доказів і в остаточному підсумку — винесення законного та обґрунтованого вироку.

Підготовча частина судового засідання здійснюється у такому порядку:

- 1) відкриття судового засідання;
- 2) перевірка явки учасників судового розгляду;
- 3) роз'яснення перекладачеві його обов'язків;
- 4) встановлення особи підсудного і часу вручення йому копії обвинувального висновку;
- 5) оголошення складу суду і роз'яснення права відводу;
- 6) вирішення питання про можливість розгляду справи у разі неявки когось з учасників судового розгляду або інших викликаних у судове засідання осіб;
- 7) видалення свідків із залу суду;

- 8) роз'яснення прав і обов'язків учасників судового розгляду;
- 9) заявлення і розв'язання клопотань учасників судового розгляду.

Після закінчення підготовчих дій суд переходить до наступної частини судового розгляду — судового слідства, про що оголошує головуєчий суду.

Судове слідство — центральна частина судового розгляду, в якій суд та інші учасники процесу всебічно вивчають усі обставини вчиненого злочину, досліджують докази, зібрані на попередньому слідстві, надані учасниками процесу або отримані судом самостійно, з метою встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону.

По закінченні судового слідства суд переходить до судових дебатів.

Судові дебати — дебати учасників процесу, які складаються з промов прокурора, громадського обвинувача, захисника, цивільного захисника, позивачів та їхніх представників.

На цьому етапі правосуддя повністю реалізується принцип змагальності сторін, де учасники процесу, які відстоюють свої інтереси або інтереси осіб, яких вони захищають, обґрунтовують рішення того або іншого питання на свою користь, викладають обставини, що виправдовують або обвинувачують, пом'якшують або обтяжують відповідальність підсудного, аргументують позовні вимоги.

Перед початком судових дебатів головуєчий повинен роз'яснити учасникам судового розгляду, які не є юристами, суть і призначення судових дебатів, в яких вони будуть виступати.

Промови прокурора, адвоката-захисника і адвоката-представника потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача мають бути підготовлені та виголошені на високому професійному рівні, спокійно, тактовно, з глибоким аналізом фактичних обставин справи, матеріального і процесуального закону, який підлягає застосуванню, і доказів, досліджених у судовому засіданні.

Виголошення підсудним останнього слова є самостійною обов'язковою частиною судового розгляду кримінальної справи. Звертатися до суду з останнім словом є правом, а не обов'язком підсудного. Він може відмовитись від останнього слова із зазначенням чи без зазначення причини відмови. Факт відмови підсудного від виголошення останнього слова фіксується в протоколі судового засідання.

Ненадання підсудному останнього слова чи обмеження цього права, зокрема певним часом, є порушенням права підсудного на захист, що є безумовною підставою для скасування судового вироку.

Після останнього слова підсудного суд негайно прямує до нарадчої кімнати для винесення вироку, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання.

Вирок підбиває підсумок усієї процесуальної діяльності органів попереднього слідства, прокуратури і суду, визначає межі перегляду справи в касаційному та наглядовому провадженнях, а також діяльності органів, які видають виконанням вироку. Суд уповноважено державою її іменем дати у вироку суспільно-політичну та правову оцінку діяння обвинуваченого, відданого до суду. За судовим вироком підсудного може бути не тільки засуджено, а й виправдано і поновлено в порушених правах.

Після проголошення вироку і роз'яснення учасникам судового розгляду його змісту, строків і порядку оскарження, головуєчий оголошує судове засідання у кримінальній справі закритим.

Завдання:

Використовуючи схему проведення процесуальних дій, проведіть судові засідання за всіма етапами.

Розділіть ролі залежно від дійових осіб, передбачених засіданням.

Ситуація:

15 річний хлопець звинувачується в крадіжці з магазину. Його виявив власник магазину під час крадіжки ним фотокамери вартістю 27 тисяч гривень. Хлопця було заарештовано і взято під варту строком на 2 місяці. Фотокамери не було знайдено.

Дійові особи:

1. Суддя — веде судові засідання, слідкує за порядком у залі.
2. Прокурор – виконує роль сторони обвинувачення в судовому процесі.
3. Вчитель – який вважає, що його учень має право на другий шанс, оскільки в нього гарні досягнення в навчанні.
4. Соціальний працівник – вважає, що батьки підсудного приділяють неналежну увагу його вихованню.
5. Мати підсудного – у вас троє дітей. Ваш чоловік постійно відсутній через роботу в іншому регіоні. Ви вважаєте, що постійна відсутність батька негативно впливає на виховання і поведінку дитини.
6. Адвокат- виконує роль захисника підсудного.
7. Хлопець (підсудний) – здійснив крадіжку разом із повнолітнім другом, який зміг втекти від поліції. Він боїться свого друга і тому не називає його ім'я. На допиті він заперече свою вину.
8. Батько хлопця – працює у іншому регіоні та вважає, що його дружина є занадто поблажливою до своїх дітей.
9. Власник магазину – він помітив двох хлопців, які поводитися підозріло в приміщенні магазину, раптом почали тікати. Він зміг затримати одного з них (який перебуває в залі суду) і вважає його злочинцем.
10. Присяжні (інші учні класу) – їхнє завдання слідкувати за процесом і винести вирок підсудному.

Критерії оцінювання діяльності учасників гри.

У грі застосовується бальна система оцінювання виступів учасників. За свій виступ кожен з учасників отримує певну суму балів. Члени журі (присяжні) мають набір карток з цифрами 2, 3, 4, 5, які виставляються за командою судді після виступу чергового учасника гри. Оцінки виставляються за: аналіз доказів; аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину; характеристики особи підсудного; культуру мови.

30. Практичне заняття. Зустріч з юристами

Протягом вивчення попередніх тем ви познайомилися з багатьма галузями права та дізналися про різні юридичні професії. Тепер настав час застосувати набуті знання на практиці і відчутти себе справжнім юристом.

Поділіться на пари та розподіліть ролі: один буде юристом, а інший клієнтом, який звернувся до вас по правову допомогу. Юрист повинен надати юридичну консультацію і допомогти вирішити ситуацію, яка склалася. Після її успішного вирішення учасники міняються ролями.

Визначте, чи порушено права людини у наведених ситуаціях. Якщо так, то які саме:

1. Микола, 13-річний учень, вирішив попрацювати і звернувся з проханням про працевлаштування до директора магазину, знаючи про наявність місця вантажника. Директор магазину його прийняв, але сказав, що він буде працювати вночі, а замість зарплати отримуватиме продукти.

2. Українка Ірина та Громадянин Африки Едвард вирішили одружитись і звернулися до Рагсу, де їм відмовили в одруженні, коментуючи це тим, що вони не одружують громадян інших країн.

3. Батькам Тараса було відмовлено в прийнятті документів до 5-го класу через те, що вони сповідують буддизм.

4. Десятикласник Жора пропускає заняття з окремих предметів, які, на його думку, не знадобляться йому в житті. Батьки карають його за це. Вчителі наполягають на відвідуванні всіх занять, пояснюючи це необхідністю виконання державного навчального плану.

5. Батьки забороняють ходити дитині на музичний гурток, аргументуючи це тим, що вони хочуть, аби він став математиком.

6. Юрій, який пізно ввечері прогулювався набережною міста, побачив Гафію, яка рухалася в тому ж напрямі, що й він. Незабаром Юрій її наздогнав. Набережна була добре освітлена, і тому Юрій добре бачив, що Гафія мала на плечі дуже дорогу жіночу сумочку. У Юрія раптом виникло бажання протиправно заволодіти цією сумочкою. З цією метою він підійшов збоку до Гафії та зробив спробу різким рухом зірвати сумочку з її плеча. Однак Гафія встигла міцно вчепитися в сумку обома руками. Юрій з усіх сил намагався вирвати річ з рук Гафії, але безуспішно. Своєю чергою Гафія усвідомлювала, що Юрій не думає припиняти протиправне діяння, а прагне будь-що заволодіти її річчю, і тому з усієї сили вдарила його кулаком у голову. Юрій втратив свідомість і впав на тротуар. Лікарі кваліфікували нанесене йому тілесне ушкодження як тілесне ушкодження середньої тяжкості. Дайте розгорнутий юридичний аналіз ситуації.

7. Юлій прочитав у газеті оголошення, у якому йшлося про те, що громадянин Ковтуненко заплатить тисячу п'ятсот грн будь-якій особі, яка приведе йому додому його зниклого собаку пуделя. Безробітний Юлій вирішив, що йому було б непогано таким чином трохи підзаробити. Вільного часу в нього було вдосталь, і він вирушив на пошуки собаки. Наступного дня він побачив собаку в дворі Мелентія, який чотири дні тому знайшов її в міському парку. Юлій показав Мелентію оголошення в газеті (а про його існування Мелентій нічого не знав) і поставив вимогу перед Мелентієм віддати йому собаку, якого він має намір повернути господарю. Мелентій, який сам був не проти отримати тисячу п'ятсот грн, заявив Юлію, що вже наступного дня сам поверне собаку Ковтуненкові. Вночі Юлій проник на подвір'я Мелентія, зламав двері хліва й забрав собаку, якого віддав власнику, отримавши за це заявлену в оголошенні винагороду. Мелентій вважає, що половина винагороди має належати йому, бо саме він підібрав бездоглядну домашню тварину і мав намір її повернути наступного дня після того, як дізнався, хто є власником цієї тварини. Дайте розгорнутий юридичний аналіз ситуації.

8. Троє підлітків Андрій (14 років), Сергій (15 років) та Вадим (16 років) у міському парку зупинили громадянина Олексія та забрали в нього годинник і гроші. Визначте ознаки та склад злочину. Чи будуть підлітки нести кримінальну відповідальність?

9. Афонін, намагаючись запобігти крадіжкам яблук із власного садка, огордив його сталевим дротом і підключив до електромережі, почепивши табличку «Під напругою». Пізнього вечора, шукаючи свого кота, Ізмайлова випадково доторкнулася до цього дроту і була смертельно травмована. Чи нестиме відповідальність Афонін?

10. Коли раніше судимий Петров проник на територію складу побутової техніки з метою викрадення апаратури, його помітив сторож. Між ними зав'язалася боротьба. Петрову поталанило обеззброїти і зв'язати сторожа, засунувши йому в рот великий кляп. У результаті того, що кляп перекрив дихальні шляхи, сторож помер. Визначте форму і вид вини кожного злочину.

11. Жінка в магазині втратила свідомість і, впавши, розбила вітрину. Адміністрація магазину вимагає від жінки відшкодування збитків.

Узагальнення до розділу 5.

1. Дайте визначення поняттям.

А) Юрисконсульт _____

Б) Адвокат _____

В) Правоохоронні органи _____

Г) Прокурор _____

Д) Нотаріус _____

2. Заповніть порівняльну таблицю: діяльність прокурора та адвоката

Прокурор	Адвокат

3. Запитання та завдання для обговорення:

А) Які основні причини неправомірної поведінки серед неповнолітніх? Як можна цьому запобігти?

Б) Яка юридична професія вам найбільше подобається? Чому?

В) Складіть список порад, як потрібно себе поводити при зустрічі з працівниками поліції та інших правоохоронних органів.

Г) Які стадії судового процесу ви знаєте? Які їхні особливості?

Д) Запропонуйте ефективні способи співпраці поліції та громади міста з метою запобігання правопорушенням.

СЛОВНИК ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Абсентеїзм - нез'явлення виборців на виборчі дільниці для здійснення акту голосування.

Адвокатура - добровільне професійне об'єднання юристів, призначення якого полягає в наданні, у випадках і в порядку, передбачених законодавством, юридичної допомоги громадянам та організаціям.

Активне виборче право - право громадян обирати склад виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Антидемократичний державний режим - державний режим, за якого суттєво ускладнюються можливості реалізації прав і свобод громадян, а реальна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб або в руках однієї особи.

Батьківство - факт походження дитини від певного чоловіка (батька).

Батьківські права та обов'язки - особисті й майнові права та обов'язки, що їх закон надає батькам (батькові й матері) для забезпечення належного виховання й матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав та інтересів.

Безпосередня демократія - сукупність форм організації державної влади, за якої основні рішення щодо управління справами суспільства й держави схвалюються безпосередньо всіма громадянами на референдумах, зборах тощо.

Вибори - процес, унаслідок якого певна сукупність людей через голосування формує склад державного органу чи органу місцевого самоврядування.

Виборчі цензи - сукупність умов, відповідність яким є підставою для допуску громадян до участі у виборах.

Внутрішні функції держави - державні функції, що здійснюються в межах даної держави і в яких виявляється її внутрішня політика.

Гарантії прав та обов'язків - засоби та умови, які забезпечують цілковите й неухильне здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів.

Громадянин - особа, яка перебуває у сталих юридичних зв'язках із конкретною державою, що знаходить вираження саме в наявності відповідного громадянства.

Громадянство - необмежений у просторі й часі правовий зв'язок особи з конкретною державою, який зумовлює поширення на особу всіх конституційних прав та обов'язків.

Громадянське суспільство - суспільство, в якому держава гарантує індиві-

дам надійний захист усіх прав і свобод людини, зокрема рівні можливості щодо підприємництва, участі в політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства.

Деліктоздатність - закріплена в законі здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення.

Демократична держава - держава, що базується на визнанні та втіленні в суспільну практику таких принципів конституційного устрою, як народодовладдя, політичний плюралізм, свобода й рівність громадян, реальність і невід'ємність прав людини тощо.

Демократичний державний режим - державний режим, за якого реально забезпечується здійснення широкого кола прав і свобод громадян, які мають реальні можливості впливати на формування та діяльність державних органів.

Держава - особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет, спеціальний апарат управління і примусу та здатна надавати своїм приписам загальнообов'язкової сили для всього населення країни.

Державна мова - мова, що є обов'язковою для використання в законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві тощо.

Державний апарат - система органів держави, які виконують управлінські функції.

Державний режим - сукупність форм і методів здійснення державної влади.

Державний суверенітет - повновладдя й незалежність держави, що полягають у її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні й зовнішні питання без втручання в них будь-якої іншої держави.

Державні органи - державні організації, наділені державно-владними повноваженнями й покликані здійснювати від імені держави управлінські функції в суспільстві.

Державні підприємства - державні організації, які здійснюють функції держави у виробничій сфері, безпосередньо забезпечують виробництво матеріальних благ.

Державні символи - встановлені Конституцією або спеціальними законами особливі розпізнавальні знаки даної держави, в яких уособлюється її суверенітет, а в деяких випадках - і певний історичний або ідеологічний зміст.

Державні установи - державні організації, які здійснюють функції держави,

пов'язані зі створенням нематеріальних благ.

Діти - за сімейним правом особи, що не досягли повноліття, а також особи, які, незалежно від віку, є синами й дочками своїх батьків.

Житлове право України - сукупність правових норм, що регулюють житлові правовідносини між громадянами та громадян із державними та громадськими організаціями у процесі реалізації конституційного права людини і громадянина на житло.

Житловий фонд (державний) - сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що знаходяться у власності місцевого Рад народних депутатів, державних підприємств, установ, організацій і призначаються для проживання людини і громадянина.

Житловий фонд (громадський) - сукупність жилих будинків та інших жилих приміщень, що належать колгоспам, іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілкам та іншим громадським організаціям.

Закон - акт законодавчого органу влади (парламенту), який має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів.

Законність - правовий режим точно й неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного й суспільного життя.

Злочин - суспільно небезпечно, протиправне, винне й карне діяння, яке завдає чи може завдати суттєвої шкоди певним суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Зовнішні функції держави - державні функції, що здійснюються в процесі спілкування держави з іншими державами та міжнародними організаціями і в яких виявляється зовнішня політика.

Імпічмент - усунення Президента з поста на основі прийнятого парламентом за спеціальною процедурою рішення про його обвинувачення в учиненні державної зради або іншого злочину.

Конституційні принципи правового статусу особи - відображені в Конституції головні ідеї, покладені в основу вмісту й умов реалізації прав та обов'язків людини в державі.

Конституціоналізм - 1) політична система, що спирається на конституцію, конституційні методи управління; 2) науковий напрям, у межах якого досліджуються конституційні проблеми.

Конституція - основний закон держави, в якому регламентуються найважливіші відносини у сферах державного устрою, організації та функціонування

органів держави, правового статусу особи.

Конфедерація - форма державного устрою, за якої держави створюють об'єднані органи для досягнення конкретних цілей (наприклад, військові) за збереження в інших питаннях цілковитої самостійності.

Материнство - правове становище жінки у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей.

Механізм держави - система державних організацій, які забезпечують реалізацію функцій держави.

Місцеве самоврядування - право певної територіальної громади (мешканців села, кількох сіл, селища або міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України.

Монархія - форма державного правління, за якої вища державна влада зосереджується (повністю або частково) в руках однієї особи - монарха й передається як спадщина представникам правлячої династії.

Напівпрезидентська (змішана) республіка - форма республіканського правління, за якої президент обирається народом, але парламентові надаються певні повноваження щодо контролю за діяльністю президента під час формування уряду та здійснення виконавчої влади.

Народ - населення певної країни.

Народний суверенітет - повновладдя народу, здійснення ним своєї невід'ємної та неподільної влади самостійно й незалежно від будь-яких інших соціальних сил.

Народність - спільність людей, які проживають на одній території, поєднані спільною мовою, особливостями психічного складу, культури і способу життя та іншими загальними цінностями, що закріплені у звичаях, традиціях та інших соціальних нормах.

Населення - сукупність людей, що проживають на певній території, здійснюють свою життєдіяльність у межах адміністративної чи політичної одиниці.

Національна безпека - стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави й суспільства від наявних і можливих загроз у всіх сферах суспільних відносин.

Національний суверенітет - повновладдя нації у вирішенні всіх питань свого національного життя аж до реальної можливості створення самостійної національної держави.

Нація - спільність людей, які проживають на одній території, зв'язані за-

гальними економічними відносинами, спільною мовою, культурою, одним законодавством, національними інтересами, митними кордонами та іншими ознаками.

Необмежена (абсолютна) монархія - монархія, в якій влада монарха ніким і нічим не обмежується, тобто в країні немає ні органів, ні законів, що могли б певною мірою змінити чи знехтувати волю монарха.

Норма права - формально визначене, сформульоване чи санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки загального характеру, реалізація якого забезпечується державним примусом.

Нормативно-правовий акт - офіційний письмовий документ компетентного державного органу, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державним примусом.

Нотаріат - система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати безперечні права й факти, що мають юридичне значення, а також виконувати інші нотаріальні дії з метою надання цим правам і фактам юридичної вірогідності.

Обов'язок (юридичний) - передбачені правом міра й вид необхідної поведінки суб'єкта.

Особа - людина як суб'єкт, що має індивідуальні інтелектуальні та інші ознаки й усвідомлює себе членом спільності таких же суб'єктів.

Парламентарна (конституційна) монархія - монархія, в якій влада монарха в усіх сферах здійснення державної влади суттєво обмежується; йому надаються лише формальний статус глави держави й виключно представницькї повноваження.

Пасивне виборче право - право громадян бути обраними до складу виборних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Первісне стадо - об'єднання окремих людей та їх груп для спільного полювання, спільного проживання, спільного добування і споживання їжі, інших засобів до існування.

Первісний лад - суспільно-економічна формація, певний тип суспільства, що характеризується колективною формою об'єднання людей, які спільно виробляли примітивні знаряддя праці, засоби до існування, де панували колективна власність і суспільна влада. Розглядають дородову (група людей, первісне стадо) і родові спільності людей.

Підзаконний акт - акт компетентного державного органу, що видається на

підставі й на виконання законів.

Підприємницька діяльність - самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик діяльність суб'єкта з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Плем'я - спільність людей у докласовому суспільстві, що складалася з декількох родів, які мали багато спільних рис та інтересів: загальний діалект мови, однакові звичаї та релігійні культури, загальну територію для полювання і проживання, загальне ім'я і т. ін.

Податки - обов'язкові платежі, що їх сплачують юридичні особи та населення до бюджету в розмірах і в строки, передбачені законом.

Поділ влади - модель побудови державного апарату, згідно з якою влада в державі має поділятися між законодавчими, виконавчими та судовими органами. При цьому кожна з влад повинна бути незалежною від інших і водночас їм підконтрольною, що має на меті виключення можливості концентрації влади в руках одного органу.

Право - система загальнообов'язкових правил поведінки, що встановлені чи санкціоновані державою і забезпечуються її примусом.

Правова держава - держава, в якій панує право, де діяльність усіх її органів і посадових осіб здійснюється на основі та в межах, визначених правом, де не тільки особа відповідальна за свої дії перед державою, а й держава несе реальну відповідальність перед особою за результати своєї діяльності.

Правова поведінка - передбачена нормами права соціально значуща поведінка індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюється їхніми свідомістю і волею.

Правовий статус особи - сукупність закріплених у законодавстві прав, свобод, обов'язків громадян і гарантій їх здійснення.

Правовідносини - специфічні суспільні відносини, учасники яких виступають як носії прав та обов'язків, установлених нормами права.

Правоздатність - передбачена нормами права здатність суб'єкта мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Правомірна поведінка - суспільно необхідна, бажана й допустима, під кутом зору інтересів громадянського суспільства, поведінка індивідуальних і колективних суб'єктів, що полягає у здійсненні норм права, гарантується та охороняється державою.

Правоохоронні органи - органи, що їх

держава наділяє компетенцією охорони суспільних відносин, урегульованих правом.

Правопорушення - суспільно небезпечне, шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, що за нього може бути накладене покарання чи стягнення.

Правопорядок - відповідність суспільних відносин приписам норм права.

Правосуб'єктність - здатність бути суб'єктом права (учасником правовідносин).

Президентська республіка - республіка, в якій повноваження глави держави, а в деяких випадках і глави уряду, належать президентові, який обирається непарламентським способом (громадянами держави) і формує уряд, що не несе відповідальності перед парламентом.

Проступок - діяння, що порушує приписи норм права, але не сягає рівня суспільної небезпеки, притаманного злочинам.

Республіка - форма державного правління, за якої вищі державні органи обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади.

Референдум - голосування населення всієї держави (загальнодержавний референдум) або його певної частини (місцевий референдум) із метою вирішення найважливіших питань суспільного життя.

Рід - первинний виробничий, соціальний та етнічний колектив людей у докласовому суспільстві, що засновується та існує здебільшого на кровно-родинних зв'язках.

Система права - внутрішня організація права, що полягає в єдності й погодженості правових приписів певної держави.

Сімейне право - сукупність правових норм, які регулюють особисті й пов'язані з ними майнові відносини громадян, що виникають із шлюбу й належності до сім'ї.

Сім'я - первинна клітинка громадянського суспільства, в якій реалізується дітородна, виховна та інші функції суспільного життя; союз людей, оснований на добровільному й рівноправному шлюбі.

Соціальна держава - держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективно соціальної політики, яка має втілюватися у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків

населення тощо.

Соціальні норми - правила, які регулюють поведінку людей у суспільстві.

Суб'єктивне право (право громадянина) - передбачена певною нормою права можливість суб'єкта поводитися певним чином.

Суспільна влада - управління справами первинної спільності (роду, фратрії, племені), що здійснювалося всіма дорослими членами на загальних зборах, рада старійшин. Повсякденне керівництво покладалося на старійшин, військових вождів, ведучих на полюванні.

Суспільний порядок - порядок у суспільстві, який відповідає вимогам усього комплексу соціальних норм.

Суспільство - форма життєдіяльності людей, що склалась історично й відокремилась від навколишньої природи.

Унітарна держава - єдина централізована держава, що не має у своєму складі державних утворень і територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, провінції тощо).

Федерація - держава, до складу якої входять кілька державних утворень (суб'єктів федерації).

Форма держави - комплексне поняття, яке характеризує державу щодо форми правління, форми державного устрою та державного режиму.

Форма державного правління - порядок організації вищих державних органів, що визначає їхню структуру, компетенцію та взаємодію.

Форма державного устрою - порядок територіального поділу держави, взаємовідносин її складників між собою й державою в цілому та відповідної організації державних органів.

Фратрія - братство двох і більше племен, що характеризується розширенням взаємних зв'язків між родами.

Функції держави - основні напрями діяльності держави, в яких втілюються її сутність і соціальне призначення.

Шлюб - юридично оформлений добровільний, вільний та рівноправний союз чоловіка й жінки, що породжує їхні взаємні права та обов'язки, спрямовані на створення сім'ї, народження й виховання дітей.

Юридичні (спеціальні) гарантії - правові засоби (юридичні норми та інститути), покликані забезпечувати реальність прав та обов'язків особи.

Юридичні факти - конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків у вигляді виникнення, зміни чи припинення правових відносин.

Зміст

ВСТУП	3
Розділ 1. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	
§ 1. Виникнення держави та її ознаки	6
§ 2. Державний лад	13
§ 3. Поняття і види соціальних норм	23
§ 4. Поняття та ознаки права	29
§ 5. Джерела права	37
§ 6. <i>Практичне заняття</i> : Соціальні норми в житті людей	43
Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ. ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	
§ 7. Що таке правовідносини	45
§ 8. Правопорушення та його види	54
§ 9. Юридична відповідальність та її види	63
§ 10. <i>Практичне заняття</i> : Обставини, що виключають шкідливість (суспільну небезпеку) діяння	69
Узагальнення до розділів 1-2	74
Розділ 3. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛЮДИНИ І ДЕРЖАВИ	
§ 11. Конституція — основний закон держави	77
§ 12. Людина — особа-громадянин	83
§ 13. Конституційні права та обов'язки громадянина	91
§ 14. Органи державної влади та місцеве самоврядування в Україні	100
§ 15. <i>Практичне заняття</i> : Звернення громадян	106
Узагальнення до розділу 3	109
Розділ 4. НЕПОВНОЛІТНІ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ, СІМЕЙНИХ, ТРУДОВИХ, АДМІНІСТРАТИВНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	
§ 16. Що регулює цивільне право?	112
§ 17. <i>Практичне заняття</i> : Власність неповнолітніх	118
§ 18. <i>Практичне заняття</i> : Захист прав споживачів	126
§ 19. Що таке сім'я і шлюб	132
§ 20. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей	140
§ 21. <i>Практичне заняття</i> : Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	145
§ 22. Як законодавство регулює працю неповнолітніх	151
§ 23. <i>Практичне заняття</i> : Працевлаштування неповнолітніх	156
§ 24. Що таке адміністративне правопорушення. Злочини	162
§ 25. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх	170
§ 26. <i>Практичне заняття</i> . Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх	176
Узагальнення до розділу 4	181
Розділ 5. ЯКЩО ПРАВО — ЦЕ ПРОФЕСІЯ	
§ 27. Юридичні професії	184
§ 28. Правоохоронні органи в Україні	190
§ 29. <i>Практичне заняття</i> : Ігровий суд	197
§ 30. <i>Практичне заняття</i> : Зустріч з юристами	200
Узагальнення до розділу 5	202
СЛОВНИК ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ	203